

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
Oddelek za zgodovino
Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo

DIPLOMSKO DELO

Melita Sodnik

OHRANJENI ŠKUCEVI FANZINI
Zgodovinski kontekst in intermedialne navezave

Mentorja:
dr. Božo Repe
dr. Vanesa Matajc

Ljubljana, 2013

ZAHVALA

Za vso pomoč pri diplomskem delu bi se rada najprej zahvalila svojim mentorjema. Za pomoč pri iskanju fanzinov in gradiva so mi bili v veliko pomoč Marina Gržinić, Igor Vidmar ter Igor Bašin. Iskreno se zahvaljujem še svojim domačim za navdih, pomoč, podporo in pa potrpljenje.

»Svoboda v vsaki epohi je svoboda vladajočega razreda in je svoboda tistih, ki mislijo enako.«

Fanzin št. 17, Instrumentalnost državnega stroja, Laibach, stran ni označena.

POVZETEK

Diplomska naloga obravnava Škuceve pank fanzine oz. tako imenovane Publikacije Galerije ŠKUC Izdaja, ki so izhajali v prvi polovici osemdesetih let. V njej pojasnim, v kakšnih zgodovinskih okoliščinah so nastajali, potem pa analiziram 25 fanzinov, ki sem jih uspela dobiti. Galerija Škuc Izdaja je v času od oktobra 1981 do maja 1986 izdala 38 fanzinov, prvi (označen s št. 0) pa je bil prepovedan. Največ fanzinov je izšlo v letih 1983 (14) in 1984 (10). Fanzine so razmnoževali s kopirnim strojem (t. i. kseroks tehnika). Naklada je bila nizka (običajno 50 do 100 izvodov, izjemoma pa 500 in več). Ob izdajanju fanzinov je Galerija Škuc Izdaja izdala tudi 14 kaset z glasbo večinoma domačih pankovskih skupin. Skupno vsem fanzinom je, da obravnavajo teme, ki so mlade v zgodovinskem trenutku, v katerem so nastale, najbolj obremenjevale. Osrednje teme fanzinov so: kritika političnega sistema, spolnost in pornografija, mučenje in podrejanje. Vse te lahko prenesemo na situacijo mladih pankerjev, na njihova občutja ob »prikriti« državni represiji v prvi polovici osemdesetih let 20. stoletja. Ker je bila pornografija prepovedana, je objavljjanje takih slik pomenilo upiranje, kršenje pravil. Stili pisanja so bili različni (proza oz. prispevki o določeni temi, besedila pesmi pankovskih skupin, kratke zgodbe itd.). Oblikovno je vsak fanzin zgodba zase. V smislu intermedialnosti jezikovni medij večinoma primarni, slikovno gradivo pa sekundarni, ki besedilo dopolnjuje in ilustrira (vključno z izrezki iz časopisov, z napisi itd.). Vsebinsko se tako besedila kot slikovno gradivo največkrat navezujejo na aktualne družbene in politične probleme časa, v katerem so nastali.

KLJUČNE BESEDE

Pank, ŠKUC, fanzini, intermedialnost.

SUMMARY

The thesis deals with Škuc punk fanzines, i.e. the so-called Publications of the Škuc Izdaja Gallery, which were published in the first half of the eighties. It explains the historic circumstances in which the publications were created, and analyses 25 fanzines that the author managed to obtain. In the period from October 1981 to May 1986, 38 fanzines were edited by the Škuc Izdaja and the first one (with issue number 0) was banned. Most fanzines were published in the years 1983 (14) and 1984 (10). The fanzines were reproduced using Xerox technique. The circulation was low (usually from 50 to 100 copies, exceptionally 500 or more). Along with the fanzines, 14 cassettes presenting mostly the music of local punk bands were released by the Škuc Izdaja Gallery. All fanzines deal with themes that the young were particularly troubled by in the historical moment when they were written. The central themes of the fanzines are: criticism of the political system, sexuality, pornography, torture and subordination. All these themes were relevant to young punkers in their situation and feelings about the covert state repression in the first half of the 20th century eighties. As pornography was banned, publishing such pictures meant resistance, violation of the rules. Different styles of writing were used (prose contributions on particular themes, lyrics of punk bands, short stories, etc.). Each fanzine is special in its form. In the context of intermediality, language is the primary medium and pictorial material is secondary as it complements and illustrates the text (including clippings from newspapers, signs, etc.). In terms of contents, both texts and pictorial materials mostly relate to current social and political problems of the time when they were created.

KEY WORDS:

Punk, ŠKUC, fanzines, intermediality

KAZALO SLIK

Slika 1: Fanzin Sniffin' Glue	14
Slika 2: Prva številka fanzina Bla bla bla.....	16
Slika 3: Ovitek glasbene kasete skupin Mrtvi kanal in Grč iz Reke, ki je izšla junija 1983....	25
Slika 4: Ovitek glasbene skupine Otroci socializma, ki je izšla oktobra 1982	25
Slika 5: Naslovnica fanzina št. 1, ki je izšel oktobra 1981	33
Slika 6: Stran v fanzinu št. 2	35
Slika 7: Naslovnica fanzina Odnos vladajoče ideologije do subkulture	36
Slika 8: Stran iz fanzina Odnos vladajoče ideologije do subkulture.....	37
Slika 9: Naslovnica fanzina št. 5.	39
Slika 10: Zadnja stran fanzina št. 6	41
Slika 11: Naslovnica fanzina št. 7, Vsi ste izdajalci.....	42
Slika 12: Stran v fanzinu št. 9.	44
Slika 13: Naslovnica fanzina O!Kult	45
Slika 14: Stran iz fanzina O!Kult	48
Slika 15: Naslovnica fanzina št. 13	53
Slika 16: Slika na zadnji strani fanzina št. 14	54
Slika 17: Naslovnica fanzina Via Ofenziva	54
Slika 18: Naslovnica fanzina Čao pičke.....	57
Slika 19: Naslovnica fanzina št. 16	59
Slika 20: Naslovnica fanzina Laibach.....	62
Slika 21: Naslovnica fanzina Last Few Days.....	64
Slika 22: Naslovnica fanzina št. 18: Disko FV 112/15.	66
Slika 23: Zadnja stran fanzina št. 18: Disko FV 112/15	67
Slika 24: Naslovnica fanzina Borghesia.....	67
Slika 25: Strani v fanzinu Borghesia – Kdo je ugasnil luč.....	68
Slika 26: Stran v fanzinu št. 21, skupina Stres D. A.	70
Slika 27: Stran v fanzinu št. 21, skupina U. B. R.	72
Slika 28: Stran v fanzinu št. 21, Odpadki civilizacije.	74
Slika 29: Naslovnica fanzina Linije sile.....	75
Slika 30: Naslovnica fanzina Over the Europe (Occupied Europe Tour), Laibach	77
Slika 31: Naslovna stran fanzina Autopsia Kolaps	79
Slika 32: Stran v fanzinu Autopsia Kolaps – Sacrifice Disciple – Autopsia – Trance Mutation	80
Slika 33: Stran v fanzinu Autopsia Kolaps, slika lesoreza mučenja Judov.....	80
Slika 34: Stran v fanzinu Autopsia Kolaps	82
Slika 35: Naslovnica fanzina št. 25, Kolaps.....	83
Slika 36: Naslovnica fanzina S. P. U. Š.	85
Slika 37: Stran v fanzinu S. P. U. Š. – Heroj!	86
Slika 38: Stran v fanzinu S. P. U. Š.....	88
Slika 39: Naslovnica fanzina Zakaj moški nimajo menstruacije?.....	89
Slika 40: Naslovnica fanzina Otroci socializma.	91
Slika 41: Stran v fanzinu Otroci socializma.....	92
Slika 42: Naslovnica fanzina Glasniki apokalipse.	93
Slika 43: Stran v fanzinu Glasniki apokalipse.	94

KAZALO PREGLEDNIC IN GRAFOV

	Stran
Preglednica 1: Fanzini Galerije ŠKUC Izdaja v času od junija 1981 do maja 1986	22
Preglednica 2: Glasbene kasete v produkciji založbe Galerija ŠKUC Izdaja	24
Preglednica 3: Izidi fanzinov Galerije ŠKUC Izdaja po mesecih (po številčnih oznakah).....	26
Preglednica 4: Ustvarjalci (posamezniki in skupine) fanzinov Galerije ŠKUC Izdaja (uredništvo, pisanje besedil, grafično oblikovanje (po številčnih oznakah fanzinov)	27
Preglednica 5: Naklade fanzinov Galerije ŠKUC Izdaja	29
Preglednica 6: Časovni prikaz števila izdanih izvodov fanzinov Galerije ŠKUC Izdaja (prvi natisi in ponatisi skupaj)	30
 Graf 1: Število izdanih fanzinov Galerije ŠKUC Izdaja	27
Graf 2: Odstotek izdanih fanzinov Galerije ŠKUC Izdaja	27
Graf 3: Odstotek natisnjenih fanzinov Galerije ŠKUC Izdaja	31

KAZALO VSEBINE

	Stran
1 UVOD	1
1.1 Težave pri pisanju naloge in zbiranju gradiva	1
2 ZGODOVINSKI ORIS ČASA	3
2.1 Pank	5
2.2 Galerija ŠKUC	10
3 FANZINI	14
3.1 Splošno o fanzinih	14
3.2 Škucevi fanzini ali Publikacija Galerije ŠKUC Izdaja	17
3.3 Ustvarjalci Škucevih fanzinov	17
4 INTERMEDIALNOST	21
5 ANALIZA FANZINOV	22
5.1 Pogostost izhajanja, ustvarjalci in naklade Škucevih fanzinov.....	26
5.2 Neizdan fanzin	31
5.3 Fanzin Stilizirana brutalnost	33
5.4 Fanzin št. 2	35
5.5 Fanzin Odnos vladajoče ideologije do subkulture	36
5.6 Fanzin št. 5	40
5.7 Fanzin št. 6	41
5.8 Fanzin Vsi ste izdajalci	42
5.9 Fanzin št. 9	44
5.10 Fanzin O!Kult	46
5.11 Fanzin št. 13	53
5.12 Fanzin 122 dni svobode	54
5.13 Fanzin Via Ofenziva	54
5.14 Fanzin Čao pičke	57
5.15 Fanzin št. 16	59
5.16 Fanzin Instrumentalnost državnega stroja, Laibach in Last Few Days	61
5.17 Fanzin Disko FV 112/15	66
5.18 Fanzin Borghesia	67
5.19 Fanzin Stres D. A., U. B. R. in Odpadki civilizacije	70

5.20	Fanzin Linije sile	75
5.21	Fanzin Over the Europe (Occupied Europe Tour), Laibach	77
5.22	Fanzin Autopsia Kolaps	79
5.23	Fanzin Intervencijska asociacija, Kolaps	83
5.24	Fanzin S. P. U. Š.	84
5.25	Fanzin Zakaj moški nimajo menstruacije?	88
5.26	Fanzin Otroci socializma	90
5.27	Fanzin Glasniki apokalipse	92
6	SKLEP	96
6.1	Teme Škucevih fanzinov kot ogledalo časa	96
6.2	Stili pisanja Škucevih fanzinov	97
6.3	Slikovno gradivo in oblikovanje Škucevih fanzinov	97
6.4	Intermedialne povezave v Škucevih fanzinih	99
7	ZAKLJUČEK	101
8	LITERATURA IN VIRI	102
9	PRILOGA	107

1. UVOD

S pankom me je že v otroštvu seznanil oče. O njem je vedno razlagal z žarom v očeh, z zanosom je recitiral prodorna besedila. Kako zelo edinstveno, neponovljivo obdobje je v slovenski kulturi in tudi sicer v družbi, sem spoznala predvsem pri pripravljanju diplome. Ostra besedila, preprosti akordi v hitrem ritmu in »utrgana« podoba pankerjev na odru in pod njim. In oblast ni vedela, kaj naj ...

Del tega so tudi pank fanzini. Po obsegu skromne publikacije, namenjene pankovski srenji, ki odločno zavračajo sistematično urejenost ostalega časopisja. Največkrat gre za rokopise, opremljene s provokativnim slikovnim gradivom, brez tiskanja – le fotokopije. Upor. Tudi tu. S tem so postali zanimiv zgodovinski vir za proučevanje prve polovice osemdesetih let prejšnjega stoletja. Izredno subjektivni, kritični do takratne državne politike ter polni ironije in sarkazma nam dajo odličen vpogled v položaj in miselnost pankovske subkulture.

Osredotočila sem se le na pankovske fanzine, ki jih je izdajal ŠKUC, Študentski kulturno-umetniški center v Ljubljani, v prvi polovici osemdesetih let oz. Publikacije Galerija ŠKUC Izdaja, kot so se uradno imenovali. Fanzine sem analizirala, njihovo besedilo, slikovno gradivo ter intermedialne navezave.

1.1 TEŽAVE PRI PISANJU NALOGE IN ZBIRANJU GRADIVA

Pri zbiranju gradiva sem naletela na precejšnje težave. Oče ima namreč v svoji zbirki le nekaj fanzinov, nekaj številk Publikacije Galerija ŠKUC Izdaja. V Galeriji ŠKUC svojega gradiva namreč sploh ne hranijo, niso mi mogli pomagati niti z bibliografijo ali podatkom, koliko in kateri fanzini so bili izdani. Kot so mi napisali: »V Škucu se je skozi 40 let delovanja izmenjalo ogromno sodelavcev in med 1972 in 1990 letom so arhiv hranili člani društva ŠKUC sami.« Nato sem se obrnila na NUK, kjer pa hranijo le sedem (7) številk Publikacije (od tega se dve ujemata z arhivom mojega očeta).

Po precej poslanih elektronskih sporočilih¹, mi je Igor Bašin povedal, da jih nekaj hranijo v Mednarodnem grafičnem in likovnem centru v Ljubljani. In res je. Tam mi je uspelo dobiti večino fanzinov, tako da v diplomski nalogi obravnavam kar 25 fanzinov (od 38 izdanih).

Na težave sem naletela tudi pri iskanju literature. Medtem ko je o samem (slovenskem) panku literature precej (monografije, zborniki, članki...), so fanzini le redko omenjeni. Najde se sicer kar nekaj zapisov o »prvem« fanzinu, o prepovedanem fanzinu, ki potem ni nikoli izšel, a o vseh ostalih, uspešno izdanih nič... Več prahu so dvignile posebne izdaje *Problemov*, t. i. *Punk Problemi*, izšle so tri različne številke, o njih je najti več člankov in odmevov v časopisju. O fanzinih je diplomsko nalogo napisala Petra Kolmančič, ki pa se teme loteva bolj celovito (ne le pank fanzinov), popiše fanzine, ki so izhajali po vsej Sloveniji, bolj pa se osredotoči na mariborske.

¹ Z raznimi podatki in iskanjem literature so mi precej pomagali Marina Gržinić, Igor Vidmar ter Petra Kolmančič.

2 ZGODOVINSKI ORIS ČASA

Osemdeseta leta prejšnjega stoletja so bila čas druge Jugoslavije, čas SFRJ. Čas po v sedemdesetih letih sprejete nove, Kardeljeve ustave, s katero je bil povsem poražen poskus liberalizma. Ena najobsežnejših ustav vseh časov (s kar 406 členi) je bila sprejeta 21. februarja 1974. Uveljavljala je t. i. samoupravni socializem. Gospodarski sistem, »dogovorna ekonomija«, t. i. »diktatura proletariata«, je temeljil na združenem delu in uveljavljal TOZD-e (temeljne organizacije združenega dela), katerih namen je bil vključiti vse, ki so bili udeleženi v proizvodnem procesu. »Namen je bil preprečiti vsakršno hierarhijo in izkoriščanje, ustvariti družbo enakopravnih, na načelu dogovarjanja in svobodne menjave dela.«² A sistem je ostajal povsem nekonkurenčen, nerazvit, še vedno je podpiral klasične industrijske panoge (še v osemdesetih letih so na Jesenicah podprli in odprli jeklarno), to pa je spodbudilo zlasti priseljevanje nekvalificirane delovne sile iz južnih republik v Slovenijo. Sistem, ki naj bi v odločanje pritegnil več ljudi, je postal povsem nepregleden, »navadni ljudje« so imeli vpliv izbire delegatov le na nižjih ravneh, medtem ko so pomembnejše funkcije še vedno lahko zasedali le ozkemu krogu (partiji) naklonjeni ljudje oz. »moralnopolitično neoporečni«. TOZD-i so predvsem razbili gospodarstvo na republiška (in pokrajinska) gospodarstva, tako pa so večja podjetja izgubila nadzor nad svojimi investicijami, saj so te postale last lokalnih kolektivov, kar je bil velik problem pri prenosu kapitala iz republike v republiko.

Nasprotje med severom in jugom se je še povečevalo, gospodarstvo je začelo propadati. Slovenija je še vedno morala podpirati nerazvite pokrajine, kar je bilo ves čas jabolko spora z oblastmi v Beogradu. Kot najbolj razvit del države se je Slovenija hotela predvsem čim bolj približati Evropi, se razvijati, modernizirati v postindustrijsko družbo, a za to ni dobila posluha, kredite iz tujine so večkrat vlagali v povsem nerazvite pokrajine, čeprav od tega ničesar niso imeli (v zvezi s tem je bilo več afer, med njimi npr. cestna afera) ... To se je na jugu označevalo za »slovenski egoizem«, Slovenci so morali večkrat poslušati pripombe o »slovenski nehvaležnosti« za vso srbsko pomoč v času II. svetovne vojne. Tu so se začeli kazati tudi nacionalni konflikti in socialna nasprotja. Inflacija se je večala, tudi brezposelnost in ostala znamenja krize. Sprejemali so nekatere ukrepe, ki pa posebnega učinka niso imeli: devalvacija dinarja, omejitve vožnje par-nepar, bencinski boni, devizni pologi za prestop

² Jože Pirjevec, Jugoslavija 1918-1992. Nastanek, razvoj in razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije. Koper, Lipa, 1995, str. 338.

meje, redukcije električne energije, začelo je primanjkovati hrane in določenih artiklov (kave, južnega sadja, pralnih praškov itd.). Jugoslavija se ni izkopala iz gospodarske krize, primanjkljaj v plačilni bilanci se je večal. Kot so ugotovili tuji opazovalci, je bila Jugoslavija »država s tretjerazrednim vodstvom in prvorazrednimi problemi.«³ Nihče ni hotel prevzeti odgovornosti za sprejemanje nepopularnih ukrepov ali se odpovedati vplivu države na gospodarstvo, v sedemdesetih so se morali spoprijemati tudi z naftno krizo (vpliv kippurske vojne), cene so rasle, prav tako brezposelnost, država se je zadolževala, posojila pa so bila izrazito slabo unovčena (predvsem zaradi prevlade politike nad gospodarstvom, oportunitizma menedžerjev in »investicijske manije«, ki se ni ozirala na potrebe trga). Začaran krog. Nezadovoljstvo ljudi se je večalo, pokazatelj tega so bile tudi številne stavke, ki so postale kar stalnica.

Vseeno je bila situacija v Sloveniji boljša, lažja kot drugje po državi. Tu je bilo vseeno več možnosti zaposlitve, standard je bil boljši, delno gre še za nekaj posledic »liberalne« politike Staneta Kavčiča iz šestdesetih, v sedemdesetih letih se je razcvetelo bančništvo, trgovina in turizem, a v osemdesetih letih je standard padel. Srednjo in tudi starejšo generacijo je zajela potrošniška in gradbena mrzlica, popularni so bili nakupovalni izleti čez mejo, zlasti v Trst.

Ohranila se je vodilna vloga partije. Napredovanje v službi je bilo vezano na konformizem, na »moralnopolitično neoporečnost«. Mladi, dijaki in študentje, so imeli v sedemdesetih (tudi v osemdesetih) letih pravzaprav le eno opcijo: da so sledili poti, ki so jo zanje zastavile oblasti (in večinoma tudi njihovi starši) in se udeleževali v partijskih institucijah, npr. ZSMS, in postopoma napredovali po lestvici. Navadno je bil za dobro kariero pogoj članstvo v ZK.

Pomembno je bilo tudi državno samopotrjevanje v obliki velikih manifestacij ob praznovanju obletnic, na proslavah in ob spomenikih. Vedno bolj se je razvil kult osebnosti – Tita, zlasti se je stopnjeval v času Titove bolezni.

V novi ustavi je bila vsakemu narodu v državi formalno priznana lastna politična identiteta in potrjena njegova pravica do osamosvojitve in odcepitve. Zopet je bila prepovedana svoboda mišljenja, obenem pa okrepljena SDV (Služba državne varnosti), ki se je lahko posluževala vseh sredstev, od nadzora, prisluškovanja do mučenja in ubijanja ... V naslednjem letu (1975)

³ Jože Pirjevec, Jugoslavija 1918-1992, 1995, str. 352.

je bil sprejet še kazenski zakonik, ki je določal ostre kazni za »sovražnike ljudstva« in je vseboval kasneje zelo osovražen in izrazito ohlapno zapisan 133. člen o sovražni propagandi in kontrarevolucionarni dejavnosti (»verbalni delikt«).

SDV, ki je uspešno nadzorovala nastajajočo opozicijo, konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih ni zaznala opaznejših gibanj. Imela je skrben popis sumljivih, sistemu nenaklonjenih oseb (ki so se nagibala k bodisi zahodnim bodisi vzhodnim idejnim in političnim tokovom).⁴ V prvi polovici osemdesetih je zaznala študentsko gibanje, ki je sicer kmalu propadlo (na račun pritiskov, reorganizacije, kadrovskih menjav ipd.), nekaj manjših protestnih akcij pa je bilo tudi kasneje.⁵ Razna alternativna gibanja (mirovna, ekološka, feministična idr.) so bila v tem času še v začetni fazi, večinoma so delovala v okviru Študentskega kulturno-umetniškega centra (ŠKUC). Oblast jih je skrbno spremljala, nadzorovala in skušala vključiti v svoje institucije, predvsem v ZSMS.

Oblikovala se je velika medgeneracijska razlika med starejšo generacijo, ki je čustveno gledala na državo, za katero se je borila, ter med mlajšimi, povojnimi generacijami, ki z zgodovino niso bile več obremenjene in ki so vedno bolj skeptično gledale na mite, ki jih je oblast tako spretno oblikovala in ohranjala. Mlajše je jugoslovanska zavest združevala pravzaprav le še v športu (nogomet, predvsem pa košarka) ter kulturi, zlasti pri jugoslovanskem roku in panku. Edina »jugoslovanska« izkušnja mladih fantov je bila služenje vojaškega roka.

2.1 PANK

Pank se je pojavil v Veliki Britaniji v drugi polovici sedemdesetih let s skupino Sex Pistols. Starejši rock'n'roll, tudi svoje čase prepovedan, je bil v tem času že sprejemljiv, iz ilegale se je že preselil na velike stadione, začetne nekaj minutne skladbe pa so zamenjale deset in več minutne kompleksne improvizacije skupin (Pink Floyd, Grateful Dead ipd.). Pank je tu naredil velik obrat. Skladbe so bile spet kratke, preproste in izrazito uporniške, ali kot zapiše Ali H. Žerdin: »Pank ni bil zgolj politično nekorekten. Vladajoča ideologija ga je dojemala

⁴O tem: Božo Repe, Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije. Ur. Mija Longyka. Ljubljana, Modrijan, 2002, str. 93.

⁵Npr. proti prevladi avtomobilistov na račun kolesarjev in pešcev ali zasedba stanovanjske zgradbe na Erjavčevi, ustanovitev Društva ljudi za družbo, ...

skorajda kot terorističen pojav. Za vladajočo ideologijo je bil pank bližje terorizmu kot benigni politični nekorektnosti.«⁶

Navdušeni nad surovimi zvoki in brezkompromisnimi besedili so slovenski mladeniči kmalu tudi sami poprijeli za kitare, pripravili bobne in sestavljali pank skupine. Za začetek slovenskega (in jugoslovanskega) panka vsekakor lahko postavimo datum 18. oktober 1977, prvi koncert prve slovenske pank skupine Pankrti na Gimnaziji Moste. Čeprav so bile skladbe sestavljene precej na hitro⁷, je bilo jasno, da pank ima kaj povedati: »Ni več upanja, povozu ga je tank, kva naj drugca počnemo, k da šibamo pank«⁸ in »Kdo je tist k mi lohk govori kva lohk mislm kva lohk vem. Kdo je tist k mi lohk prav kva lohk gledam in kva ne smem. Ljudje, govorim vam o vaši plesnobi (trohnobi, lenobi, svobodi).«⁹ Jaša L. Zlobec jih v reviji *Problemi – Literatura* označi takole: »Predvsem je njihovo pisanje-nastopanje-igranje-show (najbrž ni ene same ustrezne besede) obračun generacije s samo sabo, z vlogo, ki ji jo vsiljujejo od zunaj, predvsem pa – in to je najpomembnejše – z vlogo, ki jo tudi sama sprejema. Obračun z lastno neumnostjo in topostjo. Obračun z diskofilijo in odločno odklanjanje pomirjanja s svetom.«¹⁰ Pozicijo panka dobro označi tudi eden njegovih protagonistov na Slovenskem, Gregor Tomc: »Temeljna drža je nihilistična. Panker se ima za pripadnika prazne generacije, ki odklanja večino preokupacij svojih staršev. Ni aktivist, ki bi hotel ta svet spreminjati. Prevladujoči vsakdan ga toliko niti ne zanima.«¹¹

Že naslednji dan so bili fantje povabljeni na Radio Študent, kjer so koncert predvajali v živo. Radio je tako dobil pomembno vlogo, prek katerega so predvajali domače in tuje pankovske plošče, napovedovali dogodke, Igor Vidmar pa je z oddajo *Rock fronta* opisoval in komentiral dogajanje, povezano s pankom¹². V kleti četrtega bloka študentskega naselja se je oblikoval

⁶ Ali H. Žerdin: *Kratki kurz zgodovine panka*. V: *Pank je bil prej. 25 let panka pod Slovenci*, 1085, str. 11. Zelo očiten primer navedenega je pesem Sex Pistols-ev *God Save the Queen*, kjer visoko spoštljivo pesem o kraljici (ki je ravno takrat praznovala 25 let vladanja) variirajo v: *God save the queen, the fascist regime, they made you a moron, potential H-bomb ...*

⁷ Peter Lovšin in Gregor Tomc sta na hitro priredila in prevedla nekaj skladb angleških pankovskih skupin, nekaj pa jih spisala sama. Več o tem barvito piše Ali H. Žerdin: *Kratki kurz zgodovine panka*. V: *Pank je bil prej. 25 let panka pod Slovenci*. Ljubljana, Ropot, 2003.

⁸ Iz pesmi *Lepi in prazni*, prirejeni po *Pretty Vacant* Sex Pistols-ev. Besedilo pesmi objavljeno v reviji *Problemi – Literatura*, št. 176. Letnik XV (8), 1977, str. 49.

⁹ Iz pesmi *Kdo so ti ljudje?* Besedilo pesmi objavljeno v reviji *Problemi – Literatura*, št. 176. Letnik XV (8), 1977, str. 49.

¹⁰ Jaša L. Zlobec, *Kdo se boji Pankrtov?* V: *Problemi – literatura*, št. 176. Letnik XV (8), 1977, str. 48.

¹¹ Gregor Tomc: *Druga Slovenija, Zgodovina mladinskih gibanj na Slovenskem v 20. stoletju* Knjižna zbirka KRT 54, Ljubljana, 1989, str. 30.

¹² Radio Študent ob pojavu panka ni bil njegov navdušenec, uredništvo je leta 1977 celo prepovedalo predvajanje panka (malo prej, 1974, pa izvedlo čistko in odslovilo Igorja Vidmarja, Jašo Zlobca in Nikolo Damjanovića).

t. i. Disko Študent. V okviru tega je konec leta 1981 začela delovati skupina FV 112/15¹³ (ŠKD Forum), ki se je ukvarjala z organizacijo koncertov, z videom, s performansi.¹⁴

Drugo pomembno oporišče panka je bil ŠKUC, ki ga je v tem času vodil Peter Mlakar. Ta je Pankrtom omogočil snemanje prve male plošče (za to se je zavzel Igor Vidmar), ki je bila (kljub temu, da ni bila oproščena prometnega davka komisije ministrstva za kulturo) razprodana v enem tednu¹⁵. Na plošči sta bili dve skladbi in sicer: *Lublana je bulana* in *Lepi in prazni*. ŠKUC je tudi sicer nudil zavetje panku, omogočal koncerte, publikacije (tudi fanzine), razstave, kot rečeno tudi snemanje in izdajanje plošč.

Pankrtom so hitro sledile druge skupine: Water Pistols (s Petrom Mlakarjem), Grupa 92, Berlinski zid, Ljubljanski psi, idrijske Kuzle, Otroci socializma, Laibach pa Termiti in Paraf z Reke, puljski Problemi, zagrebška Prljavo kazalište in Azra, beograjski Električni orgazam ... Čeprav so se oblasti ob pojavu panka razburile, je večjim množicam za enkrat še ostal neznan. Težko si je namreč izboril prostor, skupine so težko prišle do prostora za vadbo, še težje pa do dvoran za koncerte. Pa tudi na same pankerje so ljudje začudeno gledali, kako so oblečeni v nenavadna, strgana oblačila, ozke hlače, majice, z neurejenimi dolgimi frizurami, s knofljicami, pripetimi po oblačilih, z broškami z napisi ipd. hodili naokrog ali se zbirali v lokalih (kot npr. Medex, Rio, Union). Na koncertih so na mestu poskakovali z rokami mirno ob telesu (»pogo« ples, po vzoru Sex Pistolsov) ter pljuvali po nastopajočih. Po mestu so se začeli pojavljati čudni napisi na stenah z imeni punk skupin (Sex Pistols ipd.) ter ljudem neznanim A-jem v krogcu (»Anarhija«). Da ne govorim o tem, kako se je Plečnikov trg za nekaj časa preimenoval v »Johnny Rotten Square« ...

Čeprav so Pankrti jeseni 1980 celo prejeli nagrado *Sedam sekretara SKOJ-a* za ploščo *Dolgcajt*¹⁶, se je v novembru leta 1981 začela velika časopisna gonja proti panku, ki jo je sprožil članek Zlatka Šetinca, urednika Nedeljskega dnevnika, *Kdo riše kljukaste križe*¹⁷, kjer

Slovenski poslušalci so pank glasbo tako lahko najprej slišali na Valu 202, kjer jo je vrtel Andrej Šifrer v oddaji *Rock'n'roll v vsako slovensko vas*. Potem se je takratni vodja izvedbe programa Radia Študent Slobodan Valentinčič navdušil nad skupino Sex Pistols in takoj zahteval, da se pank predvaja vsako uro. Igor Vidmar se je na RŠ vrnil leta 1978, leta 1979 pa začel z oddajo *Rock fronta*.

¹³ Ime je koda za 15. geslo na 112. strani Slovarja tujk, ki ga je uredil Franc Verbinc (FV): *C'est la guerre – Vojna je, tako je pač v vojni*.

¹⁴ Disko FV so v letu 1983 prepovedali. Uradno – zaradi higienskih razlogov. Začasno so se selili v Dom svobode v Šiški, potem pa osvobodili kletne prostore na Kersnikovi 4 - K4.

¹⁵ Ploščo so snemali oktobra 1978 v studiu Audiomark v Gorici, izšla je v začetku naslednjega leta.

¹⁶ Ne pa tudi (slovenske) nagrade Zlata ptica, ki so si jo bolj želeli ...

¹⁷ Zlatko Šetinc, *Kdo riše kljukaste križe?*, V: *Nedeljski dnevnik*, 22. november 1981, str. 37.

je pank povezal z nacizmom in sprožil val ogorčenih odzivov ljudi (v smislu: »Kakšna je današnja mladina« in »Ali smo se za to borili!?!«) in pojasnjevalnih odgovorov pankerjev o tem, kaj je pank v resnici. Tako se je začela »afera 4R«¹⁸, ko so zaprli in zasliševali osemnajst mladeničev, češ da so risali kljukaste križe po zidovih ter se povezovali z avstrijskimi nacionalsocialisti. Vse skupaj je bilo zelo sumljivo, skonstruirano od oblasti, Zlatko Šetinc pa je bil njen glasnik. France Popit, takratni šef slovenske partije, se je odločil in pankerje naredil za državne sovražnike. Problem je bil v tem, da niso vedeli, kam bi pankerje uvrstili, med levičarje ali desničarje. Pa so to rešili tako, da so jih začeli (po krivem) obtoževati za naciste.¹⁹ Pankerji so se na vsakem koraku soočali z represijo policije (zlasti v jeseni 1981 je policija izvajala obširno akcijo, racije, zaslišala čez sto pankerjev in ljudi v njihovi bližini), z onemogočanjem koncertov ali kakršnega koli drugačnega delovanja, postali so nezaželeni v lokalih (v Medexu je visel napis »Psom in pankerjem vstop prepovedan«²⁰), občasno so bili lahko deležni kakšnega vdora in preiskave stanovanja²¹, včasih so policisti prihajali tudi v šole ipd. »V takih razmerah bi panku le težko pripisali načrtno opozicijsko dejavnost. Pank je predvsem želel širiti javni prostor, omogočiti svobodnejše delovanje in izražanje drugačnosti zunaj uradnih institucij. V tem oziru je bil pank več kot standardna politična drža.«²²

V takih okoliščinah je prišlo do ideje in realizacije Galerije ŠKUC Izdaje v prvi polovici osemdesetih let, namenjene izdajanju publikacij prav za ta del mladih. Publikacije so pogovorno imenovali fanzin, po angleškem zgledu. To so bile drobne publikacije, navadno z manj kot desetimi stranmi, ki so izhajale v okviru Galerije ŠKUC Izdaje. Namenjeni so bili pankerjem, bili so nekako prvi, ki so panku dali prostor. Večinoma je en fanzin predstavljal eno pankovsko skupino, v njem so bila natisnjena besedila nekaterih pesmi skupine ter nekaj slikovnega gradiva. Publikacije so izhajale v minimalni nakladi, od 50 do 100 izvodov, izdajatelji so jih sami fotokopirali. Večkrat je ŠKUC v okviru Galerije ŠKUC Izdaje izdal tudi

¹⁸ 4R naj bi pomenilo četrti reich.

¹⁹ S člankom je Zlatko Šetinc naredil pankerjem veliko škodo, dolgo so pankerji morali pojasnjevati in razlagati, pri tem je bil najbolj dejaven Igor Vidmar. Veliko korespondence na to temo najdemo v zborniku Punk pod Slovenci.

²⁰ Punk je bil prej. 25 let Panka pod Slovenci, 2003, str. 27.

²¹ SDV je zlasti spremljala Igorja Vidmarja (dvakrat po 30 dni v zaporu, prvič zaradi značke *Nazi punks fuck off*, drugič zaradi značke z napisom *Crazy Governments* in prečrtanim kljukastim križem), Grega Tomca, informirani so bili o koncertih, snemanju plošč ipd. Zanimiva je tudi (sicer kasnejša) zgodba pevcu benda U. B. R., Gigija Karpova o tem, kako so mu agenti SDV skušali podtakniti dokaze o povezavah z nacizmom. O tem Ali H. Žerdin v zborniku Punk je bil prej. 25 let Panka pod Slovenci, 2003, str. 51.

²² Punk je bil prej. 25 let Panka pod Slovenci, 2003, str. 59.

kaseto s posnetkom skupine. Fanzine, kasete skupin, plakate, avtorske razstave se je lahko kupilo v tajništvu Škuca.

V osemdesetih letih, zlasti v drugi polovici, se je represija in toleranca oblasti omilila. ZSMS, ki je pankerjem na začetku marsikaj otežil (tudi izdajo prvega fanzina, koncerte ipd.), se je spreobrnil in pankerje (pa tudi druge subkulture in gibanja mladih) vzel pod svoje okrilje. Slovenija se je vedno bolj oddaljevala od strogega jugoslovanskega sistema, dopuščala je vedno več in se ves čas soočala z vprašanjem, »koliko svobode dovoliti revijalni, publicistični, kulturni dejavnosti. Oblast se je hkrati zavedala, da se z vsakim objavljenim prispevkom širi okvir dovoljenega, hkrati pa se je bala reagirati.«²³ Snemanja plošč sčasoma niso bila več problem, publikacije s pankovskimi in podobnimi vsebinami tudi ne (fanzini, *Problemi* in *Punk Problemi*, kasneje *Nova revija*). Marina Gržinić, pomembna umetnica, ki je delovala predvsem v okviru Škuca s celo vrsto družbeno-političnih projektov, je bila celo zaposlena na CK ZKS. ZSMS je spremenila svoj odklonilen odnos do pankaa in alternative nasploh, jim dala zavetje in se nasploh distancirala od vloge vzgajanja mladih za politične kadre. Tako je skušala zastopati interese mladih, tudi če se vodstvo z njimi ni vedno strinjalo.

Mladinski kongres leta 1982 v Novem mestu je ta gibanja podprl, ustanovili so koordinacijski odbor (delovne skupine), ki se je zavzemal za konkretne cilje, kot so npr. skrajšanje vojaškega roka in možnost civilnega služenja, odprava depozita in predvsem odprava 133. člena kazenskega zakonika (ki je omogočal obsodbo za verbalni delikt). Organizirane so bile tudi različne akcije, protesti, ekološka gibanja, ki so opozarjala na številne ekološke probleme.

Tem mladim so dale možnost, da so bili slišani, tudi nekatere revije, zlasti *Mladina*, *Tribuna*, tudi *Problemi*. V *Tribuni* so mladi npr. lahko zasledili napovednike dogajanja v Škucu, obvestila o izdaji kaset bendov ali fanzinov, o koncertih in drugih projektih društva. Hkrati je to odprlo možnost za ustanovitev *Nove revije*²⁴, oblikovanju slovenske intelektualne opozicije, ta pa je kasneje v letu 1987 razburkala javnost (in predvsem oblasti v Beogradu) s

²³ Božo Repe, Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana, Modrijan, 2002, str. 95.

²⁴ »Brez stresa, ki ga je v politiki in kulturi povzročilo dveletno delovanje Pankrtov, tudi pobude za *Novo revijo* v letu 1980 ne bi bilo. Še več, vse bolj sem prepričan, da brez Pankrtov in valovanja, ki se je razširilo za njimi in okoli njih, komunistična oblast sploh ne bi pristala na začetek izhajanja *Nove revije* sredi leta 1982. Do izida njene prve številke je prišlo v času promocije *Državnih ljubimcev* ter nove, ostrejšje faze ideoloških napadov na Pankrte in šikaniranja s strani (politične) policije. Novorevijaši in Pankrti smo se, četudi nehote oz. nenačrtovano, v svojih hotenjih in ciljih odslej kljub razlikam podpirali. S tem ko smo vsak po svoje razpirali – mi bolj korakoma kot pa skokovito – obstoječe ideološke meje in nedemokratske zamejitve.« Tine Hribar, Pankrti, tovariši in drugi; v *Punk je bil prej. 25 let Punka pod Slovenci*, 2003, str. 6.

svojo znamenito 57. številko *Nove revije* in slovenskim nacionalnim programom. A v tem času je bila situacija že drugačna, oblast v Sloveniji ni nastopala več tako represivno, nihče ni šel v pripor, prišlo pa do nekih kadrovskih zamenjav (obeh urednikov). Ali kot zapiše Ali H. Žerdin: »Z vsakim komadom, ki je zašel v radijski eter, z vsakim komadom, ki je prek ozvočenja butnil v glave, je bilo strahu manj. Ta strah ni bil nekaj trivialnega. Desetletja se je počasi nabiral v kostnem mozgu, v malih možganih, v hrbtenjači.«²⁵

2.2 GALERIJA ŠKUC

Izdajateljica ljubljanskih fanzinov je bila Galerija ŠKUC. Njena vloga je bila velikega pomena ne le pri fanzinih, temveč tudi sicer na pankovski sceni. Skupaj so iskali prostore za koncerte, jih organizirali, obveščali javnost, omogočali tudi snemanja kaset in plošč. ŠKUC je bila institucija, ki je dajala prostor alternativni, alternativni umetnosti, tu so se lahko našle in izrazile različne subkulture, za katere sicer v državi ni bilo posluha. Galerija ŠKUC jim je nudila možnost predstavitve, razstav, razvijanja projektov.

Galerija ŠKUC je bila ustanovljena leta 1972, njen razcvet pa se je začel, ko so (po triletnem boju) v letu 1978 končno prišli do svojih prostorov, in sicer na Starem trgu 21, kjer so še danes. Prej so si morale razstave sposojati tuje prostore, npr. Emonska vrata, Moderno galerijo ... V tem času je Galerijo vodila Taja Vidmar-Brejc. Njena naloga je bila najprej temeljito obnoviti prostore, za kar pa so potrebovali denar. Obljubila jim ga je ZSMS, ki pa potem obljube ni držala (pogodbe pa niso podpisali) in stroškov adaptacije ni hotela plačati. Po mnogih sestankih in pogajanjih so stroške na koncu poravnali ljubljanska kulturna skupnost, republika, Študentski servis in pokrovitelji.

Prva razstava Galerije ŠKUC je bil OHO Gibanje, skupina, katere razvoj in obdobje se je ravno zaključilo, v galeriji, ki je z delovanjem šele začela. Razstavo in otvoritev prostorov je pospremil koncert skupine Pankrti, pankovske skupine, znanilke nečesa novega, nove (sub)kulture. Na otvoritvi pa je na dvorišču prišlo do incidenta: »Čez nekaj minut sem zagledala tam tri pretepe in blatne ljudi. Pretepli so jih neuniformirani predstavniki Udbe. Nobeden ne ve, zakaj. V tistem hipu smo prekinili otvoritev in galerijo zaprli.«²⁶

²⁵ Ali H. Žerdin, *Kratki kurz zgodovine panka*. V: *Punk je bil prej. 25 let Panka pod Slovenci*, 2003, str. 37.

²⁶ 15 let Galerije ŠKUC, *Umetniški vodje Galerije ŠKUC od 1978-1993*, Taja Vidmar-Brejc, 1993, str. 6.

Že s tem, da je ŠKUC na otvoritev povabil Pankrte, je pokazal, komu in čemu je namenjen – novi, drzni, drugačni umetnosti, ki do tedaj ni imela prostora v okviru državnega, akademskega prostora. »ŠKUC igra v slovenskem likovnem prostoru izredno pomembno vlogo. Predstavlja mlade avtorje, odpira nove probleme ... ŠKUC je nujen in edinstven primer galerije z radikalnejšim programom. Tu se dogaja umetnost.«²⁷

V teh letih sta bila v Škucu poleg Taje Vidmar-Brejc aktivna zlasti Peter Mlakar in Igor Vidmar. Peter Mlakar se je navdušil nad pankom že na enem od prvih koncertu Pankrtov in jih povabil k sodelovanju, Igor Vidmar je omogočil snemanje male plošče v založbi Škuca leta 1979. In tako je prišlo do povezave med Škucem in pankom.

S Škucem se je (nekoliko kasneje) povezala tudi pank skupina Laibach, ki se je v galeriji predstavila z razstavo *Ausstellung! Laibach Kunst* v letih 1982 do 1984. »Projekt je hotel opozoriti na problematiko razvoja rock-kulture, razvoja punk-ideologije in njenih metamorfoz, na vprašanje angažiranosti v umetnosti, odnosa med kičem in avantgardnostjo, na problem mesta in definicije kiča v likovni umetnosti ter na vlogo množične kulture in občil pri umetnostni tvorbi.«²⁸ To in pa vloga šoka v angažirani umetnosti so teme, ki so bile (in so še vedno) skupini Laibach izredno pomembne in so poleg ves čas, v centru njihovega zanimanja, raziskovanja, ustvarjanja.

Delovanje Škuca je potekalo skoraj brez sredstev, ta so bila ves čas problem. Šele v letu 1981 je društvo zaposlilo upravnika, sicer so programe organizirali in izvajali vodje redakcij. Te pa so bile zaposlene le honorarno. ŠKUC je nudil prostor mlajši generaciji likovnikov, kot so Matjaž Počivavšek, Tanja Špenko, Bojan Gorenec, Milan Erič, Dušan Mandič idr, ki »so v likovnost vpeljevali nove oblike izražanja«²⁹, tu so se predstavljali tudi iz drugih središč Jugoslavije. Dušan Mandič je v letu 1981 pripravil razstavo miniaturnih slik, ob tem pa z besedilom v katalogu posegel v interpretacijo del, posegel v polje sprejemanja umetniškega dela. Katalog je bil izdelan v kseroks tehniki, novi oblikovni tehniki, ki so jo uporabljali tudi pri izdajanju, oblikovanju fanzinov. Kot zapiše Marina Gržinić, je bila tudi ta nova *oblika* fanzina sporna pri oblasteh: »Razlika je bila vzpostavljena že pri tisku (kseroks tehnika), kajti

²⁷ 15 let Galerije ŠKUC, Umetniški vodje Galerije ŠKUC od 1978-1993, Taja Vidmar-Brejc, 1993, str. 6.

²⁸ Marina Gržinić, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1987, str. 68. V. Sinteza: Revija za likovno kulturo, št. 79/82, 1988.

²⁹ Marina Gržinić, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1987, Sinteza, 1988, str. 68.

že to je kazalo, da ta 'samorefleksija' noče biti odvisna od neke tehnične perfekcije, ampak da ravno v tej razliki in obenem svojevrstno nemožnosti kaže na neko drugačno *kulturo*.«³⁰

Nekoliko po beograjskem, predvsem pa po angleškem in ameriškem zgledu, so v Škucu prišli na idejo izdajanja pankovskih fanzinov. Občila, ki so bila na Zahodu namenjena predvsem intervjujem s pank bendi, glasbenim lestvicam, obvestilom o dogajanju. Januarja 1981 so v galeriji ŠKUC, s sodelovanjem Srečne galerije SKC iz Beograda, pripravili prvo številko fanzina, namenjenega ljubljanski pankovski srenji. Pomenila je »možnost za to, da se realnost izrazi in konfrontira kot nekaj, kar že ves čas obstaja.«³¹ Kot publikacija znotraj pank (sub)kulture. Prvemu fanzinu ni bilo usojeno priti do svojih bralcev, bil je prepovedan, vseeno pa so naslednji fanzini uspeli in postali pomemben del pankovske scene v Ljubljani. Ob fanzinih so občasno izdali tudi glasbeno kaseto pank skupine v produkciji založbe Galerija ŠKUC Izdaja.³²

Poleg izdajanja publikacij in kaset je Galerija izdajala še plakate in razglednice, njeno področje delovanja je »zajemalo odpiranje novih možnosti funkcioniranja v kulturi kot poskus celovitejšega zajemanja realnosti.«³³ Niso se namreč hoteli omejiti le na dejavnosti, ki so ozko usmerjene in sodijo strogo le v galerije, temveč so želeli umetnost umestiti v množično kulturo.

Leta 1981 je bila ustanovljena galerija Equrna, v naslednjem letu so dobili današnje prostore na Gregorčičevi 3 v Ljubljani. Ustanovljena je bila z namenom, »da predstavlja in na trgu uveljavi novo generacijo umetnikov, ki so ustvarili slovensko postmoderno umetnost.«³⁴ Med te so spadali Emerik Bernard, Tugo Šušnik, Žarko Vrezec, Matjaž Počivavšek, Lujo Vodopivec idr.

Da ŠKUC res ni klasična galerija, kaže tudi to, da so decembra 1983 v njej uprizorili modno revijo *Linije sile*.³⁵ Modna revija kot performans heterogenih imidžev in s tem začetek

³⁰ Marina Gržinić, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1987, Sinteza, revija za likovno kulturo, 1988, str. 68. (Poševno označila M. Gržinić.)

³¹ Marina Gržinić, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1987, Sinteza, revija za likovno kulturo, 1988, str. 68.

³² Izšlo je štirinajst takih glasbenih kaset.

³³ Marina Gržinić, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1978, Sinteza, revija za likovno kulturo, 1988, str. 71.

³⁴ Od galerije Škuc do galerije Equrna, <http://so-delujem.com/projekt-sodelujem/delavnice/od-galerije-skuc-do-galerije-equrna-skozi-obdobja-lastnega-dela/>, 16. 1. 2013.

³⁵ Obenem je bil izdan tudi fanzin.

problematizacije mode »kot relevantnega področja, ki ni več samo spremljevalna prvina drugih občil – glasbe, videa, filma itn.«³⁶

Pomemben in zanimiv projekt je potekal v letu 1984, in sicer projekt *Magnus*. Zajemal je predstavitev homoseksualnosti in gejevske kulture, filme in razstave na to temo. »Odmevi na projekt *Magnus* pa so pokazali, kako je bil pomemben ta 'coming out' gaykulture oziroma homoseksualcev v Jugoslaviji. V Srbiji in nekaterih drugih republikah so projekt dobesedno 'raztrgali' in pokazali, da je to vprašanje zares travmatično, boleče in predvsem nerazumljivo...«³⁷

Osemdeseta leta 20. stoletja so v Galeriji ŠKUC zaznamovali multimedijski projekti, nekatere predstavitve konceptualnih umetniških gibanj iz drugih republik Jugoslavije ter prvi projekti skupine Irwin ter drugih, danes uveljavljenih likovnih umetnikov (V. S. S. D., Marjetica Potrč, Mladen Stilinović). Organizirane so bile prve samostojne razstave mladih slovenskih umetnikov, pa tudi razstave že uveljavljenih. Razstavljali so tudi umetniki iz tujine, organizirane so bile tematske skupinske razstave gostujočih kustosov, družbeno-kulturne dokumentarne razstave. In tako je vse odtelej.

»Galerija ŠKUC se čedalje bolj predstavlja kot produkcijski center umetnosti, ki v lokalnem prostoru doslej (še) ni tržna.«³⁸ Poleg sodelovanja s posamezniki se Galerija skuša aktivno povezovati z drugimi mednarodnimi institucijami ter produkcijskimi centri. »S tem Galerija ŠKUC ne pripomore le k prikazovanju mednarodne produkcije v lokalnem prostoru, temveč dejavnost in prepoznavnost Galerije ŠKUC posreduje v mednarodno okolje.«³⁹

³⁶ Marina Gržinić, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1978, Sinteza, revija za likovno kulturo, str. 71.

³⁷ Marina Gržinić, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1978, Sinteza, revija za likovno kulturo, str. 69.

³⁸ O galeriji, <http://www.so-delujem.com/galerije/galerija-skuc/o-galeriji/>, 20. 2. 2013.

³⁹ O galeriji, <http://www.so-delujem.com/galerije/galerija-skuc/o-galeriji/>, 20. 2. 2013.

neprečiščen jezik. Vse z namenom oddaljiti se od populariziranih revij, urejenih in lepih, zavračanja komercialnih medijev in glasbe.

Fanzini so izredno pomembni za razvoj subkulture, za promocijo pank, pank glasbe, stila oblačenja in t. i. DIY (do it yourself) gesla pankerjev. Geslo DIY, naredi sam, je spodbujalo pankerje, naj bodo aktivni, naj tudi sami izdajajo fanzine, naj se sami naučijo tiste tri akorde na kitari in hitro ustanovijo bend⁴². Gre za spodbujanje individualizma in tako za zanimive zgodovinske vire in – nasprotje mainstream časopisom in revijam. Pank fanzini so bili torej namenjeni zlasti promociji ideje pank.

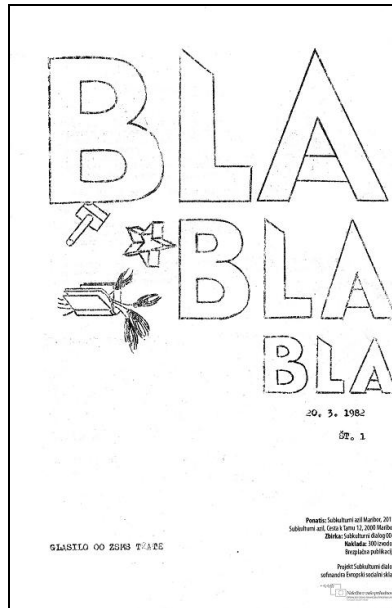
Kmalu so fanzine posvojile tudi druge subkulture in začele izdajati svoje. Tako obstajajo fanzini namenjeni znanstveni fantastiki, stripom, video igrkam, različni glasbi, športu itd.

Kdo in kdaj se je od naših, slovenskih pankerjev prvič srečal s fanzini, je seveda težko reči. Morda je bil prvi Gregor Tomc, ki je v času pred prvim pank koncertom (medtem ko se je Peter Lovšin posvečal iskanju benda) odpotoval v Anglijo in se spoznaval s tamkajšnjo pankovsko sceno. Udeležil se je nekaterih koncertov, kupil nekaj plošč in si nabral nekaj fanzinov. Igor Vidmar je v oddaji *Rock fronta*, 21. 6. 1981, na Radiu Študent povedal, da je do ideje izdajanja fanzinov prišlo, ko je v Ljubljani gostoval beograjski SK »in med stvaritvami, ki jih je predstavil, je bil tudi ciklostiran zvezek listov, ki je vseboval informacije, komentarje, intervjuje, fotografije in drugo na temo beograjske punk scene.«⁴³ Ideja se je zdela zanimiva tudi ljubljanskim protagonistom scene, zato so začeli z zbiranjem materiala.

A ljubljanski fanzini niso bili edini pankovski fanzini v Sloveniji. Po nevšečnostih in prepovedi izida prvega Škucevega fanzina je prvi pank fanzin v Sloveniji izdala Mladinska organizacija iz Trat, ki je delovala pod okriljem OO ZSMS. Pod imenom *Bla bla bla* je izšel 20. marca 1982. V njem sta se predstavili lokalni pank skupini Butli in Masakr, prav tako je vseboval kolaže, izrezke iz časopisov, skušal je provocirati in ironizirati obstoječe razmere. In zato so tudi avtorji kmalu naleteli na težave in že naslednja številka je bila prepovedana.

⁴² Mark Perry je v peti številki *Sniffin' Glue* fanzina zapisal: "Don't just read this! Start your own Fanzine". Medtem ko v fanzinu *Sideburns* iz konca leta 1976 najdemo zapis "...here's three chords, now start a band....", precej citiran stavek, ki ga večina zmotno pripisuje Marku Perryju.

⁴³ Punk pod Slovenci, 1985, str. 197.

Slika 2: Prva številka fanzina *Bla bla bla*⁴⁴

V osemdesetih letih je po Sloveniji izšlo še več fanzinov, v Mariboru so izhajali fanzini *Pankzija*, *Lolipop* (kasneje *Benjamin*), *Inkriminalni produkt*, pa fanzin, posvečen kalifornijski skupini Dead Kennedys, *Vihar je rasel*, *Kmečke in rockodelske novice*, *Štajerski poročevalec*.

Tudi v Ljubljani je poleg omenjenih, v okviru Škuca, kasneje izhajal še *Viks*, ki pa ni izhajal dolgo. Sredi osemdesetih let je izhajal fanzin *Vrnitev odpisanih*, izšlo je sedem števil, fanzin pa je izdajal David Kržišnik in Hard core kolektiv.

Fanzini so izhajali tudi v Novi Gorici, *Nove Govorice* so del prostora namenile tudi glasbi, konec osemdesetih let pa začne izhajati pank fanzin *D'iks*. Fanzini so izhajali še v devetdesetih letih in kasneje, nekateri izhajajo še danes.⁴⁵

Fanzini so izredno zanimiv vir za preučevanje določenega obdobja. V nasprotju s časopisi in revijami, ki skušajo biti objektivni in vsečni množici, gre tu za prikaz stališč in problemov manjše skupine ljudi določene subkulture. Gre za izrazito individualen pogled na aktualne probleme družbe, subjektivno perspektivo marginalne skupine ljudi (ali posameznika), ki velikokrat ostane prezrta.

⁴⁴ Bla bla bla, http://www.ljudmila.org/subkulturni-azil/explorer.php?page=virtualni_dialog_blablabla1, 5. 5. 2012.

⁴⁵ Izhajanje fanzinov v osemdesetih po Sloveniji je povzeto po: Petra Kolmančič, Fanzini, komunikacijski medij subkultur. Ceršak, Subkulturni azil, 2001, str. 50-58.

3.2 ŠKUCEVI FANZINI ALI PUBLIKACIJE ŠKUC IZDAJA

Galerija ŠKUC Izdaja je s fanzini postala založnik, namenjen odrinjenim, neslišanim, alternativnim. Ni pa izdajala le publikacije, izdala je tudi več glasbenih kaset.

V primerjavi z angleškimi in ameriškimi fanzini so bili slovenski fanzini v nekem smislu še bolj nekompromisni in uporniški. Niso predstavljali ali najavljali dogodkov na sceni, niso podajali kritike koncertov ali ocen plošč, le redko so vsebovali kakšen intervju z glasbeno skupino. Delno so prevzeli oblikovni stil; v nekaterih najdemo rokopise, izrezke iz časopisov in fotokopije slik. In prav tako se s tem oddaljujejo od komercialnih revij in jih zavračajo. So avtentični in alternativni. Uporni od začetka do konca. Z vsebino in obliko, s tekstom in slikami. Včasih najdemo kot fanzin tudi članek, besedilo o aktualnih družbenih in političnih temah⁴⁶, ki se zlasti tičejo mladih.

Ljubljanski fanzini so bile publikacije navadno z okoli desetimi stranmi, lahko manj, nekateri pa več. Lahko so predstavljali določeno pankovsko skupino, v tem primeru so vsebovali besedila njihovih pesmi ter nekaj slik. Lahko so bila na straneh napisana kakšna gesla ali le bobneče besede. Fanzini so bili lahko namenjeni tudi predstavitvi kakšne razstave ali dogajanja v Škucu⁴⁷. Kot rečeno je fanzin lahko vseboval tudi samo članek o aktualni temi, represiji oblasti in problemu panka in pankerjev pri nas.

Nova in udarna podoba publikacije pa je takoj prinesla težave. Izdajo prvega fanzina je tik pred tiskanjem preprečila oblast, o tem več nekoliko kasneje. Provokativna vsebina in podoba je bila preveč za takratne funkcionarje. Ustvarjalci so malo počakali, kaj preoblikovali in potem kmalu sami izdajali publikacijo. Sedaj je bil dovolj fotokopirni stroj, kseroks tehnika je bila na višku. Naklade fanzinov niso bile visoke, navadno je izšlo 50 ali 100 izvodov, nekajkrat pa tudi več. Do njih so ljubitelji lahko prišli v samem Škucu, včasih so jih delili na kakšni prireditvi (koncertu ali razstavi, modni reviji).

3.3 USTVARJALCI FANZINOV

Za vsebino so navadno poskrbele glasbene skupine same. Večinoma so bili fanzini napolnjeni z njihovimi besedili, lahko so prispevale tudi slikovno gradivo. Oblikovanje publikacije pa je

⁴⁶ Tak je npr. tretji izdani fanzin z naslovom *Odnos vladajoče ideologije do subkulture*.

⁴⁷ Npr. modni reviji *Linije sile*, čemur je posvečen fanzin št. 22.

navadno opravila likovna sekcija Škuca, največkrat so bile to Marina Gržinić, Aina Šmid in Barbara Borčić. Pogosto tudi Dušan Mandić, sicer pomemben člen Škuca. Večkrat se pojavita še Brane Bitenc ter Esad Babačić. Najpogostejše urednike, ustvarjalce bom v nadaljevanju na kratko predstavljam.

Marina Gržinić (tudi Marina Gržinić Mauhler), rojena leta 1958 na Reki, sociologinja, videoumetnica, kustosinja je leta 1985 diplomirala, leta 1995 pa doktorirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani⁴⁸. Marina Gržinić je zelo dejavna filozofinja in teoretičarka, zlasti se ukvarja z različnimi mediji in medijskimi tehnologijami (video, splet). V osemdesetih je bila zelo aktivna v Galeriji ŠKUC, v letih 1982–1986 je bila njena umetniška vodja - skupaj z Barbaro Borčić. Je organizatorica in kustosinja razstav, tudi na mednarodni ravni, deluje tudi na dunajski univerzi. Objavila in izdala je ogromno del, člankov in nekaj knjig, v katerih je pojasnila in razdelala svoj pogled na čas poznega socializma v osemdesetih ali »postsocializma«, kot ga označi sama, ter časa po njem, časa razvoja medijev. V svojih delih se opira zlasti na Lacana in Žižka, teorijo postmoderne (predvsem v smislu kritike družbenih procesov poznega kapitalizma, kritike (post)socializma ter alternative), na feministično teorijo in na teorijo medijev.⁴⁹

Aina Šmid, rojena v Ljubljani leta 1957, videoumetnica, je leta 1982 diplomirala iz umetnostne zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani.⁵⁰ Aina Šmid je soavtorica mnogih projektov, ki sta se jih lotili z Marino Gržinić. Od osemdesetih sta ustvarili mnogo videoprojektov, kratkih filmov ipd., zlasti z družbeno kritičnim (pod)tonom.⁵¹ Bili sta eni vodilnih ustvarjalk na t. i. alternativni sceni v osemdesetih letih – v času poznega socializma, ko je represiven, totalitaren sistem nadzoroval vsa področja življenja in je cvetela cenzura. Izven tega in zaradi tega se je razvil t. i. »underground«, alternativna kultura, zlasti v povezavi z rockom, pankom, kasneje pa tudi z oblikovanjem gejevskega gibanja. Vse to je zelo vplivalo na obe ustvarjalki, dejavni sta bili predvsem potem v povezavi s skupinami Laibach, Irwin ter Neue Slowenische Kunst, v devetdesetih sta sodelovali pri gibanju za

⁴⁸ Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, urednika zvezka Tončka Stanonik, Lan Brenk. 1. knjiga. Ljubljana, Mladinska knjiga, 2008, str. 328.

⁴⁹ Povzeto po Marina Gržinić, Tanja Velagić, Trenutki odločitve. Performativno, politično in tehnološko. Umetniški video, filmska in interaktivna večmedijska dela Marine Gržinić in Aine Šmid 1982-200, Ljubljana, 2006, str. 82.

⁵⁰ Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, 2008, str. 1129.

⁵¹ Več o njunih projektih v knjigi: Marina Gržinić, Tanja Velagić, Trenutki odločitve. Performativno, politično in tehnološko. Umetniški video, filmska in interaktivna večmedijska dela Marine Gržinić in Aine Šmid 1982-200, Ljubljana, 2006.

avtonomno cono AKC Metelkova mesto. Njuna dela so predvsem provokacije in kritike sistema.

Barbara Borčič, rojena v Ljubljani leta 1954, umetnostna zgodovinarica,⁵² je prav tako diplomantka ljubljanske Filozofske fakultete, smeri anglistika in umetnostna zgodovina. S Škucem sodeluje od leta 1980, kot že omenjeno zgoraj, sta bili z Marino Gržinić štiri leta tudi umetniški vodji Galerije. V osemdesetih letih je sodelovala pri mnogih projektih, zlasti video projektih, veliko pa tudi s skupino Laibach in Irwin. V devetdesetih je bila dve leti (1991–1992) urednica revije *Likovna beseda*, potem pa je sodelovala z revijo *M'zin*, kasneje pri SCCA Ljubljana, centru sodobne umetnosti v Ljubljani.

V svojih delih, zlasti pri video projektih, tehnike izrazite tudi pri oblikovanju fanzinov, so skušale avtorice zlasti nekoliko šokirati ter z razkrivanjem tabuiziranih tem (po)kazati na probleme sistema (družbene in ideološke, na represijo in totalitarnost ...). Zlasti so to dosegale s pornografskimi slikami, slikami nasilja, krutosti, izkrivljene spolnosti, prizori gejevske spolnosti itd.⁵³ Vse to so razumele predvsem kot politično pozicioniranje, Marina Gržinić uporabi izraz *biopolitika*⁵⁴: »ne smemo pozabiti, da je bilo tedaj znova pomembno formalno zavzeti stališče drugega, razglasiti položaj drugega za svojega lastnega! Zato smo se tedaj razglasili za lezbijske, geje, Albance, južnjake – borili smo se za »stvar« in zahtevali smo enake pravice za vse, ki so bili označeni kot Drugi, vključno z nami samimi.«⁵⁵

Dušan Mandić (tudi Dušan Mandič), rojen v Ljubljani leta 1954, likovni umetnik, je leta 1979⁵⁶ diplomiral na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani in tu nadaljeval tudi s podiplomskim študijem pri prof. Janezu Berniku. V času od 1980 do 1982 je bil umetniški vodja Galerije ŠKUC. Leta 1983 se je pridružil skupini Irwin. Večkrat je tudi razstavljal svoja dela v Galeriji ŠKUC, ena od razstav je predstavljena v fanzinu št. 30, Katalog ob razstavi graffiti slik Dušana Mandiča *Morilec brez trupla, ljubimec brez objekta, truplo brez morilca*.

⁵² Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, 1. knjiga, 2008, str. 89.

⁵³ Več o tem pri konkretnih primerih v fanzinih.

⁵⁴ O biopolitiki: Marina Gržinić, Tanja Velagi, Trenutki odločitve. Performativno, politično in tehnološko. Umetniški video, filmska in interaktivna večmedijska dela Marine Gržinić in Aine Šmid 1982-200, Ljubljana 2006, str. 65.

⁵⁵ Marina Gržinić, Tanja Velagi, Trenutki odločitve. Performativno, politično in tehnološko. Umetniški video, filmska in interaktivna večmedijska dela Marine Gržinić in Aine Šmid 1982-200, Ljubljana 2006, str. 92

⁵⁶ Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, 2008, str. 662.

Brane Bitenc, rojen leta 1962 v Ljubljani, pesnik in režiser,⁵⁷ je študiral na AGRFT filmsko režijo. Sprva je pel pri skupini Berlinski zid, potem pa je bil pevec in tekstopisec pank skupine Otroci socializma. V fanzinih se je večkrat podpisal z B. Razkolnikof. Sicer je avtor več dokumentarcev, oddaj za otroke ter igranih filmov.

Esad Babačić, rojen leta 1965 v Ljubljani, pesnik in novinar,⁵⁸ je bil član pank skupine Via Ofenziva. Pisal je pesmi ter prepeval. Študiral je slavistiko in južnoslovanske jezike na ljubljanski Filozofski fakulteti. Potem je postal novinar, kolumnist ter snemalec dokumentarcev, ob tem pa izdajal svoje pesniške zbirke *Kavala* (1986), *Mali boksar* (1988), *Angel s scufanimi krili* (1989), *Black Jack* (1994), *Veter v žilah* (1994), *Kiti se ne napihujejo* (2000), *Divan* (2006), *Vsak otrok je lep, ko se rodi* (2001), *Sloni jočejo pošteno* (2012) ter *Prihodi, odhodi* (2013).

⁵⁷ Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, 1. knjiga, 2008, str. 73.

⁵⁸ Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, 1. knjiga, 2008, str. 28.

4 INTERMEDIALNOST

Intermedialnost zaznamuje povezovanje različnih medijev, gre za postopek, kjer se značilnosti enega medija prenašajo na drugega in s tem dobijo tudi drugačen pomen. V našem primeru fanzinov je tega precej, saj največkrat združujejo pesmi, slike ter tudi različne izrezke iz časopisov. Večkrat pa je fanzinu priložena še glasbena kaseta, tako lahko rečemo, da se povezujejo tudi z glasbo.

Roland Posner pojem medija opredeli v štirih pomenih, in sicer s fiziološkega, s fizičnega, s tehnološkega ter s sociološkega vidika.⁵⁹

Pri analizi intermedialnih odnosov v nekem pojavu ali umetniškem delu najprej opredelimo njegov dominantni medij, na katerega smo osredotočeni. Nato iščemo navezave z drugimi mediji, podrejenimi. Te navezave med različnimi mediji lahko skušajo delovati inovativno, kot popestritev, ali pa skušajo pojavnost še dodatno pojasniti ali predstaviti. Včasih pa gre za določeno podobnost postopkov v različnih medijih.

Govorimo lahko o dveh vrstah medijev, prostorskih in časovnih. Med prve spadajo slikarstvo, kiparstvo, arhitektura; ter med druge glasba, radio, film in televizija. Intermedialne povezave s prostorskimi mediji so navadno lažje prepoznavne in zaznavne, medtem ko so povezave s časovnimi mediji subtilnejše in težje prepoznavne.

V primeru fanzinov bom preučevala predvsem, kako se primarni medij – jezikovno besedilo navezuje z drugimi mediji, kamor spadajo slikovno gradivo, glasba ipd. Predvsem se bom osredotočila na funkcijo teh povezav.

⁵⁹ Povzeto po: Vanesa Matajc, Literatura in elektronska komunikacija: intermedialnost sodobnega romana. *Ars & Humanitas* / Študije, revija za umetnost in humanistiko, letnik 5, št. 1, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 2011, str. 25-27.

5 ANALIZA FANZINOV

V zborniku *Punk pod Slovenci* je objavljen seznam izdanih fanzinov. Našteti so 27 števil, tako imenovanih Publikacij Galerije ŠKUC Izdaje⁶⁰ do leta 1984, ko je bil zbornik izdan. Marina Gržinić v opisu devetletne zgodovine Galerije ŠKUC Ljubljana 1978–1987 (Galerija ŠKUC, 1988) navaja vse Škuceve fanzine do številke 35, izhajali so od oktobra 1981 do maja 1986. Seznama sta povzeta v preglednici 1 za fanzine in v preglednici 2 za glasbene kasete, ki so izšle ob izdaji nekaterih fanzinov. Zanimivo je, da fanzina št. 28 Marina Gržinić ne navaja (mogoče gre za napako ali pa so se izgubili podatki o njem). Če upoštevamo vse izdane fanzine ne glede na označbe (15a, 21a, 22a in 30a), ugotovimo, da je od oktobra 1981 do maja 1986 izšlo 38 publikacij.

Preglednica 7: Fanzini Galerije ŠKUC Izdaja v času od junija 1981 do maja 1986*

Št. fanzina	Naslov, avtorstvo, čas izdaje in naklada fanzina
P. GŠI št. 0	Neizdan fanzin, urednici: M. Gržinić in Aina Šmid; zasnovan v sodelovanju z galerijo Srečna nova umetnost (SKC, Beograd). Junij 1981
P. GŠI št. 1	»Stilizirana brutalnost«, prevod besedila o fotografiji »Brutality Chic« (Stilizirana brutalnost) Rosette Brooks, objavljena v reviji ZG št. 2, London, 1980 (prevod Barbara Borčić in Marina Gržinić) ter zapis pogovorov z avtorji Radne zajednice umjetnika iz Zagreba To številko sta uredili: M. Gržinić, B. Borčić Grafično oblikovanje: M. Gržinić Oktober 1981, naklada: 50 izvodov; ponatis: december 1981, naklada: 50 izvodov
P. GŠI št. 2	V celoti uredil (besedila, risbe) B. Razkolnikof (Brane Bitenc) November 1981, naklada: 50 izvodov
P. GŠI št. 3	»Odnos vladajoče ideologije do subkulture« V celoti uredile: B. Borčić, M. Gržinić, A. Šmid December 1981, naklada: 50 izvodov, ponatis marca 1982: 50 izvodov
P. GŠI št. 4	»Če bi bil rojen pred svojo mamo, bi bil svoboden« – pesmi: Esada Babačića-Carja Grafično oblikovanje: M. Gržinić Januar 1982, naklada: 100 izvodov; ponatis marca 1982: 100 izvodov
P. GŠI št. 5	Številko sta uredila: B. Razkolnikof (Brane Bitenc) pesmi, Dušan Mandič razglednice, grafično oblikovanje Marec 1982, naklada: 200 izvodov
P. GŠI št. 6	To številko je uredil Davorin Marc Junij 1982, naklada: 50 izvodov
P. GŠI št. 7	»Vsi ste izdajalci« - pesmi Milana Koširja-Milča in Marjana M. Brezovarja-Murija Grafično oblikovanje: M. Gržinić (zamisel in izvedba), B. Borčić (izvedba) Junij 1982, naklada: 150 izvodov
P. GŠI št. 8	»Izid druge številke Punk Problemov ali manipulacija znotraj marginalnega rezervata« Uredile (besedilo, grafično oblikovanje): A. Šmid, B. Borčić, M. Gržinić September 1982, naklada: 100 izvodov
P. GŠI št. 9	Številko sta uredila: B. Razkolnikof (Brane Bitenc) – pesmi, Dušan Mandič - fragment pisem in likovna oprema

⁶⁰ V nadaljevanju P. GŠI.

	Oktober 1982, naklada: 150 izvodov (100 izvodov – M. Gržinić) (ob izdaji kasete GŠI št. 1, skupine Otroci socializma)
P. GŠI št. 10	Številko je opremil (fotografije, kseroksi) Jane Štravs Januar 1983, naklada: 50 izvodov
P. GŠI št. 11	O!Kult, številko je v celoti uredil Brane Zorman, izšla je ob izdaji kasete GŠI št. 2 skupine O!Kult v produkciji založbe GŠI; Februar 1983, naklada: 300, (ponatis marca 1983: 200 izvodov – M. Gržinić)
P. GŠI št. 12	V celoti uredila Tanja Lakovnik Februar 1983, naklada: 30 izvodov
P. GŠI št. 13	V celoti uredila Tanja Lakovnik Februar 1983, naklada: 50 izvodov
P. GŠI št. 14	»122 dni svobode«, v celoti uredil Davorin Marc April 1983, naklada: 50 izvodov
P. GŠI št. 15	Via Ofenziva (pesmi E. Babačiča-Carja, Ivo Frančiča) Grafično oblikovanje: M. Gržinić (zamisli), D. Mandić (izvedba) April 1983, naklada: 200 izvodov; ponatis septembra 1983: 100 izvodov
P. GŠI št. 15/a	Čao pičke (pesmi, Jani) Grafično oblikovanje: Marsa, Jani (oba Čao pičke) April 1983, naklada: 200 izvodov; ponatis sept. 1983: 100 izvodov (obe številki 15 sta izšli ob izdaji kasete GŠI št. 3 skupin Via ofenziva in Čao pičke v produkciji založbe GŠI)
P. GŠI št. 16	Pesmi Esada Babačiča-Carja Grafično oblikovanje: Marina Gržinić (zamisli), Dušan Mandić (izvedba) April 1983, naklada: 150 izvodov
P. GŠI št. 17	»Instrumentalnost državnega stroja«, v celoti uredili skupini Laibach / Last Few Days (London) Ob izdaji kasete GŠI, št. 4 skupin Laibach / Last Few Days v produkciji založbe GŠI April 1983, naklada: 400 izvodov, (ponatis oktobra 1983: 200 izvodov – M. Gržinić)
P. GŠI št. 18	»Disko FV 112/15«, v celoti uredil disko FV-ŠKD FORUM, fotografije: J. Štravs, Siniša Lopoje, Božidar Dolenc, Mirze Džumhura Maj 1983, naklada: 100 izvodov
P. GŠI št. 19	Borghesia, v celoti uredila skupina Borghesia Ob izdaji kasete GŠI št. 6 skupine Borghesia v produkciji založbe GŠI Maj 1983, naklada: 100 izvodov, (ponatis septembra 1983: 100 izvodov – M. Gržinić)
P. GŠI št. 20	»Manifestacija delovanja«, v celoti uredila skupina Abbildungen Variete Maribor, ob izdaji kasete GŠI št. 8 skupine Abbildungen Variete v produkciji založbe GŠI Oktober 1983, naklada: 230 izvodov
P. GŠI št. 21	Stres D. A., U. B. R. in Odpadki civilizacije, v celoti uredile skupine Stres D. A., U. B. R. in Odpadki civilizacije Ob izdaji kasete GŠI št. 9 skupin Stres D. A., U. B. R., Odpadki civilizacije November 1983, naklada: 200 izvodov
P. GŠI št. 22	Linije sile, številko so uredile Linije sile: Tanja Lakovnik, Lidija Bernik, Aina Šmid, Lela B. Njatin December 1983, naklada: 200 izvodov
P. GŠI št. 21/a	»Back to the USA«, uredila skupina Rose Irwin Selavy April 1984, naklada: 120 izvodov (200 izvodov – M. Gržinić), ponatis aprila 1984: 50 izvodov
P. GŠI št. 22/a	Uredila Lupo, A. Dolinar – »Keller« ob izdaji kasete GŠI št. 10 z naslovom »Mišice in kite« (Keller) v produkciji založbe GŠI April 1984, naklada: 50 izvodov
P. GŠI št. 23	»Over the Europe (Occupied Europe Tour)« - v celoti uredila skupina Laibach Ob izdaji kasete GŠI št. 12 z naslovom »Vstajanje v Berlinu« skupine Laibach v produkciji založbe GŠI Maj 1984, naklada: 500 izvodov
P. GŠI št. 24	Autopsia, Kolaps, V celoti uredila skupina Autopsia (Ruma) Maj 1984, naklada: 100 izvodov
P. GŠI št. 25	»Intervencijska asociacija«, v celoti uredila skupina Kolaps Maj 1984, naklada: 30 izvodov
P. GŠI št. 26	S. P. U. Š, v celoti uredila skupina S. P. U. Š.

	Maj 1984, naklada: 50 izvodov
P. GŠI št. 27	»Zakaj moški nimajo menstruacije?« Besedilo Tatjane Capuder in Nine Jerkič Grafično oblikovanje: D. Mandić Maj 1984, naklada: 50 izvodov (100 izvodov – M. Gržinič)
P. GŠI št. 29	Otroci socializma, pesmi Braneta Bitenca Likovna oprema: Dušan Mandić Maj 1984, naklada: 100 izvodov
P. GŠI št. 30	Glasniki apokalipse, Katalog ob razstavi graffiti slik Dušana Mandića <i>Morilec brez trupla, ljubimec brez objekta, truplo brez morilca</i> ; Besedilo Marine Gržinič (<i>Graffizmi, graffiti slikarstvo, zidni graffiti ljubljanske subkulturne scene kot subverzija slovenskega kulturnega prostora</i>) in besedilo D. Mandića o lastnem delu Likovna oprema: D. Mandić December 1984, naklada: 100 izvodov
P. GŠI št. 30/a	Katalog Novoletne prodajne razstave Izvedba Iztok Švab December 1984, naklada: 50 izvodov
P. GŠI št. 31	»Lepe Kartažanke« Besedilo: Peter Mlakar Oblikovanje: Neue Kunsthundlung (pozneje Novi kolektivizem) April 1985, naklada: 200 izvodov
P. GŠI št. 32	Katalog/avtorska mapa ob razstavi Bojana Gorenca »Nič ni enako« V celoti uredil Bojan Gorenec September 1985, naklada: 112 izvodov
P. GŠI št. 33	Prevod besedila De pictura Marcelina Pleyneta, objavljenega v <i>Kritika–teorija–umetnost</i> , št. 4, Pariz, 1975. V celoti uredil B. Gorenec Oktober 1985, naklada: 200 izvodov
P. GŠI št. 34	Prevod besedila Kazimira S. Maleviča z naslovom <i>Bog ni zapustil prestola. Umetnost. Cerkev. Tovarna</i> (Vitebsk, 1922) ter prevod iz knjige Emmanuela Martineuja <i>Malevič in filozofija. Vprašanje abstraktnega slikarstva</i> , (Lausanne, 1977) z naslovom <i>Malevičeva pot</i> (IV. pogl., III. del) in <i>Metoda</i> (I. pogl., II. del) V celoti uredil (prevod, uvod, likovna oprema) B. Gorenec. Maj 1986, naklada: 300 izvodov
P. GŠI št. 35	»Svoboda pa kar hodi«, pesmi Esada Babačića Grafično oblikovanje: L. B. Babačić Maj 1986, naklada 300 izvodov

(*Vir: Punk pod Slovenci, zbornik, Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS, Univerzitetna konferenca ZSMS, zbirka Knjižnica revolucionarne teorije št. 17, 1985; Marina Gržinič, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1987, str. 68. V. Sinteza: Revija za likovno kulturo, št. 79/82, 1988.)

Glasbene kasete založbe Galerija ŠKUC Izdaja

Preglednica 8: Glasbene kasete v produkciji založbe Galerija ŠKUC Izdaja*

Št. kasete	Skupina, čas izdaje in naklada
Kaseta št. 1	Otroci socializma (Ljubljana) – 1. stran, A. Š. in B. B. (Ljubljana) – 2. stran Oktober 1982, naklada: 230 kaset, ponatis: marec 1983, naklada: 200 kaset
Kaseta št. 2	O!Kult (Ljubljana) Februar 1983, naklada: 330 kaset, ponatis: marec 1983, naklada 200 kaset
Kaseta št. 3	Čao pičke (Ljubljana) – 1. stran, Via ofenziva (Ljubljana) – 2. stran Marec 1983, naklada: 230 kaset, ponatis september 1983, naklada: 150 kaset
Kaseta št. 4	Laibach (Ljubljana–Trbovlje) – 1. stran, Last Few Days (London) – 2. stran April 1983, naklada: 430 kaset, ponatis oktober 1983, naklada: 200 kaset
Kaseta št. 5	Keller (Ljubljana) April 1983, naklada: 100 kaset
Kaseta št. 6	Borghesia (Ljubljana) Maj 1983, naklada: 100 kaset, ponatis: september 1983, naklada: 110 kaset

Kaseta št. 7	Mrtvi kanal (Rijeka) – 1. stran, Grč (Rijeka) – 2. stran Junij 1983, naklada: 200 kaset
Kaseta št. 8	Abbildungen Varieté (Maribor) November 1983, naklada: 200 kaset (230 kaset – M. Gržinič)
Kaseta št. 9	U. B. R. (Ljubljana) – 1. stran, Stres D. A. (Ljubljana) – 1.in 2.stran, Odpadki civilizacije (Ljubljana) – 2. stran November 1983, naklada: 200 kaset
Kaseta št. 10	Keller (Ljubljana) z naslovom <i>Mišice in kite</i> April 1984, naklada: 50 kaset
Kaseta št. 11	Keller (Ljubljana) z naslovom <i>Party mix</i> April 1984, naklada: 50 kaset
Kaseta št. 12	Laibach (Ljubljana–Trbovlje) z naslovom <i>Vstajenje v Berlinu</i> Maj 1984, naklada: 500 kaset
Kaseta št. 13	Niet (Ljubljana) z naslovom <i>Srečna mladina</i> September 1984, naklada: 200 kaset
Kaseta št. 14	Borghesia (Ljubljana) z naslovom <i>Clones</i> , glasba za video Oktober 1984, naklada: 500 kaset

(*Vir: Punk pod Slovenci, zbornik, Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS, Univerzitetna konferenca ZSMS, zbirka Knjižnica revolucionarne teorije št. 17, 1985; Marina Gržinič, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1987, str. 68. V. Sinteza: Revija za likovno kulturo, št. 79/82, 1988.)

Slika 3: Ovitek glasbene kasete skupin Mrtvi kanal in Grč iz Reke, ki je izšla junija 1983.

Slika 4: Ovitek glasbene skupine Otroci socializma, ki je izšla oktobra 1982.

Seznam se začne z »ničto« številko, z neizdanim fanzinom. Izdaja je bila preprečena, prepovedana. Večina materiala je bila kasneje objavljena v drugi številki *Punk Problemov*. Izdajo je onemogočil in umaknil iz tiska upravnik Škuca. O tem, kako je do tega prišlo, je v zborniku *Punk pod Slovenci* objavljen sestavek Igorja Vidmarja, ki ga je ta objavil na Radiu Študent. V zborniku najdemo tudi zapisnike s sestankov IO Škuca ipd.

5.1 POGOSTOST IZHAJANJA, USTVARJALCI IN NAKLADE FANZINOV GALERIJE ŠKUC IZDAJE

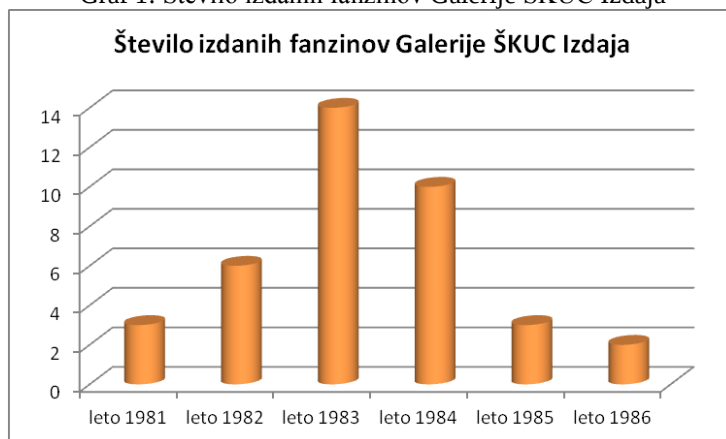
Preglednica 3 nam pokaže, da je daleč največ fanzinov – kar 14 oz. 37% izšlo leta 1983, sledi leto 1984. Gre za čas, ko so v likovni sekciji Galerije ŠKUC delovale Marina Gržinić, Barbara Borčić ter Aina Šmid, ki so bile zelo aktivne. Poleg oblikovanja in pripravljanja fanzinov so se namreč lotevale še najrazličnejših projektov, zlasti video projektov.

Preglednica 9: Izidi fanzinov Galerije ŠKUC Izdaja po mesecih (po številčnih oznakah)

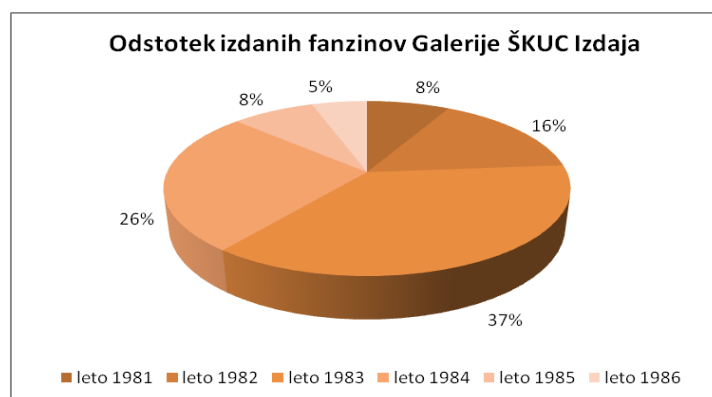
Mesec	Leto 1981	Leto 1982	Leto 1983	Leto 1984	Leto 1985	Leto 1986	Skupaj
Januar		4	10	-	-	-	2
Februar		-	11, 12, 13	-	-	-	3
Marec		5	-	-	-	-	1
April		-	14, 15, 15a, 16, 17	21a, 22a	31	-	8
Maj		-	18, 19	23, 24, 25, 26, 27, 28, 29	-	34. 35	11
Junij	0*	6, 7	-	-	-		2
Julij	-	-	-	-	-		0
Avgust	-	-	-	-	-		0
September	-	8	-	-	32		2
Oktober	1	9	20	-	33		4
November	2	-	21	-	-		2
December	3	-	22	30	-		3
Skupaj izd.	3	6	14	10	3	2	38

*Prepovedan fanzin, ki ni doživel izdaje. Deloma je bil natisnjen v reviji *Punk Problemi* leta 1982.

Graf 1: Število izdanih fanzinov Galerije ŠKUC Izdaja

Graf 2: Odstotek izdanih fanzinov Galerije ŠKUC Izdaja

Podrobnejši pregled ustvarjalcev fanzinov, izdelan na osnovi podatkov v preglednici 1, prikazuje preglednica 4.

Preglednica 10: Ustvarjalci (posamezniki in skupine) fanzinov Galerije ŠKUC Izdaja (uredništvo, pisanje besedil, grafično oblikovanje (po številčnih oznakah fanzinov))

Ime in priimek ustvarjalca	Uredništvo, besedila ali urejanje v celoti	Grafično oblikovanje	Število fanzinov, pri katerih so sodelovali
Marina Gržinić	0, 1, 3, 8, 30	4, 7, 15, 16	9
Aida Šmid	0, 3, 8, 22	-	4
Barbara Borčič	1, 3, 8	7	4
Brane Bitenc (B. Razkolnikof)	2, 5, 9, 29	-	4
Esad Babačić	4, 15, 16, 35	-	4
Davorin Marc	6, 14	-	2
Milan Košir Milč	7	-	1
Marjan Brezovar Muri	7	-	1
Dušan Mandić	9, 30	5, 15, 16, 27, 29	7
Jane Štraus	10	18	2
Brane Zorman	11	-	1
Tanja Lakovnik	12, 13	22	3
Ivo Frančič	15	-	1
Jani Sever	15a	-	1
Skupina Laibach	17, 23	-	2
Skupina Last Few Days	17	-	1
Disko FV (ŠKD Forum)	18	-	1
Skupina Borghesia	19	-	1
Sk. Abbildungen Variete	20	-	1
Skupina Stres D. A.	21	-	1
Skupina U. B. R.	21	-	1
Sk. Odpadki civilizacije	21	-	1
Skupina Rose Irwin Selavy	21a	-	1
Andrej Lupinc Lupo	22a	-	1
A.Dolinar	22a	-	1
Autopsia (Ruma)	24	-	1
Skupina Kolaps	25	-	1
Skupina S. P. U. Š.	26	-	1

Tatjana Capuder	27	-	1
Nina Jerkič	27	-	1
Iztok Švab	30a	-	1
Peter Mlakar	31	-	1
Bojan Gorenc	32, 33, 34	-	3
Siniša Lopojde	-	18	1
Božidar Dolenc	-	18	1
Mirza Džumhur	-	18	1
Lidija Bernik	-	22	1
Lela B. Njatin	-	22	1
Marsa (Čao pičke)	-	15a	1

Preglednica 4 prikazuje, da sta največkrat pri nastajanju fanzinov sodelovala Marina Gržinić (devetkrat) in Dušan Mandić (sedemkrat). Pri štirih fanzinih so sodelovali Aida Šmid, Barbara Borčić, Brane Bitenc (tudi pod psevdonimom B. Razkolnikof) in Esad Babačić; pri treh fanzinih sta sodelovala Tanja Lakovnik in Bojan Gorenc itd. Ustvarjalci, ki so največkrat sodelovali pri nastajanju fanzinov, so predstavljeni v poglavju 3.3.

Ustvarjalci fanzinov so bili pogosto člani pankovskih glasbenih skupin, ki so se na ta način lahko predstavile mladim. V Škucevih fanzinih so sodelovale naslednje skupine:

1. O!Kult: Brane Zorman
2. Otroci socializma: Brane Bitenc
3. Via Ofenziva: Esad Babačić, Ivo Frančič
4. Čao Pičke: Iztok Vidmar, Jani Sever
5. Laibach: Milan Fras, Ivan Novak, Dejan Knez, Ervin Markošek, Tomaž Hostnik idr.
6. Last Few Days: Daniel Landin, Fritz Catlin, Keir Fraser, S. Gross⁶¹
7. Borghesia: Aldo Ivančić in Dario Seraval⁶²
8. Abbildungen Variete: Marko Ornik, Goran Majcen, Branko Mirt, Igor Zupe, Darko Senekovič (ali Leonard Rubins)⁶³
9. Stres D. A. (državnega aparata)⁶⁴
10. U. B. R. (Uporniki brez razloga)
11. Odpadki civilizacije: Dare Kuhar⁶⁵
12. Keller: Andrej Lupinc, Mare Kovačič idr.⁶⁶

⁶¹ Skupina Last Few Days, <http://www.discogs.com/artist/Last+Few+Days>, 20. 7. 2013.

⁶² Skupina Borghesia, <http://www.ljudmila.org/scca/ip/zanka/borghesia.html>, 20. 7. 2013.

⁶³ Skupina Abbildungen Variete, <http://www.discogs.com/artist/Abbildungen+Variete>, 20. 7. 2013.

⁶⁴ Skupina Stres D. A., <http://www.discogs.com/viewimages?release=3240440>, 20. 7. 2013.

⁶⁵ Skupina Odpadki civilizacije, <http://www.discogs.com/artist/Odpadki+Civilizacije>, 20. 7. 2013.

⁶⁶ Skupini Keller in Kolaps, http://www.napovednik.com/dogodek89518_fv_alternativa_osemdesetih_let, 20. 7. 2013.

13. Autopsia (Ruma)
14. Kolaps: Bojan Štokelj, Venko Cvetkov in Darja Prelec⁵³
15. S. P. U. Š.
16. Disko FV
17. Rose Irwin Selavy: Borut Vogelnik, Uranjek, Mandič, Savski, Kovačič⁶⁷

Skupine, ki so našteje od zaporedne št. 1 do 12, so v okviru založbe Galerija ŠKUC Izdaja skupaj s fanzini izdale tudi glasbene kasete, ostale skupine pa so se ukvarjale z grafičnim oblikovanjem plakatov, grafitov, letakov, z videom in z drugimi multimedijskimi oblikami izražanja. Skupina S. P. U. Š. je prav tako glasbena pank skupina, ki pa v okviru Galerije ŠKUC Izdaje ni izdala glasbene kasete, ampak samo fanzin št. 26.⁶⁸

V času od oktobra 1981 do maja 1986 je bilo natisnjenih 6502 izvodov fanzinov. Spodnja preglednica prikazuje naklado posameznih fanzinov, skupaj s ponatimi. Če so bili podatki iz različnih virov različni, sem upoštevala najvišjo naklado, ker predvidevam, da je bilo kopiranja fanzinov verjetno še več od evidentiranega, npr. s strani posameznikov.

Preglednica 11: Naklade Škucevih fanzinov

Št. fanzina	Naklada fanzina/število izvodov	Ponatis fanzina/število izvodov	Skupaj izvodov
P. GŠI št. 1	50	50	100
P. GŠI št. 2	50	-	50
P. GŠI št. 3	50	50	100
P. GŠI št. 4	100	100	200
P. GŠI št. 5	200	-	200
P. GŠI št. 6	50	-	50
P. GŠI št. 7	150	-	150
P. GŠI št. 8	100	-	100
P. GŠI št. 9	150	-	150
P. GŠI št. 10	50	-	50
P. GŠI št. 11	300	200	500
P. GŠI št. 12	30	-	30
P. GŠI št. 13	50	-	50
P. GŠI št. 14	50	-	50
P. GŠI št. 15	200	100	300
P. GŠI št. 15/a	200	100	300
P. GŠI št. 16	150	-	150
P. GŠI št. 17	400	200	600
P. GŠI št. 18	100	-	100
P. GŠI št. 19	100	100	200
P. GŠI št. 20	230	-	230
P. GŠI št. 21	200	-	200

⁶⁷ Skupina Rose Irwin http://www.napovednik.com/dogodek89518_fv_alternativa_osemdesetih_let, 20. 7. 2013.

⁶⁸ S. P. U. Š., <http://www.youtube.com/watch?v=Kk9POwwjAc>, 20. 7. 2013.

P. GŠI št. 22	200	-	200
P. GŠI št. 21/a	200	50	250
P. GŠI št. 22/a	50	-	50
P. GŠI št. 23	500	-	500
P. GŠI št. 24	100	-	100
P. GŠI št. 25	30	-	30
P. GŠI št. 26	50	-	50
P. GŠI št. 27	100	-	100
P. GŠI št. 29	100	-	100
P. GŠI št. 30	100	-	100
P. GŠI št. 30/a	50	-	50
P. GŠI št. 31	200	-	200
P. GŠI št. 32	112	-	112
P. GŠI št. 33	200	-	200
P. GŠI št. 34	300	-	300
P. GŠI št. 35	300	-	300

Iz preglednice je razvidno, da so imeli najvišjo naklado (500 izvodov ali več) trije fanzini: št. 11 (*O!Kult*), št. 17 (*Laibach/Last Few Days*) in št. 23 (*Laibach*). Štirje fanzini so imeli naklado 300 izvodov: št. 15 (*Via Ofenziva*) in št. 15/a (*Čao pičke*) ter št. 34 (prevod besedila Kazimira S. Maleviča) in št. 35 (pesmi Esada Babića). Ugotavljam, da je večina teh fanzinov imela priloženo tudi glasbeno kaseto, razen zadnjih dveh (št. 34 in št. 35). Zaradi povezanosti z glasbo so bila za bralce pomembna tudi besedila, zato so imeli ti fanzini večjo naklado. Najmanjšo naklado pa je imel fanzin št. 12 (30 izvodov). Preglednica 6 prikazuje naklado fanzinov po letih.

Preglednica 12: Časovni prikaz števila izdanih izvodov Škucevih fanzinov (prvi natisi in ponatisi skupaj)*

Mesec	Leto 1981	Leto 1982	Leto 1983	Leto 1984	Leto 1985	Leto 1986
Januar		100	50	-	-	-
Februar		-	380	-	-	-
Marec		350	200	-	-	-
April		-	1000	300	200	-
Maj		-	200	880	-	600
Junij	-	200	-	-	-	
Julij	-	-	-	-	-	
Avgust	-	-	-	-	-	
September	-	100	300	-	112	
Oktober	50	150	430	-	200	
November	50	-	200	-	-	
December	100	-	200	150	-	
Skupaj izv.	200	900	2960	1330	512	600

5.2 NEIZDAN FANZIN

- Neizdan fanzin, junij 1981.

»Glavna tema je dobra stara 'police oppresion' – prav zanimiv – v veliki meri po zaslugi sodelavk likovne sekcije Škuca, ki so tekste bendov in drugih punkerjev likovno opremile.«⁶⁹ Tiskali so ga pri Društvu slušno in govorno prizadetih v Plavi laguni v Ljubljani, natisnjene pa poslali javnemu tožilcu. V prepričanju, da bo šla stvar uspešno skozi sito cenzure, sta Radio Študent in ŠKUC že objavila vest o izdaji, fanzin naj bi prodajali na koncertu Siouxi and The Banshees in Pankrtov.

Pa se je zapletlo. Sestanek MK ZSMS je bil sklican tik pred izdajo, tik pred zgoraj omenjenim koncertom. Igor Vidmar je podal svoje videnje takole: »Avtor tega zapisa je nihal med občutenjem, da je priča neki zgodovini, ki se že petnajstič ponavlja kot farsa na štirinajsto potenco, in željo, da bi res prepričal - redke - nekatere tovariše in tovarišice, ki so (morda) res želeli kaj zvedeti o punku, punkerjih in širši situaciji, ki je pripeljala do fenzina (in tudi drugih punkovskih fenomenov). A to je - morda - zanimalo le starejšo tovarišico iz SZDL - morda zato, ker se njen sin menda zanima za punk - morda tudi tovariša javnega tožilca. Ostalim je bilo vse jasno: in tako so deževale grozljive obtožbe, ali bolje: etikete in diskvalifikacije brez argumentov, pa z ogromno mero predsodkov, kulturne omejenosti in strahu; o tem, da bi lahko stvari v fenzinu bile sicer skrajna, a zato toliko bolj pretresljiva - in pristna - oblika izražanja stiske, nemoči dela mladih – o tem za večino udeležencev tega sestanka 'z one strani' ni moglo 'biti govora'.«⁷⁰ In malo kasneje: »In ko je tovariš, ki-tedaj-ni-bil-javni-tožilec, povedal, da bo pač moral posredovati, če se ne odločimo za umaknitev fenzina iz tiska, je bil smisel te, sicer prav demokratične diskusije docela zatolčen. Do naslednje demokratične diskusije.«⁷¹

O fenzinu je 22. 6. 1981 razpravljala tudi programski svet Škuca: »Člani programskega sveta so skupaj s člani IO predlagali način realizacije fenzina, do katere lahko pride po jasnejši izdelavi koncepta.«⁷² Izmenjava mnenj glede neobjavljenega fenzina, zagovorniki (I. Vidmar, B. Bitenc) o tem, da gre za aktualne teme, za opise resničnih dogodkov (o policijski represiji

⁶⁹ Punk pod Slovenci, 1985, str. 197-198.

⁷⁰ Punk pod Slovenci, 1985, str. 198.

⁷¹ Punk pod Slovenci, 1985, str. 199.

⁷² Punk pod Slovenci, 1985, str. 201.

ipd.), za teme, s katerimi se sooča del mladih. Nasprotniki zatrjujejo in svetujejo, naj ti »sporni deli fanzina ne določajo celote« in naj se najprej raje dodela koncept fanzinov. Ob tem so letele tudi kritike na račun delovanja Škuca, takole izjavi Zorko Škvor: »Na posvetu so se že dvignili glasovi (Fink podpr. RK ZSMS), da je ta spodrseljaj dokaz, da je ŠKUC neprimerno organiziran (kot društvo), zato bi ga morali reorganizirati.«⁷³

Nekaj dni kasneje, 28. 6. 1981, je v novi oddaji Rock fronte na Radiu Študent Igor Vidmar spet podal svoje videnje dogajanja okrog (ne)izdaje fanzina in o sestanku programskega sveta Škuca. Med drugim je dejal: »No, programski svet – oz. večina njegovih članov – je bila drugačnega mnenja – da namreč fenzin v celoti ni 'sprejemljiv'. Posebno dosti in posebno razvitih argumentov za to oceno ni bilo slišati – značilen primer 'argumentacije' je bila ocena 'o možni politizaciji na emocionalni osnovi'. Tako je bil ves čas prisoten občutek, da je bilo že vse odločeno (na onem drugem sestanku⁷⁴), in da gre kvečjemu še za to, kako 'rešiti' ŠKUC – in najbrž tudi člane programskega sveta – dodatnih preglavic. /.../ Konkretne obravnave prispevkov torej ni bilo – zato pa je bilo precej govorjenja o tem, kako da proti obliki fenzina nihče nima nič, a seveda z drugačno vsebino, s konceptom, uredniškim odborom in bolj razvito avtocenzuro.«⁷⁵ Uradna razlaga pa, da je treba publikacijo predvsem bolj urediti, postaviti jasn koncept, prepoved naj bi bila namenjena predvsem njegovi *obliki* in ne *vsebini*.

5.3 FANZIN STILIZIRANA BRUTALNOST

FANZIN ŠT. 1: *Stilizirana brutalnost in pogovor s člani Radne zajednice umjetnika*
Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, oktober 1981.

AVTORSTVO

Rosetta Brooks, besedilo *Stilizirana brutalnost* iz revije ZG, št. 2, 1980.

Likovna redakcija: besedilo Rosette Brooks sta prevedli in uredili intervjuje s člani Radne zajednice umjetnika Marina Gržinić in Barbara Borčič.

⁷³ Punk pod Slovenci, 1985, str. 202.

⁷⁴ Mišljen je sestanek MK ZSMS.

⁷⁵ Punk pod Slovenci, 1985, str. 203.

Slika 5: Naslovnica fanzina št. 1, ki je izšel oktobra 1981

TEME

- Sadomazohizem
- Predstavitev fotografij Helmuta Newtona.
- Besedilo Rosette Brooks o panku in sadomazohizmu kot uporju proti totalitarni/potrošniški družbi.
- Pogovor s člani Radne zajednice umjetnika iz Zagreba ob razstavi v Škucu.

STIL PISANJA

- Besedilo Rosette Brooks je strokovno besedilo.
- Sledi intervju s člani Radne zajednice umjetnika iz Zagreba.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

V fanzinu se nahajajo fotografije Helmuta Newtona (fotografije, ki jih opisuje besedilo) ter nekaj skic, katerih avtor ni naveden. Skice učinkujejo grozeče; narisane so moški s pištolo in sekiro, ki uničuje hišo.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Fanzin povezuje več medijev. V prvi vrsti seveda jezikovno besedilo ter slikovno gradivo oz. fotografije in skice. Besedilo pa ob tem vključuje še modo.

Analiza fotografskih del Helmuta Millerja se modi pozorno posveti. Njegove fotografije delujejo reklamno, kot modne fotografije, a v sebi skrivajo neko zamolčanost, slutnjo, grožnjo. Neko skrivnost nasilja. V tem se fotografije in moda navezujejo še na drug »medij«, na spolno prakso, na sadomazohizem, ki je v besedilu pojasnjen kot način upora proti totalitarni oblasti: »Vlade bazirajo na seksualni kontroli. /.../ Ženske in pedri, ki sovražijo druge seksualne manjšine, se s tem opredelijo za fašizem.«⁷⁶ Sadomazohizem zato potrebuje tudi posebno modo, bodisi uniforme bodisi usnje, plastiko in uvajanje drugih predmetov v modo, saj »v kontekstu S/M uniforme, družbene vloge in dialog postanejo parodija avtoritete, izzivanje le-te, spoznanje njene tajne seksualne narave.«⁷⁷ Pank in sadomazohizem z modo in modnimi dodatki se želita predvsem distancirati od sprejemljivega in s tem ponižnega, zavračata lepe podobe, ki nam jih servirajo reklame. V tej točki avtorica postavi enačaj med totalitarnim sistemom ter potrošniško kulturo, saj nas oba bombardirata s propagando, da bo »povpraševanje zamenjano s preprosto poslušnostjo.«⁷⁸ Tega se moramo zavedati, da bomo lahko sprejeli, da so podobe, ki nam jih (bodisi totalitarni sistemi bodisi reklame) kažejo, lažne in da gre predvsem za način manipulacije z nami.

V nadaljevanju fanzina beremo intervju s člani Radne zajednice umjetnika iz Zagreba o umetnosti. Med drugim razmišljajo tudi o različnih medijih umetnosti, predvsem o slikarstvu. Goran Petercol pove: »Slikarstvo ni zgodba, z njim se težje vzpostavlja komunikacija, kot pa npr. z literaturo. Vir nesporazuma med slikarstvom in nekimi drugimi mediji je v tem, da so le ti bolj razumljivi ...«⁷⁹ Različni mediji umetnosti imajo jasno različne učinke, slikarstvo je po njegovem bolj statično in zahteva našo razlago, med tem ko je literatura navadno bolj nazorna in s tem lažje razumljiva. Avtorji razstav s člani Škuca razpravljajo o zvrsteh umetnosti in učinkih, ki jih različni mediji dosega.

5.4 FANZIN ŠT. 2

FANZIN ŠT. 2: Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, november 1981.

AVTORSTVO: B. Razkolnikof (Brane Bitenc)

⁷⁶ Fanzin št. 1, stran ni označena.

⁷⁷ Fanzin št. 1, stran ni označena.

⁷⁸ Fanzin št. 1, stran ni označena.

⁷⁹ Fanzin št. 1, stran ni označena.

TEME

- Nasilje in smrt, npr. »'Kaj se dereš,' in ga brca še naprej. Gleda naokoli, če ga kdo opazuje. 'A se boš nehal dret!'«⁸⁰

STIL PISANJA

Gre za kratko zgodbo, polno nazornih opisov nasilja.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

- Hitre skice s tempero različnih oblik mučenja: posilstva, lomljenje nog vkleenemu človeku, slika človeka, nasajenega na kol, sekanje prstov na roki (slika 6).
- Del besedila je tipkanega, del pa pisanega ročno.

Slika 6: Stran v fanzinu št. 2

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

V fanzinu je prisotna naveza med literaturo oz. jezikovnim medijem in likovno umetnostjo. Kratka zgodba je izrazito grozljiva in polna nasilja, k takemu vtisu in vzdušju pa pripomorejo tudi prav take slike. Slike so sicer zelo preproste, pa zato toliko bolj učinkovite in zastrašujoče.

⁸⁰ Fanzin št. 2, stran ni označena.

5.5 FANZIN ODNOS VLADAJOČE IDEOLOGIJE DO SUBKULTURE

FANZIN ŠT. 3: *Odnos vladajoče ideologije do subkulture*, Galerija ŠKUC Izdaja, december 1981.

AVTORSTVO: Barbara Borčič, Aina Šmid, Marina Gržinič

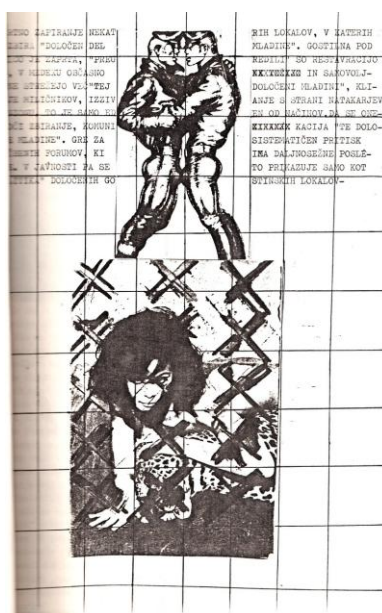
Slika 7: Naslovnica fanzina *Odnos vladajoče ideologije do subkulture*

TEMA

- Problemi panka in punkerjev v Sloveniji, v Ljubljani.
- Vloga simbolov za določeno ideologijo in prevzem le teh s strani subkulture.
- Prispevek o članku Zlatka Šetinca: »Kdo riše kljukaste križe.«
- Naštevane pritiskov na pank s strani policije.
- Vloga fanzina za pankovsko subkulturo.

STIL PISANJA

Poljudno pisanje kot novinarski časopisni članek.

Slika 8: Stran iz fanzina *Odnos vladajoče ideologije do subkulture*

SLIKOVNO GRADIVO

- Slikovno gradivo najdemo na vsaki strani.
- Grafika na naslovnici je nekoliko nerazpoznavna, zdi se, da prikazuje obešenega človeka na mučilni napravi (slika 7).
- Pri besedilu o prehajanju od nedolžnega mladostniškega upiranja do njegovega prestopa (v očeh vladajočih) v kriminalna in politična dejanja, so čez sredino strani razvrščene majhne fotografije različnih skupinskih seksualnih prizorov, nekateri od teh so sado-mazohistični.
- Pri besedilu o vlogi simbolov pri ideologiji najdemo tri različne fotografije z njimi, na vseh je križ. Na prvi sliki vidimo poljub dveh, čezenj pa narisane (kljukaste?) križe, na drugi žensko s kapo uniforme, na kateri je znak križa. Na zadnji je slika ženske z zabrisanimi očmi s črno, zraven nje pa stoji nekdo, zakrit s črnim pregrinjalom in belim križem čez obrazno kapuco.
- Tekst o prevzemu simbolov s strani subkulture pospremijo otroške skupinske fotografije (kot se slikajo npr. v šoli ali pri prvem obhajilu ...), kjer so otroci oblečeni v lična in enaka oblačila.
- Besedilo o tem, kako znamenja in simboli postanejo modni dodatki za širšo množico (in s tem izgubijo svojo prvotno idejno vrednost, je na listu s pokončnimi odebeljenimi črtami, črte spominjajo na zaporniško celico. Na sredini lista je slika osebe na

nekakšni mučilni napravi, sedi na stolu in je privezana za vrat in noge, v ustih ima nek robček.

- Dve sliki, slika dveh uniformiranih moških, ki se objemata, in slika ženske s panterjem, čeznjo pa so narisani X-i, križi, pospremita del teksta o nezaželenosti pankerjev v lokalih (slika 8).
- Pisanje o članku Zlatka Šetinca pospremita dve enaki sliki, fotografiji ženske, ki objema moža v črnem s klobukom.
- Slikarske tehnike: fotografije, grafike.

INTERMEDIALNE POVEZAVE

V fanzinu so prostorske medialne povezave, ki besedilo povezujejo s slikovnim gradivom. Jezikovno besedilo je izvorni medij in tudi dominira, slikovno gradivo ga dopolnjuje in pojasnjuje. Že na naslovnici je zamazana slika obešenca, nekoga, ki so ga nasilno podredili, privezali ter mučili – kot v besedilu avtorice opisujejo situacijo mladih pankerjev, katerih upor je bil s strani oblasti najprej označen kot nedolžen in otroški, ko pa je situacija postala (za oblast) bolj nelagodna, so postali 'državni sovražniki'. Intermedialne povezave na naslednji strani delujejo enako: opozarjanje na sporne ali tabu teme s pomočjo šokantnih slik (nekonvencionalne) spolnosti.

Na naslednjih dveh listih besedilo govori o simbolih in slike ga ponazarjajo. Prikazujejo, kako simboli različnih ideologij ljudi združujejo in vodijo. Nošnja določenega simbola kaže na pripadnost določeni skupini. Kot pa avtorice zapišejo, simbole lahko posvoji določena subkultura, simbole nosi z drugim pomenom, pravzaprav ironično, da s tem opozarja na določeno družbeno represijo.

Prav tako slike dveh uniformiranih moških, ki se poljubljata, opozarjata na represijo oblasti do določene subkulture, nahaja se ob besedilu o sistematičnem pritisku na pankerje. Poleg pankerjev so bili tudi homoseksualci v tem času »nezaželeni«, homoseksualnost je bila še vedno tabu tema. A kot Marina Gržinić zapiše o svojem delu: »Sleherno neheteroseksualno umeščanje sva dojemali izključno in povsem kot *javno politično stališče*.«⁸¹ S pomočjo

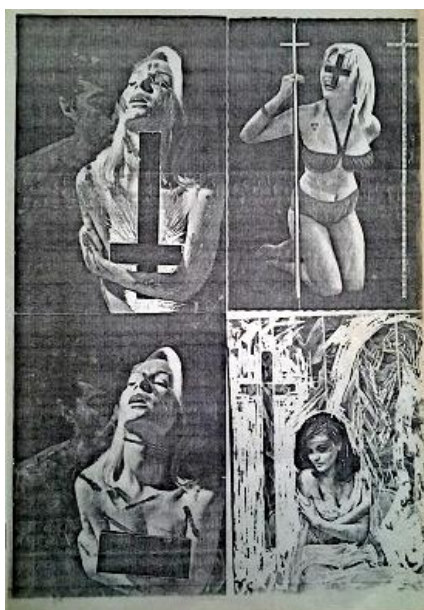
⁸¹ Marina Gržinić, Tanja Velagić, Trenutki odločitve. Performativno, politično in tehnološko. Umetniški video, filmska in interaktivna večmedijska dela Marine Gržinić in Aine Šmid 1982-2005, Ljubljana 2002, str. 15.

intermedialne povezave slikovnega gradiva z besedilom avtorice opozorijo na še eno problematično temo.

5.6 FANZIN ŠT. 5

FANZIN ŠT. 5, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, marec 1982.

AVTORSTVO: besedila B. Razkolnikof (Brane Bitenc), slikovno gradivo Dušan Mandić.

Slika 9: Naslovnica fanzina št. 5.

TEME

- Spolnost, pornografija.
- Nasilje in smrt, npr. »Hiše so sive, / kje ste ljudje, / da vas pobijejo / in bodo ulice rdeče.«⁸²
- Nihilizem, npr. »Najbrž bo res najbolje, ko bom crkaval, komaj čakam, da grem ven iz tega dreka ušivih lažnivcev.«⁸³

STIL PISANJA

Kratke zgodbe. Tok zavesti, prvoosebna pripoved.

Proste pesmi, prosti verz. Veliko ponavljajočih se verzov, ki učinkujejo kot refreni.

⁸² Fanzin št. 5, stran ni označena.

⁸³ Fanzin št. 5, stran ni označena.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

Razglednice pomanjkljivo oblečenih žensk, žensk in moških v kočljivih položajih ter celo otrok, na vseh slikah se pojavlja simbol križa.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Zopet se povezujeta literatura (jezikovni medij) in likovna umetnost. Oba ustvarjata grozeče, preteče vzdušje, le na drugačen način. Literarni del fanzina je sestavljen iz kratkih zgodbic, ki jih avtor pripoveduje; nekatere so zelo kratke, nekaj vrstične. V njih avtor navadno razmišlja o samomoru. Zanj sicer ne poda nobenega konkretnega razloga, le iz same (mladostniške) naveličanosti: »Nočem se ubit zaradi kakršnegakoli vzroka, ga ni. Sam vse skupi je total brez veze. Ne bojim se smrti. Zoprno mi je crkavanje samo. To, da ti je slabo, ko vrv stisne sapnik. Ustrelu bi se takoj. No, kako patetičen stavk. / Nočem se ubit, sam živeti se mi ne da več. Vse skupi je total brez veze.«⁸⁴

V zgodbi *Samomor I* pa nam avtor poda drug razlog: »Tam sva ležala, ... ko si ti naenkrat rekla, da si policaj, čisto mirno, nihče se ni razburjal ... Kakšno leto sva bila skupaj, vse je bila kontrola.«⁸⁵ To lahko razumemo kot strah mladih pred stalnim nadzorom, ki so mu bili podvrženi. »Sumljive« so državni agenti večkrat zasledovali, večkrat so bili poklicani na zaslišanja, preiskovali so jim stanovanja; vsa ta državna represija je bila nekaj vsakodnevnega in (nekateri) mladi so ob tem občutili nenehen strah ter stisko.

Taka občutja nam podajajo tudi slike oz. razglednice, kot jih imenuje fanzin. Temačne in pohujšljive slike, kjer pa je vedno prisoten simbol križa. Križ, krščanski simbol, po eni strani učinkuje kot krščansko ustrahovanje pred tem, da bi podlegli grehu, po drugi strani pa gre za državni ideologiji nezaželeno vero (torej simbol križa kot upora proti sistemu).

5.7 FANZIN ŠT. 6

FANZIN ŠT. 6, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, junij 1982.

AVTORSTVO: uredil Marc Davorin.

TEME: Spolnost. Sadomazohizem.

⁸⁴ Fanzin št. 5, stran ni označena.

⁸⁵ Fanzin št. 5, stran ni označena.

Slika 10: Zadnja stran fanzina št. 6

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

Nazorne fotografije golih žensk ter spolnih organov, najverjetneje iz pornografskih revij. Med njimi je tudi fotografija ščipanja bradavice s ščipalcem (slika 10).

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Fanzin vsebuje le slike, besedila nima. Slike so zelo nazorne, pornografske pravzaprav. Zagotovo so bile sporne za takratno oblast, saj je bila pornografija še vedno prepovedana. Kažejo torej nekakšen upor zoper sistem.

5.8 FANZIN VSI STE IZDAJALCI

FANZIN ŠT. 7: Vsi ste izdajalci, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, junij 1982.

AVTORSTVO: pesmi: Milan Košir Milč in Marjan M. Brezovar Muri, grafično oblikovanje Marina Gržinić in Barbara Borčič.

Slika 11: Naslovnica fanzina št. 7 *Vsi ste izdajalci*.

TEME

- Nasilje in stiska, npr. »stane je jokalo celo dolgo noč a jaz mu nisem mogel pomagati ker sem vedel da bi naju potem oče oba obesil«⁸⁶
- Vojna, npr. »Jutri zjutraj ob štirih bo končno vojna torej nam ostane samo še ta večer vsi se bojimo vojne«⁸⁷
- Ljubezen, npr. »v najlonkah si / lepa in ponosna rad / bi te odnesel na / konec sveta / da bi vedno / hodila po tej ulici / garantirano / eden zate eden zame / ne joči, no, lepotica. / imam te RAD!«⁸⁸

STILI PISANJA

Pesmi, kot jih imenuje fanzin, so pravzaprav pesmi v prozi. Njihova forma je tako prozna, stil pa večinoma precej poetičen. Npr.: »Papirnata vojna v rdečih dramah, filharmoniji in v drugih menzah bašejo se in gledajo s steklenimi izbuljenimi očmi / Rad bi jedel smeti; da jih ne bi bilo več«⁸⁹

Nekaj je tudi kratkih zgodb. A vsa besedila v fanzinu so si po stilu in tehnikah podobna: zaporedja stavkov, nekakšno spontano, asociativno naštevanje in opisovanje dogodkov,

⁸⁶ Fanzin št. 7, *Vsi ste izdajalci*, *Izlet*, alpska pripoved, stran ni označena.

⁸⁷ Fanzin št. 7, *Vsi ste izdajalci*, *Radna akcija*, stran ni označena.

⁸⁸ Fanzin št. 7, *Vsi ste izdajalci*, *Lepotica*, stran ni označena.

⁸⁹ Fanzin št. 7, *Vsi ste izdajalci*, stran ni označena.

psihičnih stanj, celo tok zavesti. Pisano je brez ločil, včasih je zapisana le kakšna pika. Večkrat manjkajo tudi vezniki. Pisano je v prvi osebi.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

Ponavljajoča se slika ubitega moškega, ležečega na tleh z odprtimi očmi. Zraven slike je besedilo. Na nekaterih straneh ter na naslovnici so pokončne črte, ki spominjajo na zaporniške rešetke.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Gre za navezavo dominantnega jezikovnega in slikovnega medija, ki ga dopolnjuje. Slikovno gradivo in oblikovanje nas straši in nas navdaja z grozo, take vtise pa dobimo tudi iz besedila. Zgodbice in pesmi v prozi, v katerih se sicer le malo zgodi, vzbujajo preteče vzdušje, strah pred nečim nepojmljivim. Ta strah ni točno definiran; ne vemo točno, česa se bojimo, a je prisoten ves čas, vedno. Slikovno gradivo in besedila sta tako odlično usklajena, da je skupni učinek še večji.

5.9 FANZIN ŠT. 9

FANZIN ŠT. 9, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, oktober 1982.

AVTORSTVO: pesmi B. Razkolnikof (Brane Bitenc), fragment pisem in slikovno gradivo Dušan Mandić.

TEME

- Nasilje, umor in samomor, npr. : »A, ko te srečam, ti razbijem gobec / nč ne pomaga / ne bom se ubiju, razfuku se bom / u Unijonu si bom kupu kozarc / z njim si bom razčefuku roke / A, ko te srečam, ti razbijem gobec«⁹⁰
- Brezdelje, nesmisel, npr. v besedilu datiranem z 8. 9. 82.
- Sanje, npr. na neki strani našteva in opisuje svoje sanje.
- Ljubosumje, npr. »Zagleda, drugo pičko. Jo vzamem s sabo. 'Ne, M., ti pa ne moreš it zraven!'«⁹¹
- Kršenje pravil in incest, npr. v besedilu *Moje razmerje z materjo*.

⁹⁰ Fanzin št. 9, stran ni označena.

⁹¹ Fanzin št. 9, stran ni označena.

- Pornografija, npr. v besedilu *Moje razmerje z materjo*.

STIL PISANJA

Gre za kratke zgodbe ter pesmi, urejene v prosto pesemsko obliko, proste verze. A zopet vse besedilo po stilu in tehnikah učinkuje podobno. Lahko rečemo, da gre za tipičen stil avtorja, Braneta Bitenca. Zopet torej spontano opisovanje dogodkov ali celo tok zavesti, pisano v prvi osebi.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

Slika 12: Stran v fanzinu št. 9.

- Veliko je fotografij pomanjkljivo oblečenih žensk, morda iz erotičnih ali pornografskih revij, vendar jim je navadno dodan križ (slika 12). Križ je najti na več slikah, nekje pa se pojavi tudi sam in čez celo stran fanzina. Na dveh slikah je poleg ženske tudi moški, oba se veselo smejita.
- Drugačna je slika nekje v sredini fanzina, kjer gre za dvostransko sliko lobanj. Čez njo je kratko besedilo o rezanju žil.
- Slika punčke, ki gleda velik črn križ. Slika punčke, ki ima popackan, umazan obraz. Morda od krvi?
- Skica človeka, zdi se, da gre za žensko, ki ima zvezane roke in noge.
- Na zadnji strani fanzina zopet lobanje ter križi.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

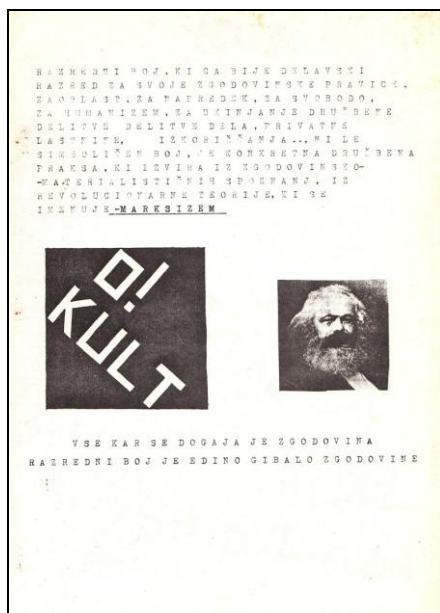
Oba medija, fotografije oz. montaže ter besedila, sta dobro usklajena. Besedila, grozeča z nasiljem, ter »lepe« slike, ki jim dodani križ odvzame sproščenost in veselje ter jim doda strah. Morda strah pred grehom, strah pred drugačnostjo, strah pred kršenjem pravil.

Pojavi se torej strah kot nekaj vedno prisotnega. Mladi oz. avtorja so se v takratni situaciji očitno tako počutili – vedno ustraховane, nadzorovane ter terorizirane, podvržene nasilju.

5.10 FANZIN O!KULT

FANZIN ŠT. 11: *O!Kult*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, februar 1983.

AVTORSTVO: Brane Zorman

Slika 13: Naslovnica fanzina *O!Kult*

TEMA

- Prvi list fanzina (z naslovnico) se zelo razlikuje od naslednjih listov (slika 13). Na prvi strani je definicija marksizma s sliko Karla Marxa z znakom O!KULT in geslom: »Vse, kar se dogaja, je zgodovina. Razredni boj je edino gibalno zgodovine.«⁹² Na naslednji strani je udaren političen govor.

⁹² Fanzin *O!Kult*, naslovna stran.

- Glavna tema celotnega fanzina je kritika družbeno političnega sistema na več nivojih.
- Gospodarska politika: v fanzinu najdemo definicije liberalizma in etatizma (npr. »ETATIZEM: državni socializem; poseganje države v gospodarstvo in zasebno-pravne razmere, razraščanje vpliva države in njene vloge«⁹³), v pesmi *Tovariši – čigavi?* »Tovariši, ne odtujajte nam dela / ne odtujajte nam samoupravljanja / ne jebite nas z devalvacijami / ne tolčte nas s podražitvami.«⁹⁴
- Socialna politika: npr. izrezek iz časopisa o nezaposlenosti v svetu, v pesmih npr. *Zahvala zahvalam* (»... nč več deviznih korupcij, nč več večerij v restavracijah, nč več zaprtih zabav, nč več cankarjanskih domov, nč več prevar goljufij, nč več privilegijev elite, nč več privilegijev elite, le boj za preživljanje, le boj za preživljanje«)
- O svobodi govora: npr. iz pesmi *Socialistična morala*, refren: »Kar govorim, je dezinformacija! / resnica mora bit primerna! / resnica ni primerna za objavo / uradno: pogovor med štirimi očmi.«⁹⁵ ali pa »Misli vladajočega razreda so vladajoče misli.«, gesla npr. »Diktiran pogled na svet«.
- Tuja politika: izrezek članka iz časopisa *Čestitki ob poljskem prazniku*.
- Razmere delavskega razreda: veliko je pesmi na to temo, npr. *Zahvala zahvalam* (»S svojim znojem jih krepiš / z močjo mišic jih hraniš / oni pa te žrejo kos za kosom / kos za kosom, njam njam njam«), *Tovariši – čigavi?*, *Ste za to, da zamenjamo vloge?* itd.; gesla, npr. »Proletarci vseh dežel, združite se!«⁹⁶, izrezek članka iz časopisa, npr. *Briga za radnike*, slike delavskih protestov.
- Politični sistem: pesmi, npr. »Prekleta brezkoristna državna birokracija, prekleta nenasitna državna tehnokracija, prekleta nenasitna državna kontrola, prekleta brezkoristna država.«, gesla, npr. »Unitarizem: težnja po enotnosti; težnja po okrepitvi osrednje oblasti v državi.«,
- Cenzura: izrezek iz časopisa *Prepoved razširjenja Tribune*, iz pesmi *Zahvala Zahvalam* (»Hvala za okrepljen nadzor / hvala za civilne policaje / hvala za cenzure v imenu vseh nas / hvala za kontrolo podatkov«⁹⁷).
- Razmere mladih: pesem *Mladi imajo moč (brez veze)*. Pesem govori o brezciljnosti mladine in zatiranju mladih s strani oblasti in konča: »kva boš naredu / kva boš naredu

⁹³ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

⁹⁴ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

⁹⁵ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

⁹⁶ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena

⁹⁷ Fanzin *O!Kult*, *Zahvala zahvalam*, stran ni označena.

/ kva boš naredu proti temu, / kva boš naredu, da bi to spremenu, kva boš naredu, / nč
ne boš naredu, nč ne boš naredu, / NČ NE BOŠ NAREDU.«⁹⁸

STIL PISANJA

Notranja forma:

- Pesmi: notranji stili pesmi so predvsem dramatični, tudi retorični, deskriptivni, refleksivni.

Zunanja forma pesmi: Pesmi so ločene na kitice, večkrat imajo refrene.

- Retorične figure: Najdemo retorične figure, kot so personifikacije (npr. v pesmi *Manipulacija*: »Informacije: napadajo, informacije : napadajo«⁹⁹), anafore (npr. v pesmi *Kult*: »Ponavljaj moje misli in besede / ponavljaj in me razširjaj«¹⁰⁰), epifore (npr. v pesmi *Petek sobota ob šestih zvečer*: »Saj sploh nimaš izbire / nimaš, nimaš, nimaš izbire«¹⁰¹), geminacije (npr. v pesmi *Kult*: »kult, kult, kult, sem simbol«¹⁰²), epanalepsis, asindeton (npr. v pesmi *Delavc!*: »z omejitvami SISI zakoni / s samoupravnimi sporazumi / z devalvacijo s stabilizacijo / z ožanjem pasov z večanjem norm«¹⁰³), eksklamacije, govorniško vprašanje in odgovor, ironijo in drugo.
- Stilna podoba sintakse je razumska, tudi pridevniki imajo izrazito razumsko razsežnost. Svobodni verz.

⁹⁸ Fanzin *O!Kult, Mladi imajo moč (brez veze)*, stran ni označena.

⁹⁹ Fanzin *O!Kult, Manipulacija*, stran ni označena.

¹⁰⁰ Fanzin *O!Kult, Kult*, stran ni označena.

¹⁰¹ Fanzin *O!Kult, Petek sobota ob šestih zvečer*, stran ni označena.

¹⁰² Fanzin *O!Kult, Kult*, stran ni označena.

¹⁰³ Fanzin *O!Kult, Delavc!*, stran ni označena.

Slika 14: Stran iz fanzina O!Kult

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

- Logo skupine O!KULT se pojavi na skoraj vsaki strani.¹⁰⁴
- Izrezki iz časopisja: slike (fotografije delavcev, protestov, mladih, Jugoslavije, zob, na zadnji strani, kjer se predstavi pankovska skupina, pa tudi slike članov na odru), izrezki člankov (včasih so deli članka podčrtani), izrezani naslovi člankov (večkrat umetno sestavljeni v nov pomen, npr. Država noče umreti).
- Rokopisi: prostoročno napisane parole, naslovi, komentarji na članke ali pesmi, narisane skice, npr. simbol srpa in kladiva, pesti itd.
- Tipkane parole, definicije različnih pojmov, na primer »Resnico delavskemu razredu !!!!!!«¹⁰⁵

INTERMEDIALNE POVEZAVE

Tudi tu lahko govorimo o prostorskih intermedialnih povezavah, med besedili pesmi ter slikovnim in časopisnim gradivom. Jezik oz. besedila so dominantni medij, izvorni, ostalo gradivo pa se nanj navezuje, ga ponazarja in poudarja. Zato ob besedilu pesmi *Kult* dodatni veliki napisi in izrezi velikih črk iz časopisa »KULT KULT KULT SEM SIMBOL SIMBOL«¹⁰⁶ in »V EN GLAS«¹⁰⁷ dajo še dodaten poudarek. Poudarek, da je v tem smislu

¹⁰⁴ Gre za črn kvadrat v krogu, največkrat z belim napisom O!KULT. Na naslovnici kroga ni.

¹⁰⁵ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹⁰⁶ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹⁰⁷ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

kult definitivno nekaj represivnega, zatirajočega, ali kot, drugače rečeno, kot pravi obroba lista – napis »Misli vladajoče ideologije so vladajoče misli.«¹⁰⁸ Na list pa je vrinjena še časopisna notica o uradnih državnih čestitkah Poljski ob njenem prazniku, ki prav tako sugerira na isti kult, saj Poljski jasno želijo uspešen »nadaljnji socialistični razvoj«¹⁰⁹.

Tema pesmi *Disco objekt* na naslednji strani je podrejanje ljudi, spreminjanje ljudi v sužnje, ki delajo vladajočim profit:

»ZABAVA JE KLIŠE

in verjameš, da vedno novo stvar dobiš
si pač le nov objekt, ki ga podpirajo in vodijo!

In – družba te podpira
ker ima s tabo interese –
– tvoj prosti čas so ujeli

Spremenili ga v –

PROFIT! PROFIT! PROFIT!«¹¹⁰

Portret moškega ob besedilu in čezenj napisane besede: »trden popoln perfekten mož gospodar«¹¹¹ ter čez ženski obraz napisane besede: »zvesta ljubeča dobra popolna«¹¹² sugerirajo enako – Oni oblikujejo ljudi, vzgajajo jih za točno določene vloge, ki služijo njihovemu namenu. Tudi izrezane slike ljudi na vrhu lista in čeznje napis »umri kot jaz.«¹¹³ Intermedialne povezave se poleg lepega povezovanja v temi vidijo tudi v poudarjanju 'udarnih' besed, pri slikovnem gradivu gre za zgoraj omenjene besede, pri besedilu pesmi pa za nekakšne manjše refrene oz. besede, ki jih avtor (oz. pri nastopu pevec) večkrat zaporedoma ponovi, da odmevajo v naših ušesih, to so *my slave!*, *profit!*, *nimaš izbire!*, *moj suženj!*, *moj profit!*¹¹⁴

¹⁰⁸ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹⁰⁹ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹¹⁰ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹¹¹ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹¹² Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹¹³ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹¹⁴ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena. Vsako od teh besed ali besednih zvez avtor večkrat ponovi, vsaka se nahaja v drugi kitici.

Pesem *Socialistična morala* nagovarja višje sloje in jih sprašuje, »če mislijo na tiste brez stanovanj, ko se mastijo na dragih večerjah«¹¹⁵ ipd. »Je to v Socialistični morali?«¹¹⁶ ponavlja refren. Besedilo pesmi je primaren jezikovni medij. Izrezki slik iz časopisov ter časopisne notice, ki pesem spremljajo na strani, so vsi na temo delavstva, prikazujejo demonstracije delavcev, časopisni članek podaja navodila Stjepana Zidarja delavcem, naj hodijo zgodaj spat, da bodo spočiti za delo. Ti mediji dominantno besedilo dopolnjujejo, prikazujejo 'drugo stran', delavstvo. Ob njih pa so dodani še napisi »proletarci vseh dežel, združite se!«, »razredni boj« ter »povejte nam resnico«¹¹⁷. Slednji napis je postavljen čez sliko delavskih demonstracij, ob delu pesmi, ki gre:

»Kar govorim je dezinformacija!

Resnica mora bit primerna!

Resnica ni primerna za objavo!

Uradno: pogovor med štirimi očmi«¹¹⁸

Z intermedialnimi povezavami na strani avtorji podajajo kompleksno sporočilo, kritiko dvojnih meril (za oblastnike in ostale, delavce) ter obenem sarkastično vprašujejo, kako se to sklada s socialistično moralo. Zlasti se osredotočajo na položaj delavcev, kako jih oblastniki spreminjajo v sužnje, v delovne 'ovce', ki slepo verjamejo in delajo, kar jim je naročeno. To je tudi tema celotnega fanzina, vse pesmi so precej eksplicitne, ostalo gradivo se z besedili lepo dopolnjuje ali ga ponazarja.

Ena najbolj znanih pesmi skupine je najbrž *Tovariši – čigavi?* Gre za zopet politično pesem, o oblastnikih, ki se zapirajo v svoj krog in ki po svoje vodijo državo, nikomur odgovorni:

»Tovariši ne ustvarjajte potrošniških mrzlic,

ne dezinformirajte delavskega razreda

ne odtujujte se svojim volivcem

ne zapirajte svojih forumskih vrat.«¹¹⁹

¹¹⁵ Fanzin *O!Kult*, pesem *Socialistična morala*, stran ni označena.

¹¹⁶ Fanzin *O!Kult*, pesem *Socialistična morala*, stran ni označena.

¹¹⁷ Fanzin *O!Kult*, pesem *Socialistična morala*, stran ni označena.

¹¹⁸ Fanzin *O!Kult*, pesem *Socialistična morala*, stran ni označena.

¹¹⁹ Fanzin *O!Kult*, *Tovariši – čigavi?*, stran ni označena.

Besedilo je zopet dominantni medij, na strani pa najdemo še več drugih medijev. Najprej v nas v okviru likovne ureditve prostora zazija napis »država noče umreti.«¹²⁰ (Slika 14) Že v osnovnih šolah so se učenci učili o marksizmu, socializmu ter o konceptu odmiranja države, ker (in ko) ta ne bo več potrebna – tu pa najdemo velik napis, da država sama noče umreti. Ali kot lahko razberemo iz vsega navedenega na strani (iz besedila, slikovnega gradiva, definicij tujk, časopisnihotic) – ne pustijo, da bi država odmrila, oblastniki seveda raje držijo vse niti (in s tem vso moč) v svojih rokah. Kar je spet tema, ki se pri skupini O!Kult pojavlja ves čas, o tem lahko govorimo pravzaprav na vsaki strani fanzina.

Zopet so tu slike protestov delavcev, tu so trije odrezki iz časopisnih novic. Eden od njih vsebuje le stavek »Res je, stabilizacije terja žrtve.«¹²¹ Ob tem pa je s prosto roko dodano še: »Kaj res? Samo naše? Zakaj terja žrtve? Zakaj najebamo zmerej mi? Zakaj delavci??? Zakaj? Zakaj? Zakaj? Zakaj?«¹²² Tudi drugi dve časopisni novici govorita o delavcih, njihovem težkem položaju ter napovedi izrednih ukrepov.

V fanzinu so predstavljene še pesmi *Zahvala zahvalam*, *Mladi imajo moč (brezveze)*, *Manipulacija* ter *Voli! Bodočnost*. Posebej zanimiva se mi zdi še pesem *Mladi imajo moč (brezveze)*, saj je tema tu drugačna, medtem ko se ostale spet osredotočajo predvsem na politično tematiko.

Že sama stran v fanzinu, kjer se nahaja pesem *Mladi imajo moč (brezveze)* deluje zelo temačno, pol strani zavzema besedilo, ostalo je temno, spodaj razberemo slike mladih. Pesem govori o mladih, ki so idealisti, ki se umikajo, skrivajo pred problemi, ki se brezciljno vdajajo v alkohol, droge, življenje, namesto, da bi skušali kaj spremeniti. Slepo sledijo vladajočim, ki s »hinavsko ljubeznijo ubijajo njihovo voljo«¹²³ in ne upajo ničesar spremeniti. Za spremembo se torej pesem osredotoča na mlade (poleg obstranske kritike oblasti), ki slepo sledijo sistemski ideologiji, sanjajo o drugačnih razmerah, a so povsem pasivni.

Ob besedilu so fotografije mladih, tudi slika osebe s počrnjenimi (cenzuriranimi) očmi, ki so ji k rokam narisali kramp ter napisali »Delo! Moja najvišja edina vrednota! Kult dela!«¹²⁴ Na

¹²⁰ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹²¹ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹²² Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹²³ Fanzin *O!Kult*, povzeto iz pesmi *Mladi imajo moč (brezveze)*, stran ni označena.

¹²⁴ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

levi strani je napisanih še nekaj besednih zvez iz 'vojaškega besednjaka'¹²⁵ (npr. Morali bomo, naša trajna usmeritev, od tega ne bomo odstopali). Na desni strani pa je nametanih nekaj izrezkov iz časopisa: o nezaposlenosti v svetu, o kongresu ZSMS v Novem mestu 1982, izjava Mitja Ribičiča o tem, kako vsi preveč kritizirajo, o prepovedi razširjanja *Tribune* ter napis »Cankarjev dom ni naš dom¹²⁶«.

Vse to so navezave na takrat pomembne teme in probleme mladih. Brezposelnost mladih v Jugoslaviji je postajal vedno večji problem. Gradnja Cankarjevega doma v osemdesetih letih, doma, namenjenega visoki kulturi, je mlade še vedno puščala brez ustreznih prostorov, kjer bi lahko izvajali svoje koncerte ter druge projekte ipd. Revija *Tribuna* je bila ena redkih, ki je mladim in alternativni kulturi dala prostor, a so jo oblasti začasno prepovedale. Citat Mitja Ribičiča se zdi še posebno zanimiv: »V naši družbi je prišlo do izbruha kritikanstva. Kritika mora biti spodbuda za delo, za razvoj, upoštevati mora kraj in čas ter svoje lastne meje.«¹²⁷ Gre pravzaprav za namig, da ni proti kritiki kot taki, le PRAVA mora biti ... In tu je še naslov, ki sugerira pomembnost mladinskega kongresa v Novem mestu leta 1982, ki je podprl alternativna gibanja mladih in se zavzemal za stvari, ki so zlasti zadevale takratno mladino (odprava vojaškega roka, odprava 133. člena kazenskega zakonika, odprava depozita itd.). Z intermedialnimi povezavami besedila z ostalim gradivom je avtorju dobro uspelo ponazoriti položaj mladih v takratni Jugoslaviji in hkrati podati kritiko, da »včasih je treba kej tvegat¹²⁸« in kaj narediti, da se položaj spremeni in izboljša.

Na splošno lahko rečem, da so besedila skupine O!Kult, v primerjavi z večino skladb tega glasbenega žanra, precej bolj kompleksna, daljša, pomembne besede in besedne verze pa se večkrat ponovijo, da so še posebej poudarjene. Glasba je hitra, ritem ves čas enakomeren, tudi pevec besedilo poje ves čas enakomerno, na enak način, ne glede na dolžino verza ali kitice.

Fanzin je izredno razgiban, zapisana so besedila pesmi ter dodanih je veliko časopisnih notic, ki kažejo že kar absurdno nasprotje med položajem delavcev ter oblastnikov. Prostorčni pripisi ob slikah in časopisnih izrezki so izrazito ironični in sarkastični. Z gradivom različnih medijev tako skupina (oz. njen član Brane Zorman) grobo ilustrira težave takratnega delavstva ter se upira podrejanju in slepemu sledenju vladajočih.

¹²⁵ Kot takega ga imenuje avtor, Brane Zorman.

¹²⁶ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹²⁷ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

¹²⁸ Fanzin *O!Kult*, stran ni označena.

5.11 FANZIN ŠT. 13

FANZIN ŠT. 13, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, februar 1983.

AVTORSTVO: v celoti Tanja Lakovnik.

Slika 15: Naslovnica fanzina št. 13

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

Gre za slike ženske (nikjer ni zapisano, za koga gre, predvidevam, da gre za Tanjo Lakovnik) s cigareto, za ozadje so slike smejoče se ženske (slika 15).

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Besedila ni. Tudi o samem projektu ali razstavi, ki ga/jo fanzin predstavlja, ni nič zapisanega.

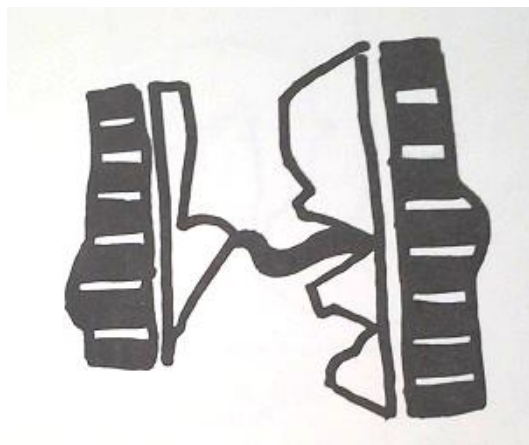
5.12 FANZIN 122 DNI SVOBODE

FANZIN ŠT. 14: *122 dni svobode*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, april 1983.

AVTORSTVO: Marc Davorin v celoti.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

Fanzin je poln preprostih skic, ki vse spominjajo na spolne organe ali spolne položaje (slika 16).

Slika 16: Slika na zadnji strani fanzina št. 14

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Edini medij v fanzinu so slike, zato težko govorimo o intermedialnih navezavah. Jasna je navezava na spolnost, ki je bila v takratni državi tabu tema, pornografija pa prepovedana. Skice niso konkretne in povsem nazorne, zarisane oblike pa nas spominjajo na določene (spolne) organe. S tem avtor pravzaprav izziva, gre za nek prikrit upor proti sistemu.

5.13 FANZIN VIA OFENZIVA

FANZIN ŠT. 15: *Via Ofenziva*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, april 1983.

AVTORSTVO: vse pesmi Esad Babačić Car, razen *Poligon*, Ivo Frančič.

Slika 17: Naslovnica fanzina *Via Ofenziva*

TEMA

- Brezizhodnost, npr. v pesmi *Poligon*: »In sedaj sem tu med svinčenimi strli, tu sem da me uničite, ker to je moj del.«¹²⁹
- Ljubezen in spolnost, npr. v pesmi *Pizda*.
- Ironizacija revolucije in revolucionarnih tem, npr. v pesmi *Mrtvi igralci*: »Mrtvi igralci na polju revolucije, žvečimo kruh prostitucije.«¹³⁰ ali v pesmi *Proleter*: »Kje si zdaj proleter, kje so zdaj tvoje roke, kje je zdaj tvoja puška, proleter.«¹³¹
- Delavstvo, delavski razred, npr. v pesmi *Minimalni ritem*: »Minimalni ritem dviga proizvodnjo, minimalni ritem dviga državo.«¹³²

STIL PISANJA

- Lirski subjekt je ponekod avtorski (npr. v pesmi *Časopis*), ponekod pa brezoseben (npr. v pesmi *Jugoslavija*). Notranji stili pesmi so liričnost, epični stil, tudi deskriptivni, refleksivni.
- Zunanja forma: pesmi so urejene v kitice, ena (*Časopis*) pa je enokitična. Avtorja uporabljata veliko retoričnih figur, med njimi metonimije (»Jugoslavija je brezkostje in zato se je ne da zlomiti«¹³³), sinekdohe (npr. v pesmi *Proleter*), personifikacije (»minimalni ritem dviga proizvodnjo«¹³⁴), anafore (»Jugoslavija je brezkostje / Jugoslavija je simbol miru«¹³⁵), epifore, aluzije (npr. v pesmi *Proleter*), govorniško vprašanje, zelo pogosta je ironija. Gre za svobodne verze.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

- Na vseh straneh fanzina je celostranska fotografija delavcev, ki polagajo železniške tire. V spodnjem desnem kotu vsake strani pa je manjša erotična fotografija ženske, gole ali pomanjkljivo oblečene (slika 17).

INTERMEDIALNE POVEZAVE

¹²⁹ Fanzin *Via Ofenziva*, pesem *Poligon*, stran ni označena.

¹³⁰ Fanzin *Via Ofenziva*, pesem *Mrtvi igralci*, stran ni označena.

¹³¹ Fanzin *Via Ofenziva*, pesem *Proleter*, stran ni označena.

¹³² Fanzin *Via Ofenziva*, pesem *Minimalni ritem*, stran ni označena.

¹³³ Fanzin *Via Ofenziva*, pesem *Jugoslavija*, stran ni označena.

¹³⁴ Fanzin *Via Ofenziva*, pesem *Minimalni ritem*, stran ni označena.

¹³⁵ Fanzin *Via Ofenziva*, pesem *Jugoslavija*, stran ni označena.

Ponavljajočo se sliko na vsaki strani fanzina, ki deluje kot ozadje oz. podlaga, lahko povezujemo s pank glasbo in z glasbo skupine¹³⁶, ki ima navadno hiter, a ves čas enakomeren ritem. Slika delavcev deluje tudi ironično in je v skladu z glavno temo pesmi fanzina – s temo delavcev, njihovega položaja v socialistični družbi. Namigovanje na njihov izreden pomen za družbo, ves čas garajo, ideologija jih povečuje, konkretno pa država za njih ne skrbi:

»nič ne bo nam žal krvi
nič ne bo nam žal življenj
naše misli bodo s tabo
proleter¹³⁷«

Erotične slike žensk na vsaki strani so provokativne. Na splošno se golota pogosto pojavlja v zvezi s pankom, gre za provokacijo na še eni ravni. Pa tudi tema spolnosti je pogosta v pankovskih besedilih, predvsem v smislu moči in premoči – nekdo je v spolnosti podrejen ali nadrejen, čemur pankerji vlečejo politične vzporednice. Kot najdemo primer v fanzinu v pesmi *Pizda*, kjer avtor pravi, da najlažje pokaže, da ljubi tako, »da ti razfukam pizdo«¹³⁸. Gre za kratko in hitro pesem z le nekaj vrsticami besedila, ki pa ga lahko razumemo tudi drugače, kot kritiko sistema, ki trdi, da skrbi za nas (nas ljubi), a nas dejansko uničuje.

Pesmi Esada Babačiča oz. skupine Via Ofenziva so kratke, a pomensko nabite. Ne gre za preproste pesmi, ki jasno in točno vse povedo, kot npr. pri skupini O!Kult, tu imajo pesmi bogat podtekst. Tudi te pesmi so politične, kritizirajo represivni sistem, ki ljudi usmerja v »minimalni ritem«¹³⁹ ter jih hrani z močno ideologijo, »zato je njeno (jugoslovansko op. p.) ljudstvo navajeno trpeti, in zato je njeno ljudstvo pripravljeno umreti.«¹⁴⁰

5.14 FANZIN ČAO PIČKE

FANZIN ŠT. 15A: *Čao pičke*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, april 1983.

AVTORSTVO: Marsa in Jani (Čao pičke).

¹³⁶ Ob fanzinu je izšla tudi kaseta s pesmimi skupin Čao pičke ter Via Ofenziva.

¹³⁷ Fanzin *Via Ofentiva*, pesem *Proleter*, stran ni označena.

¹³⁸ Fanzin *Via Ofentiva*, pesem *Pizda*, stran ni označena.

¹³⁹ Fanzin *Via Ofentiva*, pesem *Minimalni ritem*, stran ni označena.

¹⁴⁰ Fanzin *Via Ofentiva*, pesem *Jugoslavija*, stran ni označena.

Slika 18: Naslovnica fanzina *Čao pičke*

TEME

- Ljubezen, npr. »Pomeniš mi vse, ampak mogla bi umret«¹⁴¹
- Brezdelje, npr. »Vsi se mamó fino, pijemo limonado in gledamo zvezde«¹⁴²
- Avtoriteta, npr. »družim se z moškimi, rada imam podrejene, ljubim svoje idole, spoštujem avtoritete«¹⁴³
- Preteklost, npr. »Danes tako grdo gleda / naša preteklost«¹⁴⁴
- Represija, npr. »Naše domače okolje / arest samica nasilje režim«¹⁴⁵
- Vdanost v usodo, npr. v pesmi *Gledam te vsak dan* (»gledam te vsak dan / vedno me nerviraš / gledam te vsak dan / a če si to ti je vse v redu / gledam te vsak dan / lahko me tut ubiješ«¹⁴⁶)

STIL PISANJA

- Lirski subjekt je navadno osebni, npr.: »nisem preveč pametna / ampak jest vem«¹⁴⁷, ponekod nagovarja drugega, npr. »si prepričan / se zabavaš / si prepričan / te ni strah«¹⁴⁸. Notranji stili pesmi so liričnost, epični stil, tudi deskriptivni, refleksivni.
- Zunanja forma: gre za kratke pesmi brez rim. Uporabljenih je več retoričnih figur, med njimi personifikacije (»danes tako grdo gleda / naša preteklost«¹⁴⁹), anafore (»ona je

¹⁴¹ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

¹⁴² Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

¹⁴³ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

¹⁴⁴ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

¹⁴⁵ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

¹⁴⁶ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

¹⁴⁷ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

¹⁴⁸ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

¹⁴⁹ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

naša vrednost / ona je naša preteklost«¹⁵⁰), ironija (»Kakšna prihodnost za najlepše najboljše najpametnejše«¹⁵¹), govorniško vprašanje. Gre za svobodne verze.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

- Le dva lista (štiri strani) obsežen fanzin. Na naslovnici sta dve ženski, nasmejani, s spermo okoli ust. Čez napis ČAO PIČKE (slika 18).
- Na notranjih dveh straneh so navržena tipkana besedila pesmi ter trije rokopisi besedil. Fotografija skupine na odru med koncertom.
- Na zadnji strani še eno tipkano in eno ročno spisano besedilo pesmi. Vmes slika, nerazpoznavna grafika, prečrtana osmica in pomanjšana slika naslovnice.

INTERMEDIALNE POVEZAVE

Tudi ta fanzin je pospremila izdaja kasete, skupaj s skupino Via Ofenziva. Gre za pankovsko glasbo, hitro, surovo. Besedila so kratka, pri izvedbi se verzi večkrat ponavljajo.

Zopet so jezikovna besedila dominanten medij, v fanzinu ostalega gradiva skoraj ni. Na naslovnici slika dveh žensk z belo tekočino okrog ust deluje prav tako provokativno kot samo ime skupine – Čao pičke. Ime, ki je šokiralo z opolzlostjo, ljudje so se zgražali.¹⁵² V notranjosti fanzina je, poleg vseh besedil, le slika skupine na odru, zato tu o intermedialnosti ne moremo veliko govoriti.

Besedila so kratka, a udarna in direktna. Večkrat delujejo ironično in sarkastično:

»lahko mi kupiš življenje
denarja ne dobiš nazaj«¹⁵³

V pesmih je tudi nek temačen pridih, slutnja nečesa strašnega:

»si prepričan
se zabavaš
si prepričan
te ni strah

¹⁵⁰ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

¹⁵¹ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

¹⁵² Ime se je v tistem času zdelo tako provokativno, da so jih na neki večji prireditvi organizatorji samovoljno preimenovali v *Zdravo punce*.

¹⁵³ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

si prepričan
si zavarovan
si prepričan
se zabavaš«¹⁵⁴

Strah pred nečem neimenovanim, pred nečem, kar nas omejuje in kar nas ves čas nadzira. In v verzih »ona je naša vrednost / ona je naša preteklost / ona grdo gleda«¹⁵⁵ nam je dan namig, da gre za politični sistem, za njegovo represijo in ideologijo, ki jo je zgradil na mitih preteklosti in s pomočjo katere vse nadzoruje.

5.15 FANZIN ŠT. 16

FANZIN ŠT. 16: Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, april 1983.

AVTORSTVO: pesmi Esad Babačić, oblikovanje Marina Gržinić in Dušan Mandić.

Slika 19: Naslovnica fanzina št. 16

TEME

- Delavstvo, npr. v pesmi *Delavska* ali v pesmi *Ko marjetice dajejo*.

¹⁵⁴ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

¹⁵⁵ Fanzin *Čao pičke*, stran ni označena.

- Jugoslavija, npr. v pesmi *Jugoslavija*: »Jugoslavija je brezkostje / in zato se je ne da zlomiti / in zato je njeno ljudstvo / navajeno trpeti / in zato je njeno ljudstvo / pripravljeno umreti.«¹⁵⁶
- Politična, npr. v pesmi *Partizanska*: »Vedno sem hotel / biti partizan toda / moja mama ne zna / brati / njo socializem tega / ni naučil.«¹⁵⁷
- Ljubezen do matere, npr. v pesmi *Slišim te mati*: »Poljub za 8. marec boš / dobila rožo ali dve / pokazal ti bom ljubezen.«¹⁵⁸

STILI PISANJA

- Lirski subjekt je ponekod osebni (npr. v pesmi *Slišim te mati*), ponekod brezoseben (npr. v pesmi *Jugoslavija*). Notranji stili v pesmih so liričnost, epični stil, tudi deskriptivni, refleksivni.
- Zunanja forma: pesmi so večinoma urejene v kitice, nekaj pa je enokitičnih. Uporabljenih je več retoričnih figur, med njimi metonimije (»Jugoslavija je brezkostje in zato se je ne da zlomiti«¹⁵⁹), personifikacije (npr. v pesmi *Praznična*: »luna brije po pijanih nočeh«¹⁶⁰), anafore (»Jugoslavija je brezkostje / Jugoslavija je simbol miru«¹⁶¹), epifore, aluzije, govorniško vprašanje, ironija. Gre za svobodne verze.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

Ozadje je na vsaki strani fanzina isto. Gre za sliko hermafrodita, golega človeka s prsmi ter nabrekli penisom. Na vsaki strani je zapisano besedilo ene pesmi, ob njem pa je še manjša slika, gre za različne fotografije delavcev.¹⁶²

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

V fanzinu se zopet povezujeta jezikovni medij (besedila pesmi) in slikovno (fotografsko) gradivo. Tudi tu (kot v fanzinu *Vie Ofenzive*) se avtor posveča temi delavcev in njihovem težkemu položaju v družbi, trdemu delu z le malo časa za sprostitev. Male fotografije, ki prikazujejo delavce, ta motiv vodijo skozi cel fanzin.

¹⁵⁶ Fanzin št. 16, *Jugoslavija*, stran ni označena. Pesem se pojavi tudi v fanzinu *Vie Ofenzive*.

¹⁵⁷ Fanzin št. 16, *Partizanska*, stran ni označena.

¹⁵⁸ Fanzin št. 16, *Slišim te mati*, stran ni označena.

¹⁵⁹ Fanzin št. 16, pesem *Jugoslavija*, stran ni označena.

¹⁶⁰ Fanzin št. 16, pesem *Praznična*, stran ni označena.

¹⁶¹ Fanzin št. 16, pesem *Jugoslavija*, stran ni označena.

¹⁶² Med njimi se večkrat ponovi fotografija delavcev, ki polagajo železniške tire, slika, ki je služila za ozadje v fanzinu št. 15, *Via Ofenziva*.

Obenem pa ozadje strani deluje izrazito provokativno. Ne gre le za prepovedano golo sliko, gre tudi za osebo, ki je *drugačna*. In se očitno tega ne sramuje. Slike spolnih organov so v fanzinih že bile večkrat prikazane, a slika osebe s prsmi ter nabrekli udom je vsekakor nekaj novega. Drugačnega. Kot želijo biti drugačni pankerji.

V smislu drugačnosti sta zanimivi pesmi *Bosanska* ter *Noči*. Pesmi o bosanskih prišlekih v Ljubljano, ki so tu iskali delo. A v pesmih je jasno, da jim Ljubljana ni preveč naklonjena: »O, ljubljanka / zakaj ne ljubiš me /zakaj kolneš me / oj ljubljanka saj sem jugoslavija«¹⁶³ ali »Spet vriskajo prasci / spet vriskajo prišleki / spet trpi dom.«¹⁶⁴ Tudi ta drugačnost pri ljudeh očitno ni bila dobro sprejeta ...

5.16 FANZIN INSTRUMENTALNOST DRŽAVNEGA STROJA, LAIBACH IN LAST FEW DAYS

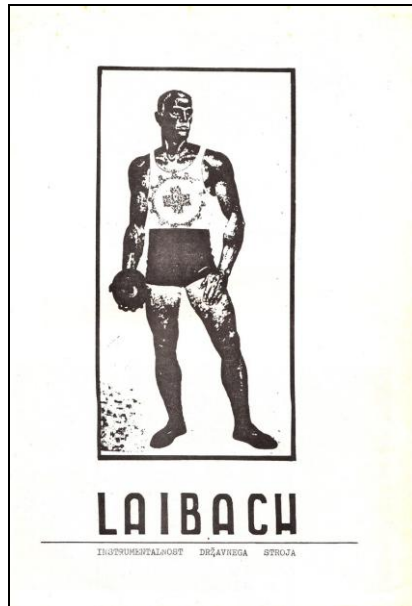
FANZIN ŠT. 17: *Instrumentalnost državnega stroja. Laibach in Last Few Days*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, april 1983. Dva fanzina sta speta skupaj.

A. LAIBACH

AVTORSTVO: v celoti skupina Laibach.

¹⁶³ Fanzin št. 16, *Bosanska*, stran ni označena.

¹⁶⁴ Fanzin št. 16, *Noči*, stran ni označena.

Slika 20: Naslovnica fanzina *Laibach*

TEME

- Intervju *Džuboksa* s skupino Laibach o njihovi Ideji.
- Apokalipsa, konec sveta, npr. *The Book of Laibach*.¹⁶⁵

STIL PISANJA

- Strokovno besedilo, filozofska terminologija.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

- Slike atletov, telovadcev.
- Celostranska ilustracija pri *The Book of Laibach*.

INTERMEDIALNE POVEZAVE

Kot v intervjuju razložijo, se sama Ideja Laibacha navezuje na Idejo totalitarizma oz. fašizma. Idejo popolne podrejenosti sistemu, ki intenzivno izvaja »propagandno-ideološko ofenzivo«.¹⁶⁶ Del tega je tudi povečevanje industrije, tehnicistične zavesti, ki v skladu s fašistično idejo zahteva Novega Človeka – močnega, vzdržljivega in vodljivega, ki dominira naravi. Zato tu lahko govorimo o intermedialni navezavi s slikovnim gradivom – slike močnih, mišičastih atletov. In tudi Laibach je organiziran po industrijskem vzoru in vzoru totalitarizma, prevzema tudi njihovo terminologijo: uporablja besede kot kolektivni duh,

¹⁶⁵ Fanzin *Laibach in Last Few Days*, *The Book of Laibach*, stran ni označena.

¹⁶⁶ Fanzin *Laibach*, stran ni označena.

tehniciistična zavest, mnoštvo, kolektiv ipd. Med vzore za svoje delo pa štejejo tudi taylorizem, bruitizem, totalitarizem.

Tudi glasba je do potankosti dodelana. Enakomerno ponavljanje disko ritma »je najčistejša/najradikalnejša oblika militantno-totalitaristično urejene ritmičnosti tehnicistične proizvodnje in kot takšen najprikladnejše sredstvo medijske manipulacije.«¹⁶⁷

Kot razloži, Laibach predvsem stremi po Resnici, Resnici kot bi morala biti, in zavrača vse pop art oblike in se opira raje na nazikunst ter socializem, ki se pri Laibachu izenačujeta: »sta do popolnosti, v okviru novih državnih ideologij oblikovala in eksponirala staro klasicistično formo človeka, bazirano na principu transhistoričnih humanističnih idealov.«¹⁶⁸

O svoji reprodukciji slik in drugega gradiva nazikunst zapišejo, da se je »predelava zgodovine /.../ vedno pokazala kot metoda nasilja – nad novimi umetniškimi praksami itd.«¹⁶⁹ In tudi umetnost sledi Ideologiji; Laibach Kunst se zato zavestno odreka svojemu okusu in prepričanju in se vda vlogi režimske ideologije. To dobesedno ponavljanje totalitarnih ritualov in umetnosti vso represivnost sistema še poudari in tako »uprizori skriti fantazmatski scenarij socialističnega totalitarističnega rituala.«¹⁷⁰

Koncept skupine Laibach zajema več medijev in tu lahko govorimo o intermedialnih povezavah. Njihovi nastopi so pravzaprav celoviti performansi, »uporabljajo sredstva manipulatorskih zmogljivosti propagandnega karakterja in represivno izkoriščajo moč informacije«.¹⁷¹ Na koncertih poleg glasbe in besedil – govora, lahko govorimo o intermedialnih povezavah s filmom (projekcije), teatrom, uniforme članov skupine nas spomnijo na vojno tradicijo. Koncerte je spremljala tudi propaganda z letaki in plakati, ki so pri skupini Laibach izrazito (nazikunst) umetniškega značaja.

¹⁶⁷ Fanzin *Laibach*, stran ni označena.

¹⁶⁸ Fanzin *Laibach*, stran ni označena. Hkrati tako fašizem (nacizem) kot socializem povečujejeta (v svoji ideologiji in umetnosti) delavca ter delavski razred, to pa je tudi pomemben motiv in tema pri ustvarjanju in delih skupine Laibach.

¹⁶⁹ Fanzin *Laibach*, stran ni označena.

¹⁷⁰ Marina Gržinić, *Estetika kiberneta in učinki derealizacije*. Ljubljana, Založba ZRC SAZU, 2003, str. 77.

¹⁷¹ Fanzin *Laibach*, stran ni označena.

Z rock koncertom in z vso podobo (projekcija, uniforme, glasba) želijo izzvati kolektivne emocije in poslušalce pripeljati do stanja ponižnosti, pokornosti, ko zatrejo individualnost in se spremenijo v »en sam ponižen kolektiv«.¹⁷²

Njihovi performansi tako povezujejo več umetniških področij in so enkratno intermedialno delo, ki pa za razumevanje zahteva določen intelektualen nivo, saj, kot sami priznajo, vse to lahko povprečnega poslušalca iritira. In res ga. Zato so imeli člani skupine kar nekaj težav z oblastmi, med drugim tudi zaradi samega imena – Laibach.¹⁷³

B. LAST FEW DAYS

AVTORSTVO: Laibach Kunst.

Slika 21: Naslovnica fanzina *Last Few Days*

TEME

- Predstavitev skupine Last Few Days.

STIL PISANJA

Predstavitveni članek skupine.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

¹⁷² Fanzin *Laibach*, stran ni označena.

¹⁷³ Nemško ime je ljudi preveč spominjalo na čas nemške okupacije med drugo svetovno vojno in je bilo nekaj časa prepovedano.

- Najti je več slik skupine ter logo.
- Kvadrata z napisom »SIN« ter »BURN«.
- Nekaj slik je nerazpoznavnih.
- Slika treh moških ob judovskih zvezdah.
- Napis »And the sun shall become as black as sackcloth of hair.«
- Slika kipa.

INTERMEDIALNE POVEZAVE

Besedilo fanzina sicer predstavlja skupino Last Few Days ter njihovo Idejo in njihove koncerte, ki so pravzaprav poseben performans. Skupina je delovala le kratek čas (v tem času so nastopali skupaj s skupino Laibach na turneji po Evropi), zasnovali pa so serijo koncertov »All night«.¹⁷⁴ Gre za nastope ob nenavadnih okoliščinah in urah, npr. zjutraj ob 6.30 – z namenom, da bi bili obiskovalci koncerta utrujeni in tako brez zavor in predsodkov, glasba pa bi imela nanje večji vpliv. Kot zapišejo, se včasih poslužujejo tudi drugih tehnik raziskovanja človeških (obiskovalčevih) čustev, npr. skušajo sprožiti spomin z glasbenimi vložki ali slikami iz otroštva, predvsem z namenom, da bi ljudje postali bolj dovzetni in odprti.

Iz povedanega lahko zaključimo, da za skupino Last Few Days velja, da se pri svojih nastopih poslužuje več medijev, poleg glasbe ter besedil še performansa, slik, posterjev, grafitov ipd. Zasnovali so več posterjev, za katere pravijo, da so »an attempt to penetrate peoples everyday life without them knowing why /.../ We enjoy misunderstanding.«¹⁷⁵

Najdemo nekaj verskih navezav, npr. napis pod sicer nerazpoznavno sliko »The iron entered into our soul.«¹⁷⁶ Gre za citat iz Biblije, Psalm 105:18. Na vero nas spomnijo tudi napisi »Sin« ter »Burn«, pojem greha je seveda en bistvenih v kontekstu vere, krščanstva ali judovstva, prav tako pojem pekla, na katerega nas asociira druga beseda. Zelo jasna je tudi navezava na judovstvo z uporabo Davidove zvezde na sliki. Že samo ime skupine namiguje na smrt, na konec – življenja ali celo sveta: »And the sun shall become as black as sackcloth od hair«.¹⁷⁷

¹⁷⁴ A vendar, kot zapišejo, so v štirih letih uspeli odigrati le šest takih koncertov.

¹⁷⁵ Fanzin *Last Few Days*, stran ni označena.

¹⁷⁶ Fanzin *Last Few Days*, stran ni označena.

¹⁷⁷ Fanzin *Last Few Days*, stran ni označena.

A, kot v besedilu zapišejo, je njihova Ideja narobe razumljena kot apokaliptična, evangeličanska ali radikalno lezbijska. Želijo opozoriti, da so sicer besede »zadnjih nekaj dni« oz. »zadnji dnevi« (pre)pogosti na glavnih ulicah in v življenju na sploh (predvsem, ko opozarjajo na razprodaje ipd.), a ko jih uporabi skupina, jih ljudje takoj povezujejo s pogubljenjem. Gre za zanimivo opazko, kako smo ljudje na iste besedne zveze v enem kontekstu povsem navajeni ter jih sprejemamo, v drugem kontekstu pa nas pravzaprav strašijo.

5.17 FANZIN DISKO FV FV 112/15

FANZIN ŠT. 18: *Disko FV 112/15*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1983.

AVTORSTVO: v celoti Disko FV, fotografije J. Štravs, Siniša Lopoida, Božidar Dolenc, Mirza Džumhura.

Slika 22: Naslovnica fanzina št. 18 *Disko FV 112/15*.

TEME

Obvestila Diska FV 112/15.

STIL PISANJA

Zapisana so zgolj obvestila o dogajanju v Klubu Študent Diska FV 112/15, datirana v času od oktobra 1981 do maja 1982.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

Fanzin je poln fotografij, utrinkov z dogajanja in prireditev v Disku FV 112/15 (kot prikazujeta sliki 22 in 23).

Slika 23: Zadnja stran fanzina št. 18 *Disko FV 112/15*

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Seveda gre tudi tu za navezavo med obvestili, torej jezikovnim medijem, ter fotografijami, ki prikazujejo utrinke z dogodkov na obvestilih. Fanzin je pravzaprav reklama za sam *Disko FV 112/15*. V primerjavi z ostalimi fanzini, je namen fanzina predvsem promocijski, je nekakšen reklamni letak za *Disko FV*.

5.18 FANZIN BORGHESIA

FANZIN ŠT. 19: *Borghesia*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1983.

AVTORSTVO: *Borghesia*, likovna redakcija: Marina Gržinić ter Barbara Borčič.

Slika 24: Naslovnica fanzina *Borghesia*

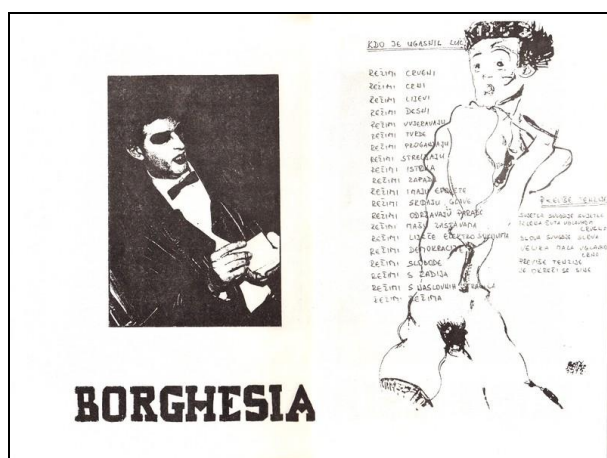
TEME

- Mučenje, npr. v pesmi *Brisk vomit*: »jedan od nas / obrijane glasve ga drže pet ima elektroda / jedan od nas / molbe klici ječaji tijelo se trza«¹⁷⁸
- Breizhodnost, npr. v pesmi *Tako mladi*: »Tako mladi / pa tako mrtvi na dnu«¹⁷⁹
- Kritika sistema, npr. v pesmi *Kdo je ugasnil luč?*

STIL PISANJA

- Lirski subjekt je brezoseben, odsoten. Notranji stili pesmi so liričnost, epični stil, tudi deskriptivni, reflektivni.
- Zunanja forma: pesmi niso urejene v kitice, so proste pesmi. Uporabljenih je več retoričnih figur, med njimi personifikacije (»režimi skidaju glave«¹⁸⁰), anafore (»Režimi crveni / režimi crni / režimi lijevi / režimi desni«¹⁸¹), aluzija (»stojiš na krivoj strani«¹⁸²), ironija.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

Slika 25: Strani v fanzinu *Borghesia* – *Kdo je ugasnil luč*

- V fanzinu najdemo različne slike, grafike ter ponavljajočo se (prostoročno) skico golega moškega (slika 25) – ta se nahaja na straneh, kjer so (spet pisana prostoročno) besedila pesmi.

¹⁷⁸ Fanzin *Borghesia*, pesem *Brisk Vomit* (okrepljujuća bljutovina), stran ni označena.

¹⁷⁹ Fanzin *Borghesia*, pesem *Tako mladi*, stran ni označena.

¹⁸⁰ Fanzin *Borghesia*, pesem *Kdo je ugasnil luč?*, stran ni označena.

¹⁸¹ Fanzin *Borghesia*, pesem *Kdo je ugasnil luč?*, stran ni označena.

¹⁸² Fanzin *Borghesia*, pesem *Pokušaj*, stran ni označena.

- Na naslovnici (slika 24) je grafika ženske v pankovskih oblačilih ter s pankovskimi »modnimi« dodatki (»bodeča« zapestnica). Na naslednji strani je slika dveh oseb, ki strogo stojita ob zidu, sledi slika dveh moških, zdi se, da sta za roke privezana gor, na strop. Grafika moškega, ki ali nosi nek koš ali igra na kakšno glasbilo. Potem sledi slika moškega v lepi obleki in z metuljčkom (slika 25). Na koncu slika dveh moških, morda je vmes še ženska – slabo se vidi. Na zadnji strani je še ena slika, a ni razvidno, za kaj gre.

INTERMEDIALNE POVEZAVE

Tudi ta fanzin je izšel skupaj s kaseto. Borghesia je slovensko-hrvaška glasbena skupina (kasete je bila izdana v Pulju), ki je ustvarjala elektronsko rock glasbo. Gre za nekoliko počasnejše pesmi enakomernega ritma.

Ponavljajoča se risba golega moškega na straneh z besedili deluje še dodatno provokativno, že kar obsceno. In kot taka lahko opišemo tudi besedila pesmi. Ostale slike strogo stoječih in tudi vklenjenih oseb delujejo ostro in strogo, celo zastrašujoče. Kar lahko zopet povežemo z dominantnim medijem jezika – besedili, ki vsa nekoliko temačna in vsebujejo strah pred nečim:

»prekrij rukama
svoje tijelo
ne gledajo kolo
stojiš na krivoj strani.«¹⁸³

5.19 FANZIN STRES D. A., U. B. R. in ODPADKI CIVILIZACIJE

FANZIN ŠT. 21: *Stres D. A., U. B. R. in Odpadki civilizacije*, Ljubljana, Galerija ŠKUC
Izdaja, november 1983.

V fanzinu so se predstavile vse tri skupine, katerih glasba spada že v hardcore pank. Ob fanzinu je bila izdana tudi kasete z njihovimi pesmimi.

¹⁸³ Fanzin *Borghesia*, pesem *Pokušaj*, stran ni označena.

AVTORSTVO: v celoti uredile skupine Stres D. A., U. B. R. in Odpadki civilizacije.

1. STRES D. A. (DRŽAVENGA APARATA)

Slika 26: Stran v fanzinu št. 21 - Stres D. A.

TEME

- Kritika sistema, politika, npr. v pesmi *Bla*: »Nočem spremenit sveta / rad bi naredu nekaj za, / pa mi tega ne pustijo / ker se za svojo rit bojijo.«¹⁸⁴
- Represija sistema, npr. v pesmi *Laž*: »Koncentracijska taborišča so bila / v njih so človeštva umirala, / ponujal ste svobodo zanjga / a sedaj prevara na dan prihaja.«¹⁸⁵ ali refren v pesmi *Modra avtoriteta*: »Ko pademo v tvoje roke, / smo kot lutke na vrvici.«¹⁸⁶
- Pravice in svoboščine.
- Upor proti družbi, sistemu, npr. v pesmi *Izdaja*: »Nisem cilj vašega življenja, / nisem uspešnost in nazor / nisem vaš verni fanatik / nisem vaša vodena marionetka.«¹⁸⁷
- Strah, v pesmi *Strah*.
- Občutek tesnobe, v pesmi *Tesnoba*.

STIL PISANJA

¹⁸⁴ Fanzin št. 21, *Stres D.A., U. B. R., Odpadki civilizacije*, pesem *Bla*, stran ni označena.

¹⁸⁵ Fanzin št. 21, *Stres D.A., U. B. R., Odpadki civilizacije*, pesem *Laž*, stran ni označena.

¹⁸⁶ Fanzin št. 21, *Stres D.A., U. B. R., Odpadki civilizacije*, pesem *Modra avtoriteta*, stran ni označena.

¹⁸⁷ Fanzin št. 21, *Stres D.A., U. B. R., Odpadki civilizacije*, pesem *Izdaja*, stran ni označena.

- Pesmi vsebujejo več retoričnih figur: Najdemo retorične figure, kot so personifikacije (npr. v pesmi *Strah*: »Rdeča svetilka žareča / oznanja rastoča mesta«), anafore (npr. v pesmi *Spoznanje*: »Kratko iskanje / kratka smrt, / neskončno iskanje / neskončna smrt.«¹⁸⁸), epifora (npr. v pesmi *Bojevali se za nič*: »Zmagal si za NIČ / zgubil si za NIČ / bojevali se za NIČ / roditi se za NIČ / živeti za NIČ / umreti za NIČ.«¹⁸⁹), geminacije (npr. v pesmi *Bla*: »Komunizem / ha, ha, ha! / Socializem / bla, bla, bla!«¹⁹⁰), eksklamacije, govorniško vprašanje in odgovor, ironija in drugo.
- Stilna podoba sintakse je razumska, tudi pridevniki imajo izrazito razumsko razsežnost.
- Svobodni verz.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

Del fanzina, kjer se predstavi skupina Stres D. A., je zelo razgiban in spominja na zahodne vzore. Vsebuje besedila pesmi, fotografije (sicer precej težko razberemo, kaj je na njih), prostoročne napise (npr. »odjebite kapitalisti, odjebite fašisti« ali »glasba = medij sporočanja, testi = boj za ... nič ...«), narisane simbole (za anarhijo, mir), dodan pa je tudi del Svoboščin, pravic in dolžnosti človeka in občana, in sicer členi 154, 166, 167, 176, 177, 183, 184. V členih so nekateri stavki podčrtani.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

V fanzinu se dobro dopolnjuje dominantni jezikovni medij (besedila, napisi in členi zakona) s slikovnim gradivom. Dominirajo vsekakor besedila pesmi, med tem ko jih napisi, členi zakona in slikovno gradivo še dodatno poudarjajo ali ponazarjajo.

Ob fanzinu je izšla tudi kasete s pesmimi vseh treh skupin. Skupino D. A. se lahko opredeli kot hardcore pank, gre za še hitrejšo in bolj grobo pank glasbo ter vpitjem besedil, (skoraj) do nerazpoznavnosti.

Očitno je, da se skupina Stres D. A.¹⁹¹ (kot pove že samo ime skupine) ukvarja predvsem z državno represijo. Zdi se, da jih iritira zlasti direktna agresija policije, kot je vidno iz pesmi

¹⁸⁸ Fanzin št. 21, *Stres D.A., U. B. R., Odpadki civilizacije*, pesem *Spoznanje*, stran ni označena.

¹⁸⁹ Fanzin št. 21, *Stres D.A., U. B. R., Odpadki civilizacije*, pesem *Bojevali se za nič*, stran ni označena.

¹⁹⁰ Fanzin št. 21, *Stres D.A., U. B. R., Odpadki civilizacije*, pesem *Bla*, stran ni označena.

¹⁹¹ Stres D. A. – kratica pomeni Stres državnega aparata.

Modra avtoriteta ali podčrtanih stavkov zakonika (podčrtano je npr. »Nezakonit odvzem prostosti je kazniv.« in »Stanovanje je nedotakljivo.«¹⁹²).

2. U. B. R. (UPORNIKI BREZ RAZLOGA)¹⁹³

Slika 27: Stran v fanzinu št. 21 - U. B. R.

TEME

- Represija sistema, npr. v pesmi *Človek vrednota sistema*: »Manipulirajo s tabo / vsiljujejo misli / vzgajajo v duhu / revolucionarne preteklosti.«¹⁹⁴
- Revolucija, npr. v pesmi *Revolucija je kurba*.
- Situacija v državi, položaj ljudi, npr. v pesmi *Lepote moje domovine*: »Zgrbljena starka / brska med smetmi / in išče košček kruha / lepote moje domovine.«¹⁹⁵
- Uporništvo, npr. v pesmi *U. B. R.*: »Mi smo tu iz protesta / zaradi let prevarani / zaradi mišljenja opljuvani / moralno nesprejemljivi in / zavrženi.«¹⁹⁶
- Občutek tesnobe, npr. v pesmi *Sam*: »Vedno sem sam / na tleh, na dnu / pohojen.«¹⁹⁷

STIL PISANJA

¹⁹² Fanzin št. 21, Stres D. A., U. B. R., *Odpadki civilizacije, Svobščine, pravice in dolžnosti človeka in občana*, stran ni označena.

¹⁹³ U. B. R. je kratica za Uporniki brez razloga.

¹⁹⁴ Fanzin št. 21, Stres D. A., U. B. R., *Odpadki civilizacije*, pesem *Človek vrednota sistema*, stran ni označena.

¹⁹⁵ Fanzin št. 21, Stres D. A., U. B. R., *Odpadki civilizacije*, pesem *Lepote moje domovine*, stran ni označena.

¹⁹⁶ Fanzin št. 21, Stres D. A., U. B. R., *Odpadki civilizacije*, pesem *U. B. R.*, stran ni označena.

¹⁹⁷ Fanzin št. 21, Stres D. A., U. B. R., *Odpadki civilizacije*, pesem *Sam*, stran ni označena.

- Pesmi vsebujejo več retoričnih figur: personifikacije (npr. v pesmi *Revolucija je kurba*: »Revolucija je kurba«¹⁹⁸), anafore (npr. v pesmi *Moje življenje*: »Moje življenje je sranje / moje življenje mi ne pomeni nič«¹⁹⁹), eksklamacije, ironija in drugo.
- Stilna podoba sintakse je razumska, tudi pridevniki imajo izrazito razumsko razsežnost. Verz je svoboden.
- Besedila so polna ironije in sarkazma.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

Tudi ta del fanzina je urejen približno enako kot pri fanzinu Stres D. A. Strani so napolnjene z besedili (ta so vsa zapisana prostoročno), ozadje se zdi na hitro poččkano. Dopisan je napis U. B. R. in skica pankerja z znakom za mir. Pojavi se tudi znak 'prepovedano za moške', vendar iz konteksta besedil lahko sklepamo, da je tu v pomenu 'prepovedano za ljudi'. Dodana je še fotografija usmrtitve vojaka s puško.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Fanzin spet povezuje dva medija, jezikovnega in likovno umetnost. Povezuje pa se tudi z glasbo, saj so besedila uglasbena, ob fanzinu pa je izšla še glasbena kaseta. Besedila so dominantna, saj imajo največjo sporočilno vrednost, vizualni medij to le še poudarja.

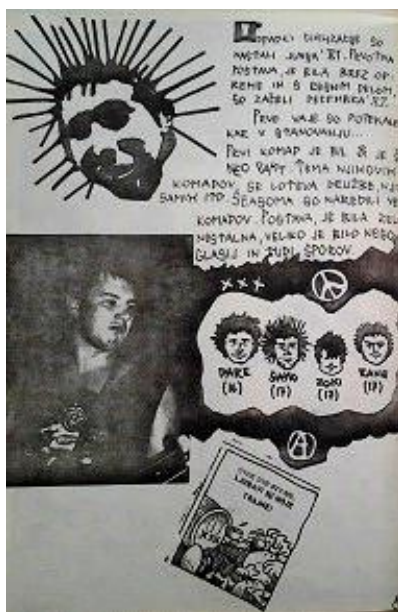
Glasba skupine U.B.R. je hardcore pank; hitra in zelo groba glasba »žaganja« na električne kitare ter vpitja v mikrofona.

Zopet je glavna tema tipično pankovska: kritika sistema, njegove represije in ideologije. Zdi se, da so U. B. R. siti predvsem velikih državnih mitov – revolucije, ki je omenjena v več pesmih.

3. ODPADKI CIVILIZACIJE

¹⁹⁸ Fanzin št. 21, Stres D. A., U. B. R., *Odpadki civilizacije*, pesem *Revolucija je kurba*, stran ni označena.

¹⁹⁹ Fanzin št. 21, Stres D. A., U. B. R., *Odpadki civilizacije*, pesem *Moje življenje*, stran ni označena.

Slika 28: Stran v fanzinu št. 21 - *Odpadki civilizacije*.

TEME

- Predstavitev skupine.
- Kritika politike, npr. v pesmi *Propad*: »Države se odtujujejo / v orožju tekmujejo / ljudstvo v bedi umira / plačuje ceno mira!«²⁰⁰

STIL PISANJA

- Pesmi vsebujejo več retoričnih figur: personifikacije (npr. v pesmi *Propad*: »Zgodovina se ponavlja«²⁰¹), anafore (npr. v pesmi *Obsojam!*: »Obsojam našo družbo, / obsojam ta sistem / obsojam ves ta gnoj«²⁰²), eksklamacije, ironija in drugo.
- Stilna podoba sintakse je zopet razumska, razumska je tudi razsežnost pridevnikov. Verz je svoboden. Spet je zaznati ironijo in sarkazem.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

Ves tekst je pisan prostoročno (slika 28). Dodane so mu male risane podobe pankerjev, članov skupine, pankerskega polža. Zraven je še fotografija s koncerta ter odrezek male baročne slike golih žensk.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

²⁰⁰ Fanzin št. 21, Stres D. A., U. B. R., *Odpadki civilizacije*, pesem *Propad*, stran ni označena.

²⁰¹ Fanzin št. 21, Stres D. A., U. B. R., *Odpadki civilizacije*, pesem *Propad*, stran ni označena.

²⁰² Fanzin št. 21, Stres D. A., U. B. R., *Odpadki civilizacije*, pesem *Obsojam*, stran ni označena.

Povezujejo se pesemska besedila ter slikovno gradivo. Slednje je zgolj v vlogi dekoracije, lepotečenja in nima neke vsebinske povezave z besedili. Besedila so v dominantni vlogi.

Fanzin se navezuje na glasbo ter na kaseto, ki je bila ob njem izdana. Glasba je zelo hitra, udarna, kitare so glasne in dobro »žagajo«, pevec pa besedila vpije v mikrofona, da postanejo povsem nerazločna – kar jih označi za hardcore pankovski bend.

Besedila Odpadkov civilizacije so izredno politična, ena redkih se pravzaprav ne omejujejo zgolj na situacijo v Jugoslaviji, temveč omenjajo tudi ameriške probleme (Ku-klux-klan v Združenih državah Amerike, omenjajo tudi »norega kavboja Reagana« v pesmi *Propad*). Tudi sicer njihova kritika zajema več področij; kritiko represije, lakote »malih« ljudi, laganja oblastnikov, moti pa jih tudi lažni videz, ki ga država kaže (organizacija Olimpijskih iger in gradnja jedrskih central, gradnja palač, medtem ko ljudem zamrzujejo regrese ter plače).

5.20 FANZIN LINIJE SILE

FANZIN ŠT. 22: *Linije sile*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, december 1983.

AVTORSTVO: *Linije sile* – Tanja Lakovnik, Lidija Bernik, Aina Šmid, Lela B. Njatin

Slika 29: Naslovnica fanzina *Linije sile*.

TEME

- Moda.

STIL PISANJA

- Uvodni nagovor Aine Šmid, kratka predstavitev ideje projekta.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

- Fotografije modelov modne revije.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Fotografije modelov modne kolekcije *Linije sile* je intermedialen projekt, ki združuje področje mode, subkulture panka, predstave (teatra) ter s fanzinom tudi tiskanih medijev. Kot zapiše v fanzinu Aina Šmid: »Dejstvo mode se transformira v komunikacijo predstave.«²⁰³ Fanzin je namreč pospremil uprizoritev modne revije kot 'performance heterogenih imageov'²⁰⁴, šlo je pravzaprav za predstavo (show), katere namen je bil problematizacija mode in vzpostavitev mode kot samostojnega področja ustvarjanja, samostojnega področja umetnosti in ne le spremljevalne discipline drugih medijev (glasbe, filma). Skratka, gre za intermedialen projekt »potrošniškega spektakla, ki se kaže tudi kot prepričljivi model množične zabave«²⁰⁵. Naslanjanje na Hedbiga (*'preživeti v stilu in s stilom'*) je »poza, ki jo prevečkrat zamenjujemo s pozerstvom, konceptualizirana kot edina možna prisotnost naše samoupravne vsakdanjosti.«²⁰⁶

Moda je bila vsekakor pomemben del subkulture in alternativne kulture. Imela je vlogo izkazovanja pripadnosti subkulturi bodisi z določenimi dodatki (knoflje, broške z napisi, itd.) bodisi s frizurami in oblačili. Kot je v začetni najavi fanzina zapisala Aina Šmid, gre v tem kontekstu pri *Linijah sile* za upor oz. odpor proti masovni 'modi', obćim pravilom oblaćenja, izražanja in obnašanja, nov izraz pa je »priložnost samopotrditve in preživetja«.²⁰⁷ Da ta subkultura preživi, potrebuje torej (tudi tako) simboliko, oblačila in imidž na splošno izražajo določeno pozo, držo (odpor) do avtoritete.

V tem primeru (projektu) gre torej za uporabo različnih medijev za izražanje svojih stališč, za zavzemanje določenega položaja v odnosu do masovne kulture in konec koncev – do

²⁰³ Fanzin *Linije sile*, stran ni označena.

²⁰⁴ Marina Gržinič, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1987, 1988, str. 71.

²⁰⁵ Marina Gržinič, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1987, 1988, str. 71.

²⁰⁶ Marina Gržinič, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1987, 1988, str. 71.

²⁰⁷ Marina Gržinič, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1987, 1988, str. 71.

avtoritete. Oblikovanje drugačne mode, drugačnega stila in podobe, ki je za maso nesprejemljiva in je zato prisiljena na alternativo, na marginalnost. In tudi v tej disciplini (modi) – kot že pri besedilih, slikah in glasbi – lahko najdemo povezave z erotiko in spolnostjo, saj so, kot zapiše Aina Šmid, »Linije sile prevedle mas-erotiko v izdelani fuk dizajn«.²⁰⁸

5.21 FANZIN OVER THE EUROPE (OCCUPIED EUROPE TOUR), LAIBACH

FANZIN ŠT. 23: *Over the Europe (Occupied Europe Tour)*, Laibach, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1984.

AVTORSTVO: v celoti skupina Laibach.

Slika 30: Naslovnica fanzina *Over the Europe (Occupied Europe Tour)*, Laibach

TEME

- Časopisne notice o koncertu v Londonu in turneji *Occupied Europe Tour* skupin Last Few Days in Laibach. Napovedniki in ocene koncertov.
- Ocene njihove plošče *Sila*.
- Popis koncertov turneje.

²⁰⁸ Fanzin *Linije sile*, stran ni označena.

STIL PISANJA

Časopisni članki iz angleških in nemških revij ter časopisov.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

- Na naslovnici je znak roke s kladivom, križ v krogu ter velik napis Laibach (slika 30).
- Fanzin je napolnjen z izrezki člankov iz angleških in nemških časopisov ter revij, včasih nalepljenih kar drug čez drugega.
- Članke spremljajo fotografije skupine med koncertom. Vmes tudi tipično »laibachovski« znaki ali slike, slike mišičastih atletov, znaki oz. skice udarniških delavcev ipd.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

O skupini Laibach je bilo veliko povedanega že pri fanzinu št 17.²⁰⁹ Kot rečeno, je Laibach poseben primer intermedialnosti, saj njihova ideja imitiranja totalitarizma ter kontroliranja množic združuje več medijev, ki vsi delujejo usklajeno. Glasba, govori Jaruzelskega, video projekcija, uniforme, vse usklajeno in naučeno deluje z enim samim ciljem – podrejanjem množice.

Izpostavila bi še eno navezavo, navezavo na dogajanje na Poljskem ter gibanje Solidarnost (Solidarność), ki je v Sloveniji precej odmevalo. Skupina Laibach je na koncertih citirala generala Jaruzelskega: »Authority is maybe unlikeable, but it is the only immortal way to peace and stabilisation,«²¹⁰ kar je moralo še posebej zanimivo zveneti, ko so nastopali na Poljskem ...

Fanzin je zanimiv z vidika, kako so Laibach sprejemali v tujini. Pri nas so imeli s koncerti velike težave, večkrat so bili prepovedani, v tujini pa so novinarji, ki so dojeli njihov koncept in idejo, imeli do njih neznansko spoštovanje: »Laibach music is the music of machines and workers, the music of power. Its directness and truthfulness is awesome. Their uniformity is visually stunning,«²¹¹ zapiše Eve Lawrance v enem od člankov.

²⁰⁹ Glej fanzin št. 17, *Instrumentalnost državnega stroja, Laibach in Last Few Days*.

²¹⁰ Fanzin št. 23, *Over the Europe (Occupied Europe Tour), Laibach*, članek *Laibach*, stran ni označena.

²¹¹ Revija, v kateri je bil članek objavljen, ni zapisana. Uspelo mi je izbrskati, da gre za revijo *Sounds*, izdano 17. decembra 1983, stran 36.

5.22 FANZIN AUTOPSIA KOLAPS

FANZIN ŠT. 24: *Autopsia Kolaps*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1984.

AVTORSTVO: Skupina Kolaps (Ruma), ...

Slika 31: Naslovna stran fanzina *Autopsia Kolaps*

TEME

- Vdanost, žrtvovanje kot npr. *Confessio autopsiae* je himna avtopsiji, napisana je pompozno in daje navodila, komu je treba slediti, kot oda ali vdanost nekomu, vdanost ali žrtvovanje za stvar.
- Umiranje in smrt, npr. pesmi *Brezskrbni ratnici*, *Apologija smrti*, *Fin de Siecle*.
- Vojna, npr. *Noć noževa*.
- Psihološka analiza psihično zdrave osebe (*Šema psihičkog statusa psihički zdrave osebe*).
- Motnje zavesti (*Smetnje svesti*).

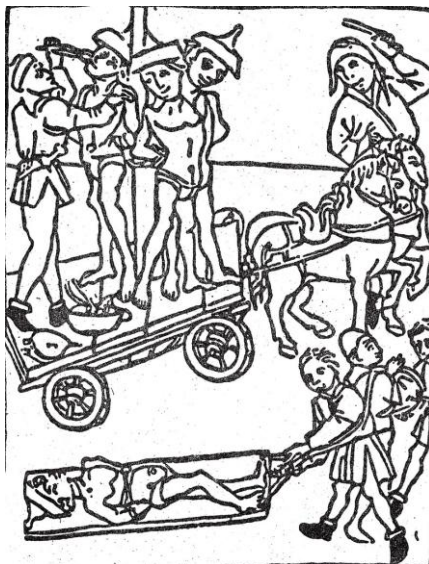

Slika 32: Stran v fanzinu *Autopsia Kolaps – Sacrifice Disciple – Autopsia – Trance Mutation*

STIL PISANJA

Fanzinu prevladujejo pesemska besedila, dodano pa je tudi strokovno besedilo.

- Notranji stili so: liričnost, patetičnost, retoričnost, dekorativnost, refleksivnost.
- Najdemo veliko retoričnih figur, med drugim anafore (npr. »to je našeg smisla cilj / to je našeg tela sudbina / to je naše volje pobeda«²¹²), personifikacija (npr. »govore raspala trupla«²¹³). Pesmi niso urejene v kitice, uporabljen je svobodni verz.
- Strokovno besedilo, npr. *Šema psihičkog statusa psihički zdrave osebe*.

Slika 33: Stran v fanzinu *Autopsia Kolaps*, slika lesoreza mučenja Judov

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

²¹² Fanzin *Autopsia Kolaps*, *Confessio Autopsiae*, stran ni označena.

²¹³ Fanzin *Autopsia Kolaps*, *Noć noževa*, stran ni označena.

- Slikovnega gradiva je precej. Tema večine slik je smrt ali umiranje. Slike navadno spremlja kratko besedilo, največkrat »Our goal is death«.
- Na naslovnici je slika vhodnih vrat, okrašenih z mrtvaško glavo in orlom.
- Slika konca sveta (štirje jezdec Apokalipse). Gre za lesorez Albrechta Dürerja z naslovom Apokalipsa.
- Miselni vzorec o patoloških stanjih zavesti.
- Slike različnih grbov s krono, v katerih so ali mrtvaška glava ali orožje.
- Slike mučenja ljudi, žensk, zapornikov, slike in načrti tehnoloških naprav za mučenje.
- Slika lesoreza iz 15. stoletja, ki prikazuje mučenje Judov v času inkvizicije.
- Slika Sv. Lazarja, srbskega princa iz 18. stoletja.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Fanzin *Autopsia Kolaps* je poln intermedialnih ter medbesedilnih navezav. V tem fanzinu sta oba medija, likovni in jezikovni, pravzaprav enakovredna. Gre za umetniška dela (slike in besedila), katerih skupna je tema minevanja in **smrti**.

Intermedialnih navezav je veliko, pravzaprav v vsaki sliki, v vsakem simbolu, tudi v stilu besedila, prav tako je veliko medbesedilnih povezav. Ena od pomembnih je navezava na **Biblijo**, bodisi v pesmi *Confessio Autopsiae* kot navezava na biblijske psalme, navezave glede teme smrti in minevanja, pa slika konca sveta *Das Weltende*, kjer so naslikani štirje jezdec apokalipse. Prav tako *Noč noževa*, ki ga avtorji sami imenujejo *psalm 219*. S Svetim pismom in krščanstvom lahko povežemo tudi molitev oz. pripis pod sliko usmrtitve moškega na električnem stolu: »O, Bože, podaj svakome njegovo vlastito smrt! Smrt, proisteklu iz njegovog rođenog života!«²¹⁴

Zanimiva je tudi povezava s **strokovnimi** vedami, na primer s psihologijo. Povsem strokovno besedilo psihičnega stanja psihično zdrave osebe je umeščeno med slikarska in umetniška dela. Prav tako shema patoloških stopenj zavesti.

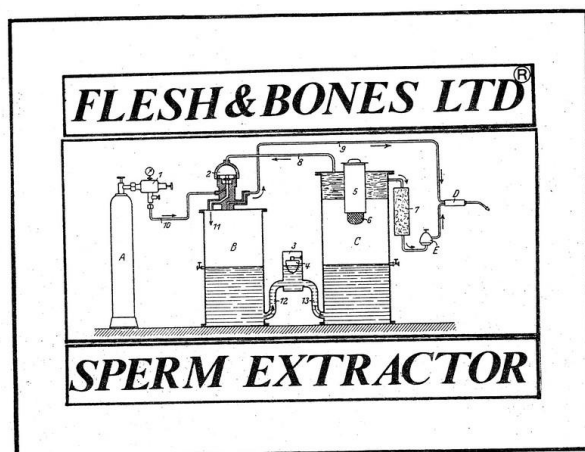
Zanimiv je tudi 'znanstveni' pristop k razvoju tehnologije mučilnih naprav in interdisciplinarne raziskave.²¹⁵ Mučenje (ter mučilne naprave) je ena od tem, ki se v fanzinih

²¹⁴ Fanzin *Autopsia Kolaps*, stran ni označena.

²¹⁵ Slika električne kletke podjetja Flesh & bones ltd. ter napis »Leaders in new technologies and interdisciplinary reserch.«, fanzin *Autopsia Kolaps*, stran ni označena.

večkrat pojavlja in ima pravzaprav simbolen pomen. V državi, kjer se je povečevalo ljudi, delavce, kjer naj bi ti v smislu Ideje in ideologije celo vodili državo, so dejansko imeli precej omejene pravice. Represija je bila prisotna, kazni za t.i. verbalni delikt velikokrat uporabljena in izvajana. Šušljalo se je tudi o temah, ki so razkrivale še dodatno grozo sistema, npr. povojni poboji ali Goli otok. Zato je vloga **mučenja**, konkretnega fizičnega mučenja večkrat uporabljena tema pankovskih besedil, pankovskih fanzinov ter alternativne umetnosti nasploh. Konkretna slika (besede) namigujejo na prikrito mučenje in represijo sistema.

V fanzinu je zanimiva shema naprave, sicer prav tako kot zgoraj omenjena mučilna naprava, označena s 'podjetjem' *Flesh & bones ltd.*, gre za ekstraktor sperme, napravo za pridobivanje sperme (slika 34). Sam proces spolnega akta ali pa samozadovoljevanja je zreduciran na eno samo funkcijo, tehnološko pridobivanje sperme. S tem je zreduciran pomen ljubezni in konec koncev tudi moških, motiv **spolnosti** pa je zopet uporabljen kot oblika moči in prevlade.

Slika 34: Stran v fanzinu *Autopsia Kolaps*

Fanzin uporablja veliko slikovnega gradiva; gre za slike drugih avtorjev, ki so uporabljene ponovno, kopije, ki izvirniku spremenijo pomen, namen in kontekst. Ob slikah je navadno zapisana misel, ki se povezuje s smrtjo, najbolj pogosta je »Naš cilj je smrt« (zapisana tudi v angleškem in nemškem jeziku). Tu najdemo torej več intermedialnih navezav na slikarski medij.

Prisotna je tudi uporaba **simbolov**, velikokrat se pojavi simbol smrti mrtvaška glava (slika 32). To zasledimo že na naslovnici. Prisotnih je tudi več simbolov oblasti, npr. orel (tega lahko povežemo tudi z nacizmom), krona (ta se pojavi večkrat), različni grbi. Zanimiv je

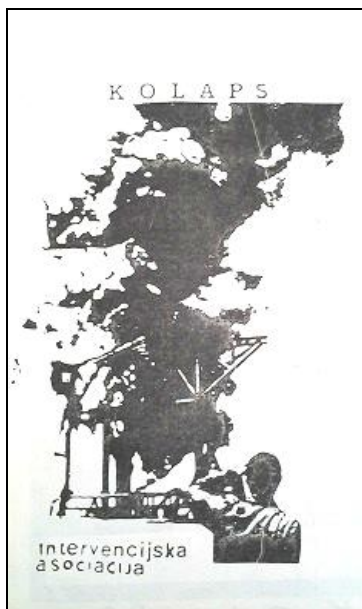
tribarvni grb s krono na vrhu ter mrtvaško glavo na sredini. Spodaj je napis »Our goal is death.«²¹⁶ Sporočilo je jasno, oblast nas vodi v smrt.

Na nacizem nas, poleg orla na naslovnici, asociira tudi t.i. psalm 219, ki nosi naslov *Noč noževa*. Tu gre za zgodovinsko navezavo na t.i. noč dolgih nožev, nacistični pobje pripadnikov SA.

5.23 FANZIN INTERVENCIJSKA ASOCIACIJA, KOLAPS

FANZIN ŠT. 25: *Kolaps, Intervencijska asociacija*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1984.

AVTORSTVO: v celoti uredila skupina Kolaps.

Slika 35: Naslovnica fanzina št. 25 *Intervencijska asociacija*

TEME

- Smrt in usmrtnost.

STIL PISANJA

Kratki zapisi kot komentarji slik. Pompozni zapis na zadnjih straneh, kot napis na spomeniku.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

²¹⁶ Fanzin *Autopsia Kolaps*, stran ni označena.

Slike različnih usmrtitev: obešanje, požar, električni stol, uboj z nožem, ustrelitev. Ob spomeniškem napisu slike.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Oba medija, likovni in jezikovni, pompozno besedilo in precej dokumentarne slike različnih usmrtitev, se lepo dopolnjujeta in ustvarita moreče vzdušje. Slik je sicer več kot besedila, a zadnje strani s »spomeniškim zapisom« na nas naredijo pravzaprav največji vtis: »Beskrvni ratnici donose nove slasti užasa. Njihove žrtve su srečne i počaščene. Sami podavaju svoje vratove shvatajući da svojim nestankom potvrđuju radost umiranja. Neumoljivo je tražio predmet svog skrivenog užitka. Zato je svejače zaradao prste u njen tanak vrat. Zaščita ni bila potrebna. Ni odrešenja. Smo samo mrtvi in živi.«²¹⁷

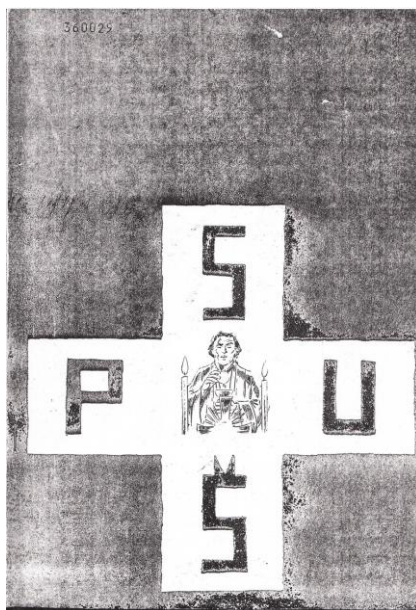
Fanzin prežema poseben užitek ob umiranju oz. ubijanju in ta nas navdaja z grozo. Kot je omenjeno že pri prejšnjem fanzinu št. 24, *Autopsia Kolaps*, je bilo mučenje pogosta pankovska tema in nasploh tema fanzinov. Represija sistema je bila zagotovo en glavnih problemov v državi, vsaj tako so situacijo dojemali ljudje, zlasti mladi. Prav tako se je že šušljalo o povojnih pobojih ter Golem otoku. Hkrati je ideologija zahtevala ves čas neko žrtvovanje, popolno pokornost, tudi v smislu starih revolucionarnih – partizanskih mitov. Skupina Kolaps tako pravzaprav izpostavi te probleme tako, da ubijanje oz. usmrtitve pokaže dokumentarno, v celoti, takšno, kot je (fotografije so nazorne). Ubijanje v imenu domovine, v imenu ideologije.

5.24 FANZIN S. P. U. Š.

FANZIN ŠT. 26: S. P. U. Š., Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1984.

AVTORSTVO: skupina S.P.U.Š.

²¹⁷ Fanzin št. 25, *Kolaps*, stran ni označena.

Slika 36: Naslovnica fanzina *S.P.U.Š.*

TEME

- Herojstvo, npr. v pesmi *Heroj*.
- Represija sistema, npr. v pesmi *Sreča*.
- Prevod pesmi *Imagine* Johna Lennona.
- Nevoščljivost, npr. v pesmi *Prašiči*, kjer je refren: »Nekdo se ima bolj od nas ...«²¹⁸
- Upor, revolucija, npr. v pesmi *Lutke*: »Nesrečne voščene so lutke, / pod oblastjo svinčenih vojakov, / ampak lutka prebuja se / za zatrtje vojakov.«²¹⁹

STIL PISANJA

Zopet gre za besedila pesmi.

- Lirski subjekt je večinoma osebni ali nadosebni. Notranji stili pesmi so retorični, deskriptivni, tudi lirični in refleksivni.
- Zunanja forma: pesmi so kratke, nekatere so urejene v kitice in imajo refren (npr. pesem *Vaša pot, moja pot* in pesem *Prašiči*), ostale niso urejene v kitice (npr. pesmi *Heroj!*, *Sreča* in *Lutke*). Pesmi zaznamuje veliko retoričnih figur, med njimi retorično govorniško vprašanje (»Je to pravi heroj?«²²⁰), personifikacije (»Nesrečne voščene so lutke«²²¹), aluzije (npr. v pesmi *Heroj!*), ironija (npr. v pesmi *Prašiči*). V pesmih

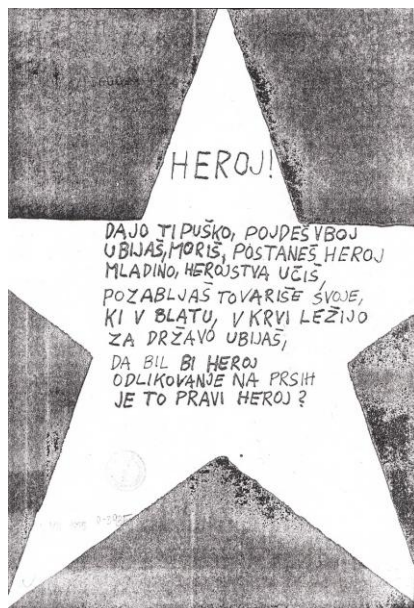
²¹⁸ Fanzin *S. P. U. Š.*, pesem *Prašiči*, stran ni označena.

²¹⁹ Fanzin *S. P. U. Š.*, pesem *Lutke*, stran ni označena.

²²⁰ Fanzin *S. P. U. Š.*, pesem *Heroj!*, stran ni označena.

²²¹ Fanzin *S. P. U. Š.*, pesem *Lutke*, stran ni označena.

najdemo nekaj rim (npr. »Dajo ti puško, pojdeš v boj / ubijaš, moriš, postaneš heroj«²²²), večinoma pa jih ni, verz je prost.

Slika 37: Stran v fanzinu S. P. U. Š. – Heroj!

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

- Besedila pesmi niso tipkana, vsa so pisana z roko.
- Na naslovnici je znak, emblem S. P. U. Š.: črke so razporejene v obliki križa, na sredini je narisana duhovnik s hostijo v rokah in dvema prižganima svečama pri strani (slika 36).
- Pesem *Heroj!* na naslednji strani je napisana znotraj peterokrake zvezde (slika 37).
- Pod pesmijo *Sreča* je slika zamaskiranega človeka, ki mu nekdo s čevljem z visoko peto stopi na obraz.
- Pod pesmijo *Vaša pot, moja pot* je narisana smerokaz z dvema narisanimi smerema, v levo in desno, na obeh je napis »One way«.²²³
- Ob prevodu pesmi *Imagine* je narisana slon s klobukom, ki spolno občuje z drugo živaljo, ki zgleda kot osel. Spodaj in zgoraj je znak S. P. U. Š.
- Sledi celostranska slika, narisana je zvezdica, čez njo je nerazpoznavno vse popisano.
- Pod pesmijo *Prašiči* je slika divjega človeka z vilami, ki teče za prašičem. Zraven je stripovski napis »AYYAAAAHH!«²²⁴

²²² Fanzin S. P. U. Š., pesem *Heroj!*, stran ni označena.

²²³ Fanzin S. P. U. Š., stran ni označena.

²²⁴ Fanzin S. P. U. Š., stran ni označena.

- Sledi celostranska slika hrošča, katerega telo je Zemlja. Hrošča dve roki zategujeta s pasom, na eni je napis USA, na drugi slika ali napis ni razpoznaven. Na vrhu je napis »Zemlja kliče SOS«²²⁵.
- Ob pesmi *Lutke* so majhne slike duhovnika, policista, otroške lutke ali punčke ter spodaj večja slika pankerke.
- Na naslednji strani spodaj je slika krščanskega križa in njegove sence, žarki sonca z desnega zgornjega kota. Spodaj desno napis: »Religija in glasba imata neko skupno točko.«²²⁶
- Naslednja stran je zopet precej nerazpoznavni, slika krščanskega razpela in težko berljiv napis »verujem v resnico, ne v boga«²²⁷ zraven še napis S. P. U. Š. Zdi se, da je pod imenom skupine še en napis, vendar je nerazpoznaven.
- Na zadnji strani prav tak znak S. P. U. Š. kot na naslovnici.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Primarni in dominantni medij je tudi tukaj jezikovni pesmi, slikovno gradivo se nanje nanaša in jih ponazarja. Večina slikovnega gradiva je kar narisane, le nekaj slik je izposojenih in izrezanih od drugod.

Slike ali simboli večinoma še bolj poudarijo idejo besedila. Pri pesmi *Heroj*, katere tema je ubijanje za državo in pozabljanje na prijatelje, je vsa pesem vstavljena v veliko peterokrako zvezdo (slika 37). Pesem je vstavljena v enega glavnih državnih simbolov, ki se ga ne da spregledati. Seveda gre za dodatno provokacijo – ob ironičnem pogledu na herojstvo v besedilu pesmi.

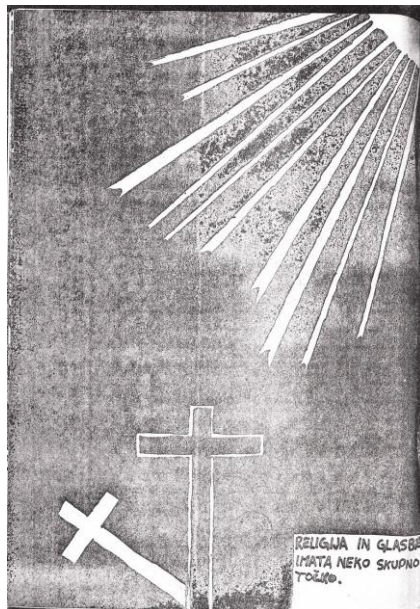
In na ta način delujejo tudi druge pesmi. Pesem *Sreča*, ki govori o vsesplošni omejenosti, represiji (cenzuri) ter potlačenih željah, pospremi slika pohojenega obraza. Zanimiva je tudi ilustracija ob prevodu pesmi *Imagine* oz. tu imenovane *Predstavlja si*. Besedilo govori o svetu brez držav, brez religije, brez lakote, o svetu svobode. Utopično pesem pospremi slika slona, ki občuje s kozo ali oslom. Kar se po eni strani sklada z idejo pesmi, sreča in svoboda za vse, po drugi strani pa jo rahlo obscena slika ironizira. In ji tako odvzame vso resnost. Tu naj dodam, da prevod ni povsem točen, nekaj besed je prevedenih povsem narobe, nekaj stvari

²²⁵ Fanzin S. P. U. Š., stran ni označena.

²²⁶ Fanzin S. P. U. Š., stran ni označena.

²²⁷ Fanzin S. P. U. Š., stran ni označena.

je dodanih – npr. na koncu »ampak ti – ti govoriš – ti govoriš – ti govoriš ...«²²⁸ Kar pomensko vse skupaj nekoliko izniči, češ da gre le za govorjenje v tri dni. Tu ne gre le za intermedialno navezavo med besedilom ter ilustracijo, temveč gre tudi za medbesedilno navezavo na pesem Johna Lennona *Imagine*.

Slika 38: Stran v fanzinu S. P. U. Š.

Glede medsebojnih navezav je zanimiv sicer skop zapis »Religija in glasba imata neko skupno točko.«²²⁹ Stavek je napisan ob sliki sončnih žarkov, ki svetijo ter na tla mečejo njegovo senco (slika 38). Posebnega pomena ali razlage nam avtor ne poda, vendar pa se zdi, da s tem cilja na to, da sta tako glasba kot religija nekaj poduhovljenega. Morda s tem tudi nekaj, kar da človeku smisel.

Fanzin S. P. U. Š. je preprost fanzin, tipično večinoma narejen ročno. Pesmi so jasne, politične in družbeno kritične, spremljajo jih ilustracije v enakem stilu. Oba medija se dopolnjujeta, služita isti ideji in namenu.

5.25 FANZIN ZAKAJ MOŠKI NIMAJO MENSTRUACIJE?

FANZIN ŠT. 27: *Zakaj moški nimajo menstruacije?*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1984.

AVTORSTVO: Tatjana Capuder in Nina Jerkič

²²⁸ Fanzin S. P. U. Š., pesem *Predstavlja si*, stran ni označena.

²²⁹ Fanzin S. P. U. Š., stran ni označena.

Slika 39: Naslovnica fanzina *Zakaj moški nimajo menstruacije?*

TEME

- Spolnost, npr. »Kaj je orgazem? Sreča, blisk, up, kateri pa je na žalost zaprt v najtemnejšem kotičku stvarstva in ga lahko reši le heroj iz pravljice.«²³⁰
- Ljubezen, npr. »Kaj je ljubezen? To je samo navaden kos pohišstva, brez vsake vrednosti in uporabnosti.«²³¹
- Moški, npr. »Kaj v bistvu je on? Vedro, polno pomij, ki se prelivajo čez rob in puščajo mastne sledi vsepovsod.«²³²
- Bog, npr. »Kateri dan nam bo prinesel olajšanje in pozabo? Tisti, ki je odvrigel od sebe vse predsodke in se pognal v reko ljube.«²³³
- Smrt, npr. »Kakšen bo moj konec in morda tudi tvoj? Strašen krik se bo razlegel in kri bo brizgnila iz vseh naših odprtih. /.../ Kaj je usoda? Sivo črn plakat z ogromnim rdečim napisom: umrimo za domovino.«²³⁴

STIL PISANJA

- Prožno besedilo, izmenjava vprašanj in odgovorov, veliko sarkazma in ironije ter vulgarnosti.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

- Na naslovnici in na zadnji strani sta fotografiji dekletca (slika 39).

INTERMEDIALNE POVEZAVE

²³⁰ Fanzin *Zakaj moški nimajo menstruacije?*, stran ni označena.

²³¹ Fanzin *Zakaj moški nimajo menstruacije?*, stran ni označena.

²³² Fanzin *Zakaj moški nimajo menstruacije?*, stran ni označena.

²³³ Fanzin *Zakaj moški nimajo menstruacije?*, stran ni označena.

²³⁴ Fanzin *Zakaj moški nimajo menstruacije?*, stran ni označena.

Jezik je vsekakor dominanten medij, drugega gradiva namreč skoraj ni. Sta le dve fotografiji (na platnicah fanzina), gre za slike nedolžnega otroškega obraza, kar v povezavi z izredno sarkastičnim, ironičnim besedilom s precej 'prostaškimi' besedami, deluje izrazito protislovno. Tu lahko najdemo intermedialno povezavo z vprašanji v besedilu, ki so tudi večinoma povsem nedolžna in zgolj radovedna: »Kaj je sreča?«, »Katera žival ti je najljubša?«, »Kam nas vodi ljubezen?«²³⁵ ipd., zato nas toliko bolj šokirajo odgovori, ki se, kot je zapisano na koncu, razvijajo povsem ločeno od vprašanj in se le trenutno stikajo. Odgovori tako niso skladni z vprašanji, tako pa jim uspe vprašanja ironizirati in jih narediti absurdna. Ti odgovori so velikokrat izredno opolzki, kar nas še bolj predrami in šokira.

Na koncu pa najdemo pomembno medbesedilno navezavo, citat iz nadrealističnih besedil iz zbirke *Noč bliskov*: »Vprašanje? Odgovor. Preprosto izenačevanje, ki vsebuje ves optimizem pogovarjanja. Misli dveh sogovornikov se razvijata ločeni druga od druge. Trenutni stik njunih misli se jima tudi v nasprotjih kaže skladen.«²³⁶ Gre za navezavo, dobesečni citat iz nadrealističnega besedila *Pogovori*. Besedilo fanzina sledi nadrealističnemu zgledu s serijo vprašanj in odgovorov, ki so na videz neskladni in nelogični, a vseeno v njih prepoznamo avtorsko idejo oz. zgodbo. A vendar deluje besedilo v fanzinu še bolj udarno in direktno s tem, ko je uporabljenih precej vulgarnih besed in je polno sarkazma.

5.26 FANZIN OTROCI SOCIALIZMA

FANZIN ŠT. 29: *Otroci socializma*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1984.

AVTORSTVO: pesmi Brane Bitenc, oblikovanje Dušan Mandić.

²³⁵ Vsi citati iz fanzina *Zakaj moški nimajo menstruacije?*, strani niso označene.

²³⁶ Fanzin *Zakaj moški nimajo menstruacije?*, stran ni označena. Ali: Louis Aragon (et. al): *Noč bliskov*. Iz nadrealističnih besedil. Ljubljana, Mladinska knjiga, Knjižnica Kondor, 1974, str. 101.

Slika 40: Naslovnica fanzina *Otroci socializma*.

TEME

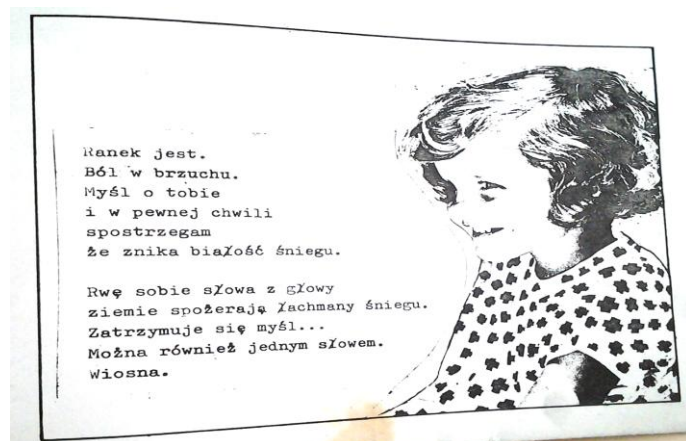
- Ljubezen, npr. v pesmi *Možgani*.
- Vsakdan, dolgočasje.

STIL PISANJA

- Pesmi so v celoti prevedene v poljski jezik.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

- Na naslovnici slika deklice z belo srajco in križi ter papež Janez Pavel II. (slika 40)
- Sledi fotografija pomanjkljivo oblečene ženske.
- Ponavljajoča se slika ljubke deklice (slika 41). Pojavlja se ob besedilih ter tudi ob sliki sedečih moških in ob sliki ženske s križem (ki je zvezana ali pa v prisilnem jopiču).
- Mala slika dveh moških. Prvi ima črno masko ali kapo, tako se zdi, drugi je ob njem s križem.
- Na zadnji strani je slika otroka. Pred njim leži gol dojenček, okrvavljen, z zastavico v rokah.

Slika 41: Stran v fanzinu *Otroci socializma*.

INTERMEDIALNE NAVEZAVE

Fanzin združuje pesemska besedila, slikovno gradivo ter glasbo. Glasba Otroci socializma ni več tipična kitarska, kar je značilno za prve pank skupine, temveč je dodane že nekaj elektronike. Pevec Brane Bitenc, tudi tekstopisec, besedil pravzaprav ne poje, temveč glasno in razločno recitira. Teksti donijo, spremlja pa jih groba hitra glasba; oboje pusti velik vtis.

Fanzin je zanimiv predvsem zato, ker je vse besedilo zapisano v poljščini – besedila skupine so prevedena v ta jezik. Tudi na naslovnici je slika Janeza Pavla II, prvega poljskega papeža, ki svoje papeževanje prevzel leta 1978, kar je Poljakom veliko pomenilo. Prva polovica osemdesetih je čas pestrega dogajanja na Poljskem in fanzin kaže, da so dogodki precej odmevali tudi pri nas. Vojaški udar decembra 1981, general Jaruzelski in seveda predvsem poljski sindikat Solidarnost²³⁷ niso ostali neopaženi niti pri pankerjih. V podporo Solidarnosti je bil februarja 1982 tudi organiziran pankovski koncert v Hali Tivoli. Upor proti avtoriteti je bil nekaj, s čemer so se pankerji hitro poistovetili.

5.27 FANZIN GLASNIKI APOKALIPSE

FANZIN ŠT. 30: *Glasniki apokalipse*, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, december 1984.

AVTORSTVO: besedilo Marina Gržinić, likovna oprema Dušan Mandić.

²³⁷ Solidarnost - poljsko Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Solidarność - je Lech Wałęsa ustanovil leta 1980 v Gdansk.

Slika 42: Naslovnica fanzina *Glasniki apokalipse*.

TEME

(Pank) grafiti na ljubljanski sceni in zgodovina »graffiti slikarstva« Dušana Mandiča.

STIL PISANJA

Strokovno besedilo.

SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE

V fanzinu so predstavljena dela, grafike z grafiti Dušana Mandiča:

- Na naslovnici Glasniki apokalipse, s šablonskim napisom »for the warm reasons to the cold regions« (slika 42).²³⁸
- Sledi s šablono narejen napis »Hey you man watch me, you might be right I am a fool, but why don't you tell me, if you know a better tool.«²³⁹
- Na sliki homoseksualcev, ki občujejo, velik šablonast napis: »Follow me and my advice, stop to think, ain't this nice? I will tell you what to do if you let me count for you. En, dva, tri.«²⁴⁰
- Temna, nerazpoznavna slika, viden je napis »Die in terror«.²⁴¹
- Slika dveh moških pri občevanju. Na levi veliko križev, med njimi narisana penis (slika 43). Zgoraj napis: »1968 is over. 1983 is over. Future is between your legs.«²⁴²
- Konec besedila pospremi s črnilom narisana slika oralnega spolnega odnosa (slika 43).
- Na zadnjem listu še slabo razpoznavna slika, nepravilni kljukasti križi in moški v črnem in z očali v ospredju.

²³⁸ Fanzin *Glasniki apokalipse*, naslovna stran.

²³⁹ Fanzin *Glasniki apokalipse*, stran ni označena.

²⁴⁰ Fanzin *Glasniki apokalipse*, stran ni označena.

²⁴¹ Fanzin *Glasniki apokalipse*, stran ni označena.

²⁴² Fanzin *Glasniki apokalipse*, stran ni označena.

Slika 43: Stran v fanzinu *Glasniki apokalipse*.

INTERMEDIALNE POVEZAVE

Dominantni medij je tu likovni. Fanzin je zasnovan kot predstavitev grafitov Dušana Mandića, njihova razlaga in kontekst. Izšel je ob avtorjevi razstavi slik *Morilec brez trupla, ljubimec brez objekta, truplo brez morilca*. Gre pravzaprav za umetniško analizo nekaterih njegovih del. Ta dela so provokativna, skušajo na nek način šokirati, bodisi s sliko bodisi z napisom na njej. To avtor tudi sam pove: »Ves čas gre za učinek, ki se producira v določeni družbeni praksi. V bistvu delaš v relaciji do učinka, ki ga hočeš doseči in na ta način izbiraš svojo publiko.«²⁴³

Že prvi graffiti pankerjev in rokerjev, ki so se začeli pojavljati po Ljubljani (v večini je šlo za imena pankovskih skupin, njihovih parol ali znaka za anarhijo), so skušali predvsem opozoriti nase. Ti graffiti so bili hitro izbrisani, nekaj časa so se še pojavljali, potem pa so se preselili v 'alternativne prostore', v prostore, kjer so se prav ti mladi lahko izrazili. Gre za kletne prostore študentskega doma, za prostore t. i. Diska FV. Tu so imele pankovske skupine prostor za vadbo in koncerte, tu so potekali najrazličnejši projekti in performansi; tu so dobili zavetje tudi graffiti. Stene diska so bile kmalu popisane z 'divjim stilom'²⁴⁴ grafitov.

Grafiti Dušana Mandića, ki so v nadaljevanju fanzina predstavljeni, so tako povezani tudi z Diskom FV, najprej v kleti študentskega bloka v Študentskem naselju in nato v kletnih prostorih na Kersnikovi 4. Tu je namreč Dušan Mandić postavil svoje velike grafite, za katere si je slike in material 'sposodil' v tujih revijah²⁴⁵ ali pa npr. na javnih straniščih, v samskih

²⁴³ Fanzini *Glasniki apokalipse*, stran ni označena.

²⁴⁴ Kot v fanzinu avtorica pove, gre za zapisovanje grafitov kar drug čez drugega, neurejeno, težko berljivo.

²⁴⁵ Tu gre za direktno navezavo na revijo *Art Press*.

domovih ipd. Nanje je navadno dodal besedilo. To gradivo (slike, risbe) je navadno nabito s tabuizirano tematiko, večinoma seksualno, lahko so ji dodane še druge prepovedane teme (npr. kljukasti križi). Da ima seksualnost oz. pornografija poseben pomen in namen, pove avtor sam, ko razloži, da na Zahodu pornografija strogo sodi v pornografske revije, med tem ko je pri nas povsem prepovedana: »Zato je umestitev pornografije v sliko toliko bolj radikalen poseg, ki presega zahodno produkcijo in predstavlja specifiko ljubljanske subkulture, z druge strani pa se vključuje v zahodne tokove.«²⁴⁶ Uporaba pornografije v državi, kjer je ta strogo prepovedana in je eno od cenzuriranih področij (skupaj s politiko ter zgodovino), nujno postane politično pozicioniranje.

Kot sem zgoraj že omenila, je avtor za svoje grafite navdih večkrat našel v tujih slikah, slikah iz revij, jih kopiral ter nanje dodal besedilo. In ta ponovna uporaba določenega gradiva pri delih Dušana Mandića, skupine Meje kontrole št. 4, skupine Irwin (v okviru katerih je deloval), ter na sploh NSK ter Laibacha, se večkrat pojavlja. Tu namreč ne gre za samo kopiranje in citiranje, »temveč za postopke konstrukcije in dekonstrukcije.«²⁴⁷ Kopija ima vedno drugačen pomen od izvirnika, grobo posega vanj in spreminja njegovo vsebino, kontekst, samovoljno mu daje novo vsebino. Ali povedano drugače: »Kopija ni osvoboditev izpod tiranije civilizacije in njenih zakonov, regresij in norm, temveč je še bolj tiranska od civilizacije same. /.../ Izvirnik se prilega zakonu, medtem ko je kopija onkraj njega, in je tudi kič. Kopija uvaja red nesmisla, ne pa uporabnosti.«²⁴⁸

Na koncu avtor še poudari, da ne želi ostali 'alternativa', temveč se hoče umestiti v množično kulturo, rock kulturo, zato se je tudi odločil za razstavo v Galeriji ŠKUC. Želi, da njegova dela postanejo dostopna vsem, ne le pripadnikom subkulture, ki so zahajali v prostore Diska FV 112/15.

²⁴⁶ Fanzin *Glasniki apokalipse*, stran ni označena.

²⁴⁷ Marina Gržinić, *Rekonstruirana fikcija*. Ljubljana, Študentska organizacija Univerze, knjižna zbirka Koda, 1997, str. 170.

²⁴⁸ Marina Gržinić, Tanja Velagić, *Trenutki odločitve. Performativno, politično in tehnološko. Umetniški video, filmska in interaktivna večmedijska dela Marine Gržinić in Aine Šmid 1982-2005*, 2006, str. 52.

6 SKLEP

6.1 TEME ŠKUCEVIH FANZINOV KOT OGLEDALO ČASA

Najbolj pogosta tema fanzinov, ki so od oktobra 1981 do maja 1986 izhajali v okviru Galerije ŠKUC Izdaja, je bila **kritika političnega sistema in vladajoče ideologije**. Pojavlja se pravzaprav kar v vsakem obravnavanem fanzinu. Najpogostejša je kritika represije in cenzure, kar je največkrat ponazorjeno na izrazito ironičen ali sarkastičen način. Ob tej temi naj omenim še temo zgodovine. Zgodovine, ki je postala ideologija. Tudi ob to se pisci besedil v fanzinih večkrat obregnejo in ironizirajo nedotakljive teme, kot so partizanstvo druge svetovne vojne in revolucija (npr. v fanzinih *Čao pičke*, *Laibach*, *O!Kult*, *Via Ofenziva*, *S. P. U. Š.*).

Pogosta tema je tudi **spolnost**, tudi ta se pojavlja v večini fanzinov, naj bo v besedilu ali v drugem gradivu (zlasti slikovnem). Najdemo jo npr. v fanzinih *Odnos vladajoče ideologije do subkulture*, v fanzinu št. 6, v fanzinih *O!Kult*, *Via Ofenziva*, *Čao pičke*, *Borghesia*, *Zakaj moški nimajo menstruacije?* ter *Glasniki apokalipse*. Največkrat gre za precej obscene opise ali slike, nazorne in izrazito provokativne. Zlasti slikovno gradivo je pogosto polno sadomazohističnih podob, kot prikaz dominance nad nekom oz. obratno, kot prikaz popolne pokornosti. Tako lahko s to temo povežemo še temo mučenja, ki se tudi večkrat pojavlja (zlasti v slikovnem gradivu lahko zasledimo veliko slik mučenja in mučilnih naprav). Oboje lahko prenesemo na situacijo teh mladih pankerjev, na njihova občutja ob »prikriti« državni represiji. Ob tem je seveda potrebno poudariti, da je bila pornografija prepovedana in da je objavljane takih slik pomenilo upiranje, kršenje pravil.

Tema, ki se večkrat pojavi, je še **položaj mladih** v družbi. Ta se kaže predvsem kot izrazito slab, zatiran in breizhoden. Nekaj fanzinov se posebej posveti **delavcem**, npr. fanzin skupine *O!Kult*, *Laibach* v svoji ideologiji ali fanzin št. 16 Esada Babačiča.

Teme, ki jih fanzini obravnavajo, so problemi, na katere so pisci besedil oz. pisci fanzinov naleteli v prvi polovici osemdesetih let. Gre za teme, ki so bile sicer pogoste v mislih ljudi, a glasno jih je povedal le malokdo. Seveda pa izražajo besedila izrazito subjektiven pogled na tedanje družbene probleme.

6.2 STILI PISANJA ŠKUCEVIH FANZINOV

Stil pisanja je različen od fanzina do fanzina in nekih vzporednic ne moremo vleči. V nekaterih besedilih gre za tekst v prozi oz. prispevek o določeni temi, pogosto gre za besedila pesmi pankovskih skupin, drugje gre za serijo vprašanj in odgovorov ali intervju, kratke zgodbe itd.

V fanzinih, kjer se predstavi določena glasbena skupina, najdemo največkrat besedila pesmi – z izjemo fanzinov skupin *Laibach* in *Last Few Days*. Tudi besedila različnih skupin so si po stilu zelo različna. Tako lahko rečemo, da so si stili pisanja fanzinov tako različni, kot so si različni njihovi avtorji.

6.3 SLIKOVNO GRADIVO IN OBLIKOVANJE ŠKUCEVIH FANZINOV

Fanzini so polni slikovnega gradiva. Večinoma gre za fotografije, slike, ki so jih oblikovalci ali avtorji publikacij izrezali iz drugih časopisov ali revij. Te zlasti služijo ponazoritvi tem, ki so obravnavane v besedilih. Velikokrat gre za provokativne slike, slike različnih položajev pri spolnosti ali različnih spolnih praks (homoseksualnih, sadomazohističnih ipd.). Seveda pa najdemo tudi druge teme slik, npr. slike atletov pri fanzinu *Laibach*, slike pankovske skupine, ki jo fanzin predstavlja, slike delavskih demonstracij pri fanzinu skupine O!Kult ipd.

Fanzini lahko vsebujejo tudi rokopise pesmi, napise ter skice, ki so jih napravili avtorji. Take primere najdemo v fanzinih skupine *Borghesia*, *O!Kult*, *Čao pičke*, *S. P. U. Š.* ter v fanzinu št. 21, kjer se tako predstavijo skupine Stres D. A., U. B. R. in Odpadki civilizacije.

Oblikovno je vsak fanzin zgodba zase.

- Fanzin št. 1 (*Stilizirana brutalnost*) je poln tipkanega besedila z nekaj vmesnimi slikami.
- Fanzin št. 2 B. Razkolnikofa (Braneta Bitenca) ima nekaj preprostih skic in zgodbo, delno tipkano, delno napisano ročno.
- Fanzin *Odnos vladajoče ideologije do subkulture* je lepo urejen fanzin, s tipkanim besedilom ter spremljajočim slikovnim gradivom, ki ga ponazarja.

- Fanzin št. 5 zopet vsebuje tipkano besedilo B. Razkolnikofa (oz. Braneta Bitenca) ter razglednice Dušana Mandića.
- Fanzin št. 6, ki jo je uredil Davorin Marc, je poln pornografskih slik.
- Fanzin št. 7 nas prebudi z napisom »Vsi ste izdajalci« na naslovnici ter s pokončnimi črtami, ki spominjajo na zaporniško celico. Te se pojavijo še v fanzinu. Ponavljajoča se slika mrtveca in veliki črni napisi delujejo srhljivo.
- V devetem izdanem fanzinu moči spet združita B. Razkolnikof in Dušan Mandić, slikovno gradivo je zopet zelo temačno (kot tudi vsebina besedil) ter polno križev.
- Fanzin *O!Kult* je izredno razgiban, oblikovan po angleškem ali ameriškem vzoru, poln besedil, slik, izrezkov iz časopisa, napisov s prosto roko itd.
- Trinajsti izdan fanzin, ki ga je uredila Tanja Lakovnik, je serija fotografij ženske pred neko fotografsko razstavo.
- Fanzin št. 14 (*122 dni svobode*) je zanimiva, rahlo perverzna serija grafik oz. skic.
- Skupina Via Ofenziva se je predstavila s fanzinom, ki ima ponavljajočo se sliko ozadja, na strani se tako menja le pesem ter manjša slika gole ali pomanjkljivo oblečene ženske.
- Skupina Čao pičke je pripravila kratek, skop fanzin, napolnjen le s pesmimi.
- Fanzin št. 16 s pesmimi Esada Babačića spominja na fanzin Vie Ofenzive z enakim sistemom oblikovanja.
- Nasprotno pa je skupina Laibach svoj fanzin izredno dodelala, v njem je objavljen njihov intervju ter pomenljive slike mišičastih atletov ter dodelana ilustracija *Book of Laibach*. Fanzin angleške skupine Last Few Days je pripravila skupina Laibach in vsebuje predstavitev skupine ter nekaj slik in simbolov.
- V osemnajstem fanzinu se predstavi Disko FV 112/15 in vsebuje fotografije dogajanja v njem.
- Fanzin *Borghesia* ima ponavljajoče se narisano ozadje in nekaj slik, besedila pesmi pa so pisana ročno.
- V fanzinu št. 21 se predstavijo skupine Stres D. A., U. B. R. ter Odpadki civilizacije. Imajo stil oblikovanja, ki je podoben zahodnim zgledom.
- Fanzin *Linije sile* je zbirka slik modelov modne revije.
- V fanzinu št. 23 (*Over the Europe, Occupied Europe Tour*) je zbranih več tujih člankov o skupini Laibach. Skupina za dekoracijo doda še kakšen svoj simbol ali sliko.

- Fanzin *Autopsia Kolaps* je izredno kompleksen, v njem najdemo zahtevna besedila pesmi, veliko je slikovnega gradiva, ki je črpano iz zgodovine (štirje jezdec Apokalipse, slike lesorezov, grbov, slika srbskega princa), najdemo še miselne vzorce, skice naprav, napise.
- Fanzin št. 25 (*Intervencijska asociacija*) skupine Kolaps je poln slik različnih usmrtitev, zaključí pa se z napisom, ki spominja na napise na spomenikih.
- Fanzin S. P. U. Š. je zopet v večini narejen ročno, vključno z besedili, napisi in nekaterimi slikami ter slikicami, nekaj pa je tudi izrezkov iz časopisov.
- Fanzin *Zakaj moški nimajo menstruacije?* je tipkan, s slikama le na naslovni in zadnji strani.
- Fanzin skupine Otroci socializma je posvečen poljski situaciji; besedilo je v celoti v poljščini, na naslovnici pa se pojavi papež Janez Pavel II (Poljak po narodnosti). Ponavlja se fotografija prikupne punčke.
- *Glasniki apokalipse* pa je fanzin, ki vsebuje dela Dušana Mandiča ter besedilo, ki jih pojasnjuje.

Med seboj so si fanzini zelo različni. Nekateri sledijo zahodnim vzorom, drugi pa dajejo večji poudarek umetniški plati izdelka.

6.4 INTERMEDIALNE POVEZAVE V ŠKUCEVIH FANZINIH

Večina fanzinov si je v smislu intermedialnosti podobnih: jezikovna besedila (največkrat besedila pesmi ali članek, besedilo o določeni temi) so primarni medij in slikovno gradivo sekundarni. Slikovno gradivo, vključno z izrezki iz časopisov, z napisi, pojasnjuje ali dopolnjuje besedila, jih ilustrira. Vsebinsko se tako besedila kot slikovno gradivo največkrat navezujejo na aktualne družbene in politične probleme.

Izpostavila pa bi nekaj fanzinov, kjer vloga slikovnega gradiva dominira nad drugimi. En takih je prav gotovo fanzin *Autopsia Kolaps*²⁴⁹, kjer je slikovnega gradiva ogromno, več kot besedil, in ima tudi poseben pomen. Poleg tega najdemo še več navezav na različne vede, na psihologijo ter tehnološke vede. Publikacija je izredno dobro dodelana in oblikovana.

²⁴⁹ Fanzin št. 24, maj 1984.

Zanimiv je tudi fanzin *Linije sile*²⁵⁰, saj gre pravzaprav za intermedialen projekt. Publikacija je namreč pospremila modno revijo oz. že kar predstavo, katere namen je bil vzpostaviti modo kot enakovredno področje umetnosti. Modo kot eno od medijev za izražanje svojih stališč.

Tudi *Glasniki apokalipse*²⁵¹ so intermedialen projekt; gre za katalog ob razstavi umetniških del Dušana Mandića. Tu so slike pravzaprav primaren medij, medtem ko jih besedilo le pojasnjuje in razlaga.

Svojevrsten primer intermedialnih navezav pa je skupina Laibach²⁵². V enem fanzinu je zapisan intervju z njimi, v drugem pa članki, ki so jih o njih napisali tuji časopis, ter nekaj za njih tipičnega slikovnega gradiva. A njihova Ideja je dobro pojasnjena. Njihov nastop je izredno kompleksen, zajema več področij in so pravzaprav nekakšen intermedialen fenomen. Njihova podoba je od vsega začetka grajena celostno, koncerte spremlja propaganda plakatov, svojo Idejo podrobno razlagajo v časopisju, tudi tu v fanzinu, njihov koncert ni le koncert. Gre za enkratni neponovljiv performans, ki zajema več umetniških področij: glasbo in besedila, kostumografijo, gledališče, videoprojekcijo oz. film, slikarstvo oz. plakate in letake. In seveda direktno in dobesedno navezavo na totalitarizem ter totalitarne rituale.

²⁵⁰ Fanzin št. 22, december 1983.

²⁵¹ Fanzin št. 30, december 1984.

²⁵² Fanzina št. 17 (april 1983) in fazin št. 23 (maj 1984).

7 ZAKLJUČEK

Škucevi fanzini oz. zbirka Publikacij Galerija Škuc Izdaja so edinstveni viri iz prve polovice osemdesetih let, iz časa med 1981 in 1986. Največ jih je izšlo v letu 1983, ko so v Škucu delovali Marina Gržinić, Barbara Borčić ter Aina Šmid. Fanzini so pravzaprav izrazito subjektivni pogledi mladih, ki opozarjajo na družbene in politične probleme skozi svojo umetnost. Skozi svoje pesnjenje ter likovno in/ali glasbeno ustvarjanje.

V diplomski nalogi sem predstavila čas, v katerem so izhajali ter družbeno-politično situacijo, ki ga je zaznamovala. Ta je namreč izredno vplivala na ustvarjalce fanzinov, saj je kritika represivnega sistema njihova glavna tema.

Ob obravnavi fanzinov sem ugotovila, da imajo več skupnih točk. Predvsem so jim skupne osrednje teme – kritika političnega sistema, spolnost in pornografija, mučenje in podrejanje – ki se najdejo v (skoraj) vseh fanzinih.

A hkrati so si publikacije med seboj zelo različne. Različne v obsegu, vsebini in oblikovanju. Nekateri so povsem preprosti, nekateri predstavljajo pankovske skupine, v nekaterih so članki o aktualnih dogodkih, spet v drugih so strokovna besedila in v nekaterih so prave kompleksne literarne in/ali likovne umetnine.

Intermedialne povezave se v fanzinih v večini sestavljene iz dominantnega jezikovnega medija, ki ga dodatno ponazarja ali dopolnjuje slikovni oz. likovna umetnost. Je pa tudi nekaj primerov, kjer je situacija obrnjena. V primerih, ko so pesmi uglasbene in je ob fanzinu izšla še glasbena kasete s skladbami, lahko govorimo še o povezavi z glasbenim medijem.

Čeprav mi ni uspelo priti do prav vseh izdanih Škucevih fanzinov (manjkalo mi jih je 13 od skupno 38), sem vseeno lahko dobila dober vtis, za kakšne publikacije je šlo, kakšen je bil njihov namen in vloga. So resnično povsem specifična dela, umetniški izdelki, ki pričajo o drugem času. Iskreni, direktni in kritični v svojih besedilih, slikah ter oblikovanju se upirajo konformizmu. In oblikujejo alternativo. Škoda je, da se publikacij ni sprotno organizirano shranjevalo (npr. v NUK-u), a najbrž je prav to tudi del njihove drugačnosti in upornosti.

8 LITERATURA IN VIRI

- Louis Aragon (et. al): Noč bliskov. Iz nadrealističnih besedil. Izbral, uredil, spremno besedo in opombe napisal Aleš Berger, prevedel Aleš Berger, Kajetan Kovič, Maja Žaucer. Ljubljana, Mladinska knjiga, Knjižnica Kondor, 1974.
- Nina Barbič: Intertekstualnost in intermedialnost v poeziji Uroša Zupana. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, diplomska naloga, slovenska književnost, marec 2010.
- Marina Gržinić: Galerija ŠKUC Ljubljana 1978-1987. Ljubljana, Galerija ŠKUC, 1988. V
- Marina Gržinić: Rekonstruirana fikcija. Novi mediji, (video) umetnost, postsocializem in retroavantgarda : teorija, politika, estetika: 1997 – 1985. Ljubljana, Študentska organizacija Univerze, Študentska založba, knjižna zbirka Koda, 1997.
- Marina Gržinić, Estetika kibersveta in učinki derealizacije. Ljubljana, Založba ZRC SAZU, 2003.
- Tine Hribar (et. al): Punk je bil prej. 25 let punka pod Slovenci. Uredništvo Peter Lovšin, Peter Mlakar, Igor Vidmar. Ljubljana, Cankarjeva založba, Ropot, 2003.
- Petra Kolmančič, Fanzini, komunikacijski medij subkultur. Ceršak, Subkulturni azil, zbirka Frontier, 015, 2001.
- Janko Kos: Literarna teorija. Ljubljana, DZS, 2001.
- Zvonko Maković (et.al.): Intertekstualnost & intermedijalnost. Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1988.
- Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, urednika zvezka Tončka Stanonik, Lan Brenk. Ljubljana, Mladinska knjiga, 2008.
- Jože Pirjevec, Jugoslavija 1918-1992. Nastanek, razvoj in razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije. Koper, Lipa, 1995.
- Punk pod Slovenci, Zbornik. Ljubljana, Univerzitetna konferenca ZSMS, Republiška konferenca ZSMS, Knjižnica revolucionarne teorije 17, 1985.
- Božo Repe, Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije. Ur. Mija Longyka. Ljubljana, Modrijan, 2002.
- Gregor Tomc, Druga Slovenija, Zgodovina mladinskih gibanj na Slovenskem v 20. stoletju, Ljubljana, Univerzitetna konferenca ZSMS, Knjižnica revolucionarne teorije, Knjižna zbirka Krt, 1989.
- Tanja Velagić, Marina Gržinić: Trenutki odločitve - performativno, politično in tehnološko : umetniški video, filmska in interaktivna večmedijska dela Marine Gržinić in Aine Šmid 1982-2005, uredili Marina Gržinić in Tanja Velagić, Ljubljana, Društvo ZAK, Društvo za proučevanje zgodovine, antropologije in književnosti, 2006.
- France Verbinc, Slovar tujk. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1982.
- Taja Vidmar-Brejc, Dušan Mandič, Marina Gržinić, Barbara Borčič, Boris Balant, Tomislav Vignjević, 15 let Galerije ŠKUC. Umetniški vodje Galerije ŠKUC od 1978 do 1993 (po pogovoru s Tajo Vidmar-Brejc, Dušanom Mandičem, Marino Gržinić, Barbaro Borčič, Borisom Balantom in Tomislavom Vignjevićem napisala Alenka Pirman), Ljubljana, Letni katalog – Galerija ŠKUC, 1993.

ČASOPISNI ČLANKI (po časovnem zaporedju)

- Jaša Zlobec: Kdo se boji Pankrtov, Problemi. Literatura, št. 176. Letnik XV (8), Ljubljana, RK ZSMS, 1977, str. 47. (Digitalna knjižnica Slovenije - dLib)
- Zlatko Šetinc, Kdo riše kljukaste križe?, Problemi mladega rodu so spet razburkali duhove, Nedeljski dnevnik, nedelja, 22. novembra 1981, str. 37.

- Igor Vidmar, Dead Kennedys: »Kdor je fašist, ni punk – kdor je punk, ni fašist«, K članku »Kdo riše kljukaste križe?«, Nedeljski dnevnik, 29. novembra 1981.
- Marina Gržinič, Aina Šmid, Preberite besedila!, Še enkrat: Kdo riše kljukaste križe?, Nedeljski dnevnik, 7. decembra 1981, str. 6.
- Uroš Mahkovec, glavni urednik Radia Študent, Odprto pismo dežurnemu uredniku Nedeljskega dnevnika, Nedeljski dnevnik, 17. decembra 1981, str. 6.
- Zlatko Šetinc, Punk ali ne punk – je res samo to vprašanje?, Ob odmevih na članek Kdo riše kljukaste križe, Nedeljski dnevnik, nedelja, 20. decembra 1981, str. 3.

REVIJE IN ČLANKI V REVIJAH (po časovnem zaporedju)

- Problemi. Literatura, 1977, št. 176. Letnik XV (8), odgovorni urednik Matjaž Hanžek, Ljubljana, RK ZSMS, 1977 (Digitalna knjižnica Slovenije - dLib).
- Punk Problemi, Problemi št. 205/206, letnik XIX, odgovorni urednik Slavoj Žižek, Ljubljana, RK ZSMS, 1981 (Digitalna knjižnica Slovenije - dLib).
- Punk's not dead, Revija GM, revija glasbene mladine Slovenije, 81/82, št. 3, L. 12, Ljubljana, 11. 12. 1981 (Digitalna knjižnica Slovenije - dLib).
- Punk Problemi, 7, 1982, 221, letnik XX, uredili Peter Mlakar, Gregor Tomc in Igor Vidmar, Ljubljana, RK ZSMS, 1982 (Digitalna knjižnica Slovenije - dLib).
- Punk Problemi, Problemi, 10/11, 1983 (236, letnik XXI, 1983, glavni urednik Miha Avanzo, številko uredil Peter Mlakar; Problemi – vojno stanje, Problemi 10–11, 236–7, letnik XXI, 1983, po zapiskih Erike Nauman uredili in dopisali Ervin Hladnik Milharčič, Miha Kovač, Iztok Saksida in Gorazd Suhadolnik, Ljubljana, RK ZSMS, 1983 (Digitalna knjižnica Slovenije - dLib).
- Marina Gržinič, Galerija ŠKUC Ljubljana 1978–1987, str. 68. V. Sinteza: Revija za likovno kulturo, št. 79/82, 1988.
- Vanesa Matajč, Literatura in elektronska komunikacija: intermedialnost sodobnega romana. Ars & Humanitas / Študije, revija za umetnost in humanistiko, letnik 5, št. 1, Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2011, str. 25–27.

FANZINI - PUBLIKACIJA GALERIJA ŠKUC IZDAJA (po časovnem zaporedju)

1. Fanzin št. 1: »Stilizirana brutalnost«, prevod besedila o fotografiji »Brutality Chic« (Stilizirana brutalnost) Rosette Brooks, objavljena v reviji ZG št. 2, London, 1980 (prevod Barbara Borčič in Marina Gržinič) ter zapis pogovorov z avtorji Radne zajednice umjetnika iz Zagreba, uredili: M. Gržinič, B. Borčič, grafično oblikovanje: M. Gržinič, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, oktober 1981 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
2. Fanzin št. 2: uredil (besedila, risbe) B. Razkolnikof (Brane Bitenc), Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, november 1981 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
3. Fanzin št. 3: »Odnos vladajoče ideologije do subkulture«, uredile: B. Borčič, M. Gržinič, A. Šmid, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, december 1981 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani, NUK ter osebni arhiv Sreča Merčuna).
4. Fanzin št. 5: uredila: B. Razkolnikof (Brane Bitenc) pesmi, Dušan Mandič razglednice, grafično oblikovanje, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, Marec 1982 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
5. Fanzin št. 6: uredil Davorin Marc, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, junij 1982 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).

6. Fanzin št. 7: »Vsi ste izdajalci« - pesmi Milana Koširja-Milča in Marjana M. Brezovarja-Murija, grafično oblikovanje: M. Gržinić (zamiselnost in izvedba), B. Borčič (izvedba), Ljubljana, Galerija ŠKUC Ljubljana, junij 1982 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
7. Fanzin št. 9: uredila B. Razkolnikof – pesmi, Dušan Mandič - fragment pisem in likovna oprema (ob izdaji kasete Galerija ŠKUC Izdaja št. 1, skupine Otroci socializma), Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, oktober 1982 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
8. Fanzin št. 11: O!Kult, uredil Brane Zorman, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, februar 1983 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani ter osebni arhiv Sreča Merčuna).
9. Fanzin št. 13: uredila Tanja Lakovnik, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, februar 1983 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
10. Fanzin št. 14: »122 dni svobode«, uredil Davorin Marc, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, april 1983 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
11. Fanzin št. 15: Via ofenziva, pesmi E. Babačiča-Carja in Iva Frančiča, grafično oblikovanje M. Gržinić (zamiselnost), D. Mandič (izvedba), Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, april 1983 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani, NUK ter osebni arhiv Sreča Merčuna).
12. Fanzin št. 15/a: Čao pičke (pesmi, Jani), grafično oblikovanje Marsa, Jani, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, april 1983 (arhiv NUK ter osebni arhiv Sreča Merčuna).
13. Fanzin št. 16: pesmi Esada Babačiča-Carja, grafično oblikovanje Marina Gržinić (zamiselnost), Dušan Mandič (izvedba), Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, april 1983 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
14. Fanzin št. 17: »Instrumentalnost državnega stroja«, uredili skupini Laibach in Last Few Days (London), Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, april 1983 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani, NUK ter osebni arhiv Sreča Merčuna).
15. Fanzin št. 18: »Disko FV 112/15«, uredil disko FV-ŠKD FORUM, fotografije J. Štravs, Siniša Lopojde, Božidar Dolenc, Mirze Džumhura, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1983 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
16. Fanzin št. 19: Borghesia, uredila skupina Borghesia, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1983 (osebni arhiv Sreča Merčuna).
17. Fanzin št. 21: Stres D. A., U. B. R. in Odpadki civilizacije, uredile skupine Stres D. A., U. B. R. in Odpadki civilizacije, ob izdaji kasete GŠI št. 9 skupin Stres D. A., U. B. R., Odpadki civilizacije, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, november 1983. (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani)
18. Fanzin št. 22: Linije sile, uredila skupina Linije sile (Tanja Lakovnik, Lidija Bernik, Aina Šmid, Lela B. Njatin), Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, december 1983 (arhiv NUK).
19. Fanzin št. 23: »Over the Europe (Occupied Europe Tour)«, uredila skupina Laibach (ob izdaji kasete GŠI št. 12 z naslovom »Vstajanje v Berlinu« skupine Laibach), Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1984 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
20. Fanzin št. 24: Kolaps Autopsia, uredila skupina Autopsia (Ruma), Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1984 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani in NUK).

21. Fanzin št. 25: »Intervencijska asociacija«, uredila skupina Kolaps, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1984 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
22. Fanzin št. 26: S. P. U. Š., uredila skupina S. P. U. Š., Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1984 (arhiv NUK).
23. Fanzin št. 27: »Zakaj moški nimajo menstruacije?«, besedilo Tatjana Capuder in Nina Jerkič, grafično oblikovanje D. Mandić, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1984 (arhiv NUK in Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
24. Fanzin št. 29: Otroci socializma, pesmi Braneta Bitenca, likovna oprema Dušan Mandić, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, maj 1984 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani).
25. Fanzin št. 30: Glasniki apokalipse, Katalog ob razstavi Graffiti slik Dušana Mandića *Morilec brez trupla, ljubimec brez objekta, truplo brez morilca*; besedilo Marine Gržinič (*Graffizmi, graffiti slikarstvo, zidni graffiti ljubljanske subkulturne scene kot subverzija slovenskega kulturnega prostora*) in besedilo D. Mandića o lastnem delu, likovna oprema: D. Mandić, Ljubljana, Galerija ŠKUC Izdaja, december 1984 (arhiv Mednarodnega grafičnega in likovnega centra v Ljubljani in NUK).

ELEKTRONSKI VIRI IN LITERATURA

- Sniffin' Glue, <http://dieordiy.blogspot.com/2012/03/sniffin-glue-no1-1976.html>, 5. 5. 2012.
- Bla bla bla, http://www.ljudmila.org/subkulturni-azil/explorer.php?page=virtualni_dialog_blablabla1, 5. 12. 2012.
- Od galerije ŠKUC do galerije Equrna, <http://so-delujem.com/projekt-sodelujem/delavnice/od-galerije-skuc-do-galerije-equrna-skozi-obdobja-lastnega-dela/>, 16. 1. 2013.
- Die or D. I. Y?, <http://dieordiy.blogspot.com/2012/03/sniffin-glue-no1-1976.html>, 16. 1. 2013.
- O galeriji, <http://www.so-delujem.com/galerije/galerija-skuc/o-galeriji/>, 20. 2. 2013.
- Petja Grafenauer Krnc: FV, Alternativa osemdesetih let, http://www.napovednik.com/dogodek89518_fv_alternativa_osemdesetih_let, 20. 7. 2013.
- Naslovnica prve številke fanzina Bla bla bla, ZSMS Trate, ur. Radko Bračko, Darja Farasin, Marija Horvat, Bojant Tomažič, Štefan Žižek, Maribor, ZSMS Trate, 1982; vir: http://www.ljudmila.org/subkulturni-azil/explorer.php?page=virtualni_dialog_blablabla1, 20. 7. 2013.
- Skupina Last Few Days, <http://www.discogs.com/artist/Last+Few+Days>, 20. 7. 2013.
- Skupina Borghesia, <http://www.ljudmila.org/scca/ip/zanka/borghesia.html>, 20. 7. 2013.
- Skupina Abbildungen Variete, <http://www.discogs.com/artist/Abbildungen+Variete>, 20. 7. 2013.
- Skupina Stres D. A., <http://www.discogs.com/viewimages?release=3240440>, 20. 7. 2013.
- Skupina Odpadki civilizacije, <http://www.discogs.com/artist/Odpadki+Civilizacije>, 20. 7. 2013.
- S. P. U. Š., <http://www.youtube.com/watch?v=Kk9POwwwjAc>, 20. 7. 2013.

